

ग्रन्थरत्नमाला

कृष्णकविविरचिता

रघुनाथविजयचम्पूः ।

श्रीगणेशं वन्दे ।

अव्यादव्याजदीव्यद्रुतरकरुणाम्भोधिरङ्गुत्तरङ्ग-
श्रेणीप्रोरिक्षप्तदिव्यामृतमतिकलितात्यन्तहस्तावलम्बम् ॥
शेषाद्रीशस्य नित्यं वदनविद्युकनच्चन्द्रिकासान्द्ररोचि-
र्दत्त्वा साम्राज्यलक्ष्मीं स्मितमिह रघुनाथाख्यभूपालमौलिम् ॥१॥

काप्यागच्छति भामकीनमवनं त्रैलोक्यसंमोहिनी-

मेनां द्वारे न मुञ्चतात्र विदितं गोपीविट्त्वं हरेः ॥

श्रुत्वेत्यं गदितं श्रिया प्रतिसखीर्यन्मोहिनीरूपभाक्

चक्रे तद्रघुनाथभूपमवतां नित्यं मुरारेः स्मितम् ॥ २ ॥

शुम्भत्संरम्भसम्भावितदितिजमदारम्भकुम्भीन्द्रकुम्भा-

लम्भारम्भोग्रदम्भः कटुविकटरदस्तम्भसम्भूतजृम्भः ॥

संभिन्नस्तम्भसोमासुरभयमहरद्यः कृपाकेलिसीमा

भीमानीरातटाकस्थितिरिह रघुनाथक्षितीन्द्रं स पायात् ३

कन्तुर्मे क गतोद्य रुक्मिणि हरे हृद्येव जागर्त्यसौ

सत्यं ते वचनं यदद्य हृदि ते जागर्ति कन्तुद्वयम् ॥

गृहन्नित्यचिरात्कुचद्वयमये कामो हृदीतीरितं
 मैवं भूरत एव चेष्टितमिति श्लिष्यन्सतां पातु वः ॥४॥
 कलांनाथं संमानयति रघुनाथावनिपतिः
 स्वमूर्ध्नेति प्रायो निजचरणभक्तस्य चरितम् ॥
 स्फुटीकतुं विभ्राच्छिरसि शशिनं शेखरमणिं
 प्रियो दाक्षायिण्याः श्रियमिह विधत्तां कृतिपतिः ॥५॥
 सदानन्दीड्यश्रिरजतधरसद्मा सुमनसां
 प्रमोदाथं हेमाचलमभिदधच्चापमनयम् ॥
 कुमारश्रीवीक्षामुदित इह जैवार्तृकशिरो-
 मणिः पायादूपं सपदि रघुनाथं स्वसदृशम् ॥ ६ ॥
 श्रीवासत्रहस्तन्त्रादिमपदपरकार्थवयानिवाङ्गि-
 द्बन्द्वायानुग्रहात्प्रतिपदविविधग्रन्थनिर्माणशक्तिः ॥
 श्रीमत्प्रत्यग्रदुर्गस्थितिरिह तनुते संमतं सन्मतीनां
 नद्यं काव्यं सुभव्यं मितमतिललितं कृष्णनामाकवीन्द्रः ७
 श्रीमन्तः परिपूर्णसद्गुणगणाः प्रख्यातवार्दान्यका
 ये भूषा विलसन्ति तान्यदि कविः संवर्णयेत्के चन ॥
 निन्दन्त्येनममूयया नरमथं स्तौतीति तत्रोत्तरं
 ना विष्णुः पृथिवीशितेति वचनं तत्स्यात्कथं श्रुस्तुतिः ८॥
 तादृशकविनाभावात्मुख्येः कवितां विनिन्दतात्कुकविः ।
 निन्दतु पुरुषेभ्यः परवनितां सुन्दरीं शक्तिः कास्याः ॥९॥

निर्व्याजवत्सलहृदामुर्व्यां द्विगृष्णापि लाल्यतामेति ॥
 कृतिवयोणां कृतिरियमविचालोक्तिर्हि लाल्यते सर्वैः १ ॥
 पञ्चवटीनिकटे भुवि चञ्चलनयना विहारजनिभूमिः ॥
 विञ्चूराभिवा विळसति चञ्चलक्ष्मीः पुरी निरीतिञ्चवा २ ॥
 यस्यां सुदा पुरि महच्छविदेहलीला-
 ल्या रघूत्तममती तुलनां नितान्तम् ॥
 गेहावल्लिश्च दधते ललनाश्च साब्धयो
 वैतानभूषितनया च मनोहराभाः ॥ १२ ॥
 यत्र मनोजवसत्त्वं दधते राजन्यसमुदयाः पुण्याम् ॥
 आर्जनेया लचिरा ललना अपि यौवनाकूटाः ॥ १३ ॥
 यत्र स्त्रीणां मव्यमं मव्यमत्त्रं
 त्वकुं नप्तावः शिरःस्वेष्टलाम् ॥
 अप्राप्यालं त्रिदतः कार्श्यमाण
 प्रायो न स्याद्गौरवं मव्यमानाम् ॥ १४ ॥
 यद्राजानसथाग्रभूमिषु नरीनिद्रालसैर्यामिकैः
 राष्यां मार्गवशाद्रवासाविवरे गच्छन्कदाचिद्विभुः ॥
 यद्रामांशयिकैर्दृष्टं प्रनिहतो दण्डेन नूनं न चे-
 त्कस्मान्नन्दलमव्यमुज्यानितरां घटे किणं श्यामलम् १ ॥

१ विद्यां गीतिलको नतीदरेणां । २ मनोजो मदनन्दस्य वनत्वं वन्तिः ।
 ३ यत्र मनोजवसत्त्वं मनोजववेगवत्त्वं । ४ तुलनाः उष्णजन्तुवत्त्वात्
 भयाः । ५ मव्यमिदमात्मा ।

यत्कान्ताकान्तिचौर्योदितकुतुकतया जालरन्ध्रप्रविष्टो
 रात्रौ सौधे प्रबुद्धैः सपदि निगलितासौविदंष्ट्रैः सुधांशुः ॥
 आदातुं या अशक्तो निजरिपुल्लनावक्रवीक्षात्तभीति-
 स्तत्रात्याक्षीन्नु मुक्ता इति हि दधति ता नाम तारास्तदेव ॥१६॥
 तामिह रघुनाथनृपः पालयति गुणैर्गरीयसीं नगरीम् ॥
 तेन पुरी सायोध्याभिल्यां न वहेत कथमिह धरिष्याम् ॥१७॥
 पञ्चवटीरम्यत्वं स्मृत्वास्मृत्वाधुना स तत्रैव ॥
 नगरीं निर्माय निजामास्ते रघुनाथ इतीयमभिदधते ॥ १८॥
 तत्तादृक्षमहादशाननकथादिकारविश्राणना
 प्रागल्भ्योल्लासिताखिलाग्रसुमनोहर्षा लसद्धर्मभाक् ॥
 उह्लासं दधती सदा मनसि वैदेह्युक्तिकाकर्णने
 व्यक्तिः सा रघुनाथनाममहिता न स्यात्कर्षं वा भुवि १९
 यस्य च सहधर्मचरी स्थिरात्मजातात्यनर्धगुणभूमा ॥
 जनकान्वयमोदकरी जयतितरां जानकीदेवी ॥ २० ॥
 चन्द्रशेखरधर्माभिवर्धनं पतिमीयुषी ॥
 जानकी रघुनाथं स्यान्नसानन्तात्मजा कथम् ॥ २१ ॥
 ऊर्मिलानन्दलहरीसंदायिगुणभूषिता ॥
 श्रुतीर्कृत्यग्रगा लोके यैषा विजयतेतराम् ॥ २२ ॥

१ भृत्यैः 'भालदार' इत्यारुपातिः । २ रघुनाथपते वै देहीतिच्छन्दः । ३
 जनकः पिता जनवराजा च । ४ अनन्ता जानकीपितृनाम पक्षे अनन्ता पृ-
 थ्वी । ५ ऊर्मिलोनिशयं । लक्ष्मणस्त्री च । ६ धुताः शीतयो यासांतामामप्रगा
 धुरी धीनिर्वाया । धुतर्वातिः शशुप्रथी ।

सिद्धार्थो विजयान्वितश्च सचिवो दृष्टयन्वितोयन्मुदं
पुष्पाति प्रचुरामशोकलितः सन्मन्त्रपालः सदा ॥

बुद्धिः श्लाघ्यसुमन्त्रदत्तहृदयो नित्यं जयन्तं पुरः
कुर्वन् भूतलमर्थसाधकहितो यः पालयन्नेधते ॥२३ ॥

स्वरदूषणपारुष्यासहनं च श्लाघ्यता जनस्थाने ॥

अपि च जलघ्युद्वन्धनचानुर्यं नाद्रुतं विमोरस्य ॥ २४ ॥

सक्ता विष्णुपदे यद्रीयजननी संसिद्धितः पावनी-
यां प्रीतिं दधती च शंतनुमतां प्राहुर्वनाः सज्जनाः ॥

या रक्तां च सरस्वतीं परिचिनोत्यादित्वजातादरा

गङ्गाम्वा स हि भीष्म एव समरे न स्यात्कथं भूपतिः २५

यद्यपि गङ्गातनुजस्तदपि विशेषोरित यदिह राज्यसुखम् ॥

सह धर्मिण्या साकं स महीपालो भुनक्तीति ॥ २६ ॥

संप्राप्तचन्द्रभागो यशसा चः पुण्डरीकवर्षद इति ॥

ख्यातः स विद्वलमहीनेता यस्याऽभवत्तातः ॥२७ ॥

बहुशस्तं भजतामिह कलयुतमतिश्रियं ददन्ति जनाः ॥

यस्य पितामहमवनी नरसिहेन्द्र इतिसार्यनामानम् ॥ २८ ॥

मत्स्याद्यवतारेषु श्रीरघुनाथानुजन्मता विदिता ॥

रुष्णात्पेति स्फुटयति नूनं यस्यानुजश्च रुष्णाविभुः ॥ २९ ॥

१ साराणि तीक्ष्णानि दूषणानि तेषां पारुष्यं कठोरत्वम् । पक्षे सारदूषणा रक्षसा । २ जनस्थानं लोकेषु । पक्षे जनस्थानं सारदूषणनिवासस्थानविशेषः । ३ विष्णुपदे आकाशे विष्णोः पदे च । ४ कमलानन्ददः । पक्षे विद्वलमत्त विशेषः ।

श्रीमान्पोषितधर्मजातविजयो नित्यानिरुद्धाधिका(क')-

प्रद्युम्नप्रचुरोधिकसंरसद्वेवः सुमद्राहितः ॥

विख्यातो वसुदेवनन्दनतया सत्कामपालादरः

कृष्णाख्यां न कथं बहेत नितरामक्रूरसेव्यो विभुः ३० ॥

नैवनीतद्वन्महोपलभावशकटकादिदाननिपुणपदः ॥

माधवविभुरिति सार्थाभिख्यो यस्यानुजोस्त्यन्यः ॥ ३१ ॥

वाचस्पतिरिव वक्ता सभासु यश्चोत्तरोत्तरायुक्तीः ॥

चित्रमिदं मौनान्वयसमाश्रितः सर्वदैव राजेति ॥ ३२ ॥

अपि चास्मिन्विस्मापनीयचरितनिरताविविधनरपतिकुलतिल-
कमुकुटलसदरुणमाणिपटलगलदमलघृणिमसृणितमुखदिनविगमस-
मयभवदरुणरुचिपिहितलसद्गुचयसदृशनसमणिरमणीयचरणकु-
शेशयानुशयवान्धव इव वसुवितरणानन्दितद्विजराजे द्विजरा-
ज इव रत्नाकरवृद्धिदानचतुरे चतुरानन इव सदागमानुकूलवैभवे
भव इव राजकलाभिरामे राम इव दानवारिसम्पत्करे करेणुका-
न्त इव कर्णोद्भूतनजनितस्पर्शनविताने वितानपावक इव सदा-
ज्यागमसम्भृतानन्दे नन्दनन्दन इव दिव्यसौन्दर्यगोप्यन्तःकर-

१ धर्मजातविजयः धर्मः जपथ । पक्षे धर्मराजोऽहंनर्थ । २ अनिरुद्धः
स्वतन्त्रः । ३ प्रद्युम्नप्रचुरः अधिकशान्तिमान् पक्षे प्रद्युम्नः वृष्णपुत्रः । ४
अधिकमिति कृष्णाख्यानुत्पक्षे अधिरंम-रसहृत् इति वृष्णपक्षे । ५ सुद्यु-
कस्याण्युक्तः पक्षे सुभद्रा धीकृष्णभगिनी । ६ अप्रसंख्यो प्रज्जनैरभेद्यः ।
पक्षे अप्रसंख्यः प्रतिद्वः । ७ नन्दनान्वयः नन्दनः पक्षे नन्दनीतहृत् हृदयगर्वनि-
र्वाहः । ८ महोपलभ्ये जडाः शकटादयो गुणस्तेषां दानमवगच्छन् पक्षे न-
नादिदाना । ९ मौनं मूढत्वं च भौतान्यथः सुनिर्वृतः प्राज्ञणकृतमित्यर्थः ।

णमोहनइतिप्रथाजनके जनक इव सुधन्वोरातिक्षपणदक्षे दक्ष
 इव महाहवशरणागतार्याधिक्षेपणोत्सुकमानसे मानससरोवर
 इव- राजहंसाश्रितवनसारसवनाश्रितानिमिपकुले रणधूर्वहगर्वो-
 त्पतदुर्वीश्वरखर्वेतरगर्वानलनिर्वापणवार्वाहसुपर्वाधिपगुर्वायुवसर्वो-
 न्नतिसर्वकपाखण्डचण्डिमण्डलाग्रखण्डितरिपुमण्डले प्रत्युत्प्रत्न-
 रत्नचित्राभित्तिकनिकाभ्यनिर्यत्ननिर्यत्प्रपरिरेरब्धशुद्धशातकुम्भस्त-
 म्भसम्भृतजम्भारिमणितुलासम्भाराभ्यर्णसमुत्कीर्णमकुरनिकुरम्ब-
 विम्बितजाम्बूनदाप्रतिमप्रतिमानुषमुपमावलोकनसमाकलितरमा-
 कृताकृतिनिसंदोहसंदेहकन्दलितद्वयारविन्दपुरन्दरसुन्दरीवृ-
 न्दसमत्तयामुक्तमन्दारदामसंदेहदाननिदानवितानावलम्बमानस्व-
 च्छमुक्तासरगुच्छविसरपरेशोभितविविधकौतुकस्थानकालितास्थ-
 मनीषिकदम्बसम्भृतमोदावहवादाहवकोलाहललीलाकर्णनसमुदी-
 र्णकर्णहर्षे प्रतिदिनसमुद्रस्रसौधाग्रसभापर्यन्तनिरन्तराकलितचटुल-
 नटनवारसारङ्गीदृगङ्गीकृतसङ्गीतभङ्गीविवशान्तरङ्गीकृतस्वरङ्गण-
 त्तराङ्गिणीरङ्गदुत्तुङ्गतरङ्गमालिकादोलिकाकेलिकासक्तमरालिकाया-
 लिकासविलासग्रहणकौतुकसञ्चरच्छम्बायुधपुरनितम्बिनीकदम्ब-
 पदाम्बुरुहावलीम्बमञ्जुमञ्जुमञ्जीरसिञ्जितस्वसजातिरसितभ्रमप-
 रिभ्रमङ्गमरपक्षविक्षेपविकीर्णसौवर्णाणोजराजिविशङ्काकलननिपुण-
 निजदर्शनार्थनिविडितानन्तसामन्तक्षमाकान्तसंततिदुर्वारिसंमर्दप-
 रस्परवर्षणोत्कपेविच्युतकाश्मीराङ्गरागपरागपरावार्ततध्रुवीसमुत्से-

पणकेलीभरमदाकुलमदावलपदावहननिष्पिष्टरङ्गवल्लीमतल्लीमी-
 क्तिकतातिनतौहाराअजाअच्चत्वरसत्वरविमृत्वरमटपटलप्रतिक्षणावे-
 द्यमानविविधविषयवृत्तान्ते मौनमुनिगोत्रकलशाम्बुधिनिशाकान्ते
 दान्ते रघुनाथक्षमाकान्ते परिपालयाति प्राज्यं राज्यं चौरश-
 ब्दः कविप्रशंसायामेव धूर्तविचारो महीरूहेष्वेव चपलासाक्तिर्ज-
 लधरेष्वेव पद्मिनीदूषणं पद्मिकुलेष्वेव पार्थिवप्रतारणविचारो व-
 त्सरेष्वेव निरलंकृतित्वं कुकाविकृतित्वेव वक्रता कदाचन ग्रहेष्वेव
 हृद्रोगप्राचुर्यं शनैश्चरस्येवेति रचितव्यवस्थे निखिलजने वितीर्ण-
 राजदीप्तिसौभाग्यं समुल्लसतितराणिमण्डलमिव धराणिमण्डलम् ।

विरचितरक्षोवाघाविघ्ननो लक्ष्मणाग्रणी राजा ॥

रघुनाथः पञ्चवर्ती जानक्या साकमतनुत समोदाम् ॥ ३३ ॥

श्रीनव्यदुर्गनिलयः कृष्णः कविसार्वभौमाविरुद्धाढ्यः ॥

प्रथमविलासं विदधे जवेन रघुनाथविजयेस्मिन् ॥ ३४ ॥

इतिकविकृष्णविरचिताया रघुनाथविजयचम्पवाः
 प्रथमो विलासः ॥ १ ॥

—:०:—

द्वितीयो विलासः ।

एकदा तस्य विविधतीर्थसार्थयात्रासक्तस्य रत्नाक्षिवत्सरवि-
 जयदशम्यां विजयदशम्याकलनकृतुकसरभसपरिभ्रमददभ्रकरितु-

१ धूर्तं पशुमङ्गली वृषः पथे धूर्तः शयः । २ चपला स्त्री विष्णुध । ३
 पार्थिवीराजा वा पूजनमूर्तिः पार्थिवनामा संवत्सरश्च । ४ विरुद्धं पदम् ।

रङ्गरथनिकरायां रघुनाथमहाराजस्य दुर्लङ्घ्यज्ञापथनाङ्घ्रिकतया
मुच्यमानतुरङ्गाणां वध्यमानपल्याणानां न्यस्यमानखलीनानां भू-
प्यमाणमदावलानां उद्वियमाणनलकानां प्रविश्यमानकञ्चुकानां
प्रतिमुच्यमानसारसनानामुच्यमानग्रैवेयकाणामुक्षिप्यमाणकौक्षे-
यकाणां गृह्यमाणासिधेनुकानां नह्यमानशिरस्त्राणानामारुह्यमाण-
रथानामुह्यमानखेटकानां नर्त्यमानघोटकानां सञ्जीक्रियमाणोप्रा-
णां नुद्यमानरथानां उत्कम्प्यमानकुन्तानामुद्व्यमानोत्कम्पवसनानां
क्रियमाणासिंहनादानां कार्यमाणकारिगर्जितानां चाल्यमानकशा-
नां वल्यमानाजानेयानां निरुद्ध्यमानवनायुजांनामास्कोट्यमानर-
ष्ट्रजानामावच्यमानजयदुन्दुभीनामाच्छोद्यमानहस्तानामच्यमान-
काम्बोजानामावेष्ट्यमानशीर्षिष्यपटानां विचेष्ट्यमानकलमानां
उन्नद्यमानक्रमेलकानां एहि याहि देहि धेहि विधेहि निधेहि
घ्राहि पाहि जानीहि हरस्व विहरस्व परिहरस्व प्रहरस्व आहर-
स्व मोदस्व द्यस्व कुत्र यासि तिष्ठ कदा महाराजो बहिर्निर्ग-
मिष्यति किं करोति कुत्रास्ते निर्गत एवेदानीं नास्त्यवकाश इति
जल्पतां प्रतीक्षमाणानां तद्दर्शनं धिक्कृतप्रतिभटकरटिवटानामुञ्ज-
म्भितप्रतापच्छटानां युद्धरङ्गोन्नटानां बहुधैर्यस्फुटानां दुर्वारसंमदो-
त्कटानां यशोविमलितद्विक्तटानां मदारुणान्तद्वकपुटानामत्युद्ध-
टानां भटानां पटलैश्चटुलैर्निविडमभूद्दर्शनार्थसंचरत्काञ्चनाङ्गीच-
ञ्चलापाङ्गवन्दनमालिकाञ्चितविञ्चूरपुरमाञ्जिताखिलश्रीभरम् ।

१ पल्यानं 'पलाण, इति प्रसिद्धम् । २ कोक्षेयकोमिः । ३ अमिरेनुका
'जंघीया' इति प्रसिद्धा । ४ खेटकं चर्म 'शल' इति प्रसिद्धम् । ५ 'युज्य-
मान' इति वा पाठः । ६ वनायुजो देशविशेषोत्तरजो घोटकः ।

रक्ताशिवत्सरेस्मिन्कस्माद्दुन्दुभिरुपागत इतीव ॥

रोपभरान्मौहुर्तिकमतेन जघ्नुर्भटा जयार्थं तम् ॥ १ ॥

अतिनिर्दयजनमर्दितधनमर्दलनर्दनार्दनोर्दण्डतरम्(?) ॥

मददुर्दिनत्रहुदुर्दमारिपुकर्दमतर्दनार्केकुर्दनकलितम् ॥ २ ॥

बहुसुन्दरधनदुन्दुभिनिनदं घुरि मन्दराद्रिकन्दरदलनम् ॥

पटुपटहपटलचटुरवचटितं-गुश्राव मूपतिश्रेष्ठः ॥ ३ ॥

तावदेव भावजपारिभावव्यापारलोलरूपानन्दितनिखिलजनदृ-

न्दो मन्दंमन्दं धसुन्धराधुरंधरः सनुत्याय सिंहसंहननसिंहास-

नादीयमानहस्तावलम्बोल्लम्बमानबाहुना करतलकलितसुकुमारव-

सनेन परिजनेन सविनयं निवेद्यमानमार्गः पदेपदे रक्षिवर्गेरक्षि-

मार्गप्रावेष्टमात्रान्मर्त्यानियमयमेवेति जानानोपि मानाधिकगान्भी-

र्यादप्रकाशितकुतूहलो यथा मर्यादमार्यास्तांस्तान् सम्भावयमानः

सगौरवमन्मद्वंशल्लाममूतस्य रघुनाथस्य विभार्ति नामधेयमेव राजे-

त्यादरान्मूर्धानमुपाघ्रातुमुपर्युपरि मकुटिं लम्बमानेन सौकुमार्यसौन्द-

र्यविलोकनविवसितद्वयतया लिङ्गितुमदःप्रसारितैकतरभुजदण्डेन

मार्तण्डेनैव बुधानुगतेन सौवर्णदण्डाग्राधिष्ठितेन भरकतकलशक-

लितेन कनकगुणराचितातपत्रेण विभूषितमकुटीतटस्तत्तादृशसौन्द-

र्यावमानिततया जितोस्मात्पुपहारकृते कन्दपेणापितैस्तुरीयबाण-

नरमल्लिङ्गामतल्लिकापुञ्जीरेव चामरैर्वीज्यमानो निर्गत्यास्थाना-

दग्रतः सज्जीकृतान् मुहुर्महः करपुष्कराभङ्गनीरन्त्रनिटीव्यमान-

जलशक्तिरानि करतया पदेपदे निपादिककालिनिरङ्गशाङ्गशव-

दनवेदनासहनतया निजजन्मभुवमपि पारित्यज्य कुशापि यातुं

नासिकाविवरान्निर्गतान्मीक्तिपुञ्जानिवात्मजवत्सलतया राजसमी-
 पं यातेत्युक्तिरतो गमवरान्विलोकयन्विन्यस्य पञ्चपानि
 पदानि जयाशीर्वचनपूर्वकं द्विजप्रतमदत्तान् करकञ्जमञ्जुलकिञ्ज-
 लकपुञ्जानिव अक्षतजयानक्षतचयान् संगृह्णानो विनयाविनमितो-
 चमाङ्गतया वदनचन्द्रातिमात्रसन्निधानात्तत्क्षणं सङ्कुचितेन भक्त्यु-
 न्नमितेनाञ्जलिपद्मेन यथोचितं मानयन् तांस्तान्समीक्षमाणोव्य-
 क्षानखिलान् सैनिकांश्च निजविरोधिगजराजसाध्वसादिव प्राप्तस-
 ङ्कोचानां तुङ्गरङ्गतुरङ्गतरङ्गसङ्गतवाहिनीसमुन्मेलदम्बुनकुब्जलाना-
 मिव तदुदधितानामञ्जलिपुञ्जानां निजवदनचन्द्रकटाक्षचन्द्रिकाप्र-
 सारणेन चिरस्याप्यप्रदत्तविकासः सादरं परिजनदत्तकरावलम्ब
 आरुहो निजजवाविमितविहङ्गमं तुरङ्गमम् ॥ ३ ॥

तावद्ब्रह्माण्डमाण्डत्रुटनपटुनरोद्विष्टदण्डप्रचण्डा-
 घातस्फीताविगीतास्फुटपटहसटाभेरिकाधरिनादैः ॥
 हेपायोपात्तहस्तोदटकरटिवटागर्जितादृचार्यजितात्ति-
 स्थैर्यैश्वर्यैर्भृशमग्निल्लदिशां दन्तुराप्यन्तराणि ॥ ४ ॥
 द्वेषा मव्यमवर्णं तुरङ्गमारुह्य चलति निखिलबले ॥
 रघुनाथमहीपालो रञ्जितलोकः पुरान्निरगात् ॥ ५ ॥
 कटूतरचण्डमानुकरतापमरं सह तेन
 हि मम पालकोयमिति सादरया घरया ॥
 विपुलमुदाञ्जितं दिवि वितानमिवातिवनं
 मज्जुदञ्जम्भताश्वसुरदारुणदारुणम् ॥ ६ ॥

माद्यद्वन्द्वुरगन्धसिन्धुरचलत्यादातपादाहति-
 क्षुण्णक्षोणितट्टोच्चलद्वहुरजःप्रोक्षिन्नदिग्भित्तिका ॥
 हेपाधोपविर्णिताहितचमूयोधाधिनायोद्गटा
 नृत्यचुङ्गुरङ्गपुङ्गवनारङ्गीच्छुर्माङ्गी चमूः ॥ ७ ॥
 स्तुत्वा सर्वसहेति प्रतिपदमखिलास्ताडयन्ते पदैर्मां
 यस्या लोके क्षमावांस्तमखिलमनुजाः क्लेशयन्ति ह्यनस्रम् ॥
 स्तुत्येषां किं ममेति क्षितिरतिकुपिता सर्वलोकोपरिष्ठा-
 दारूढे वा विभासे बलचलितमहाशूलिकापालिकाग्रे ॥८॥
 बहुचत्तराभिरामासमुद्गीञ्जतमत्तवारणोद्गासाः ॥
 रथ्या विविशुः पुरतो विलसितमुखलीनगन्धर्वाः ॥ ९ ॥
 पटुतरकीणताण्डवविनृमितकुम्भिवर-
 स्थितचन्द्रदृष्टिभिप्रचुरभांशितसंश्रवणात् ॥
 मन शिशवः शिशुर्मम कुञ्ज गता इति
 जननीजनैर्ममृगिरे घुरि माणवकाः ॥ १० ॥
 मत्ते देहि मनावकाशमवले तिटात्र भुग्धे मना-
 युद्धम्याननमत्र पश्य कल्लिने त्वं तिष्ठ दष्टं मया ॥
 मन्दे तत्र वृषोत्र पश्यासि किमु स्त्रिभ्ये तत्रापि रिषते-
 रत्रास्तेन्तरमभ्य विविदिदपि मे द्रष्टुं न हस्त्येन्तरम् ११
 हित्वा मर्षांममृच्छि वनपुत्रमदिशग्मानकीलशमणाभ्या-
 भैरे प्रागद्य मत्वा नगरततिपर्यां सर्ववन्मां च धन्याम् ॥

द्रष्टुं संजातहर्षश्चलति बलयुतः प्राज्यसाम्राज्यपूज्यः
 जानक्या साकमालोकयसपरिजनो लक्ष्मणान्वीर्यमानः १२
 मा स्म्राक्षीरिति जल्पसि प्रतिपदं कस्मादिहास्यागता
 सन्धे त्वं नियमस्थिता यदि पुनः कस्मादिदृक्षा तव ॥
 इत्थं सौधतलेषु पीरललना भूपालदत्तेक्षणा
 लज्जाहासविलासमञ्जुलतमा जद्राक्षुराराचनम् ॥१३॥
 साध्याप्रस्थितललना बाहुलताग्राहृपालशिरसि तदा ॥
 दरदलितकुङ्कुला इव लाजा जगलुर्मुहुर्मुहुर्विमलाः ॥१४॥
 एतत्सदृशं ललनाकुचयुगलभूषितं कनकचौलैः ॥
 इति कुतुकात्कनकपटीभूषितकुम्भा ववल्गुरिव डिम्भाः १५
 वयमिव सैधव एष क्षमामहे नेन्दुमेवमूर्ध्वस्यम् ॥
 इति तं पातायितुं श्रुवमुदग्रचरणा हयास्तदारिङ्गन् ॥१६॥

निवर्त्य चानुग्रजतः प्रजाग्रजाननुजादीन् महाराजान् द्विजांश्च
 मूरितेजा राजा विमृत्वरत्वरो यावदिव्यक्षेत्रयात्राकुतुहूलमुन्मस्त-
 कयति स्वयं तावदुद्वलायद्विस्तुरङ्गमान् प्रेङ्खयाद्भिः क्रमेलकान्ना-
 दयद्विवारणान्वाद्यद्भिर्वादित्राणि जृम्भयद्भिर्दुन्दुभिभाङ्गारानाज्ञा-
 पयाद्भिः सरपसगमनं उत्कम्पितकेतनैमुच्चलितचामरमुन्नतितनाल-
 कातपत्रमुन्मस्तकघण्टारवमुन्नीतशूलिपालिकमुद्दामद्वेषायोपमुञ्जता-
 लस्यमुद्विष्टान्देशिलिकावहनधुराणजनविविधमादमनन्थमानसैः सै-
 न्यैरतिक्रान्तबहुदूरवर्त्मा धर्मात्माग्रतस्तपतत्र सलिलक्रीडास-
 क्तयौवनोद्धतमुग्धासिग्धवधूकुचकनककलशचर्चितमसृणवसृणपङ्क-

क्षालनपाटलैकदेशतया तदञ्जनक्षालनात्मेधकिमैकदेशतया च
 वृद्धगङ्गेयमावयोः पूज्या सखीति मेमातिशयेन समागताभ्यां स-
 रस्वतीकलिन्दनन्दिनीभ्यामिव कृतपरिरम्भां क्वचिन्मृदुलतरपु-
 लिनखेलदतिमुकुमारलक्ष्मणाविक्षणकलकलरववाचालितया निज-
 तटविरचितविहारः पुरा पुनरिदानीं स एव जानक्या साकभा-
 कलितलोकानन्दो रघुनाथभूमीन्द्रः समागत इति सुखागमनवा-
 र्तामिव एच्छन्ती निरीक्षितचरीं गोदावरीमतीत्य सत्यसंधो वि-
 रचितनिखिलजनसुखासिकां नासिकां नाम नगरीं प्राविशीत् ॥३॥

प्रोद्यत्क्रोचेन यत्राश्रममनुसरता लक्ष्मणेन प्रसूना

नासा रशोभगिन्या रवुकुलपतिना यत्र धीराश्रमेण ॥

तादृक्षकूरुवृत्तशुभितमुरपतिप्रष्टलोकाधिपालाः

पौलस्त्याज्ञाधुरीणाः सपदि विदलिता भीषणा दूषणाद्याः १५॥

मदनमद्दहारिरूपो भूपो जात्वप्यनात्तगन्धोपि ॥

आत्मानं पश्यन्तोमानन्दयदेष नासिकां चित्रम् ॥१८॥

गोकन्याक्षितिगन्धसिन्धुरमहावाहालिगेहादिमा-

संख्यातमतिपादनाश्चित्तबुधोप्येष क्षमावल्लभः ॥

गोदातीर्थनिषेवणादनुनूतात्मानं घुतार्थं यत

प्रायोहंरुतिदूरगाः क्षितितले सन्तो महान्तो जनाः १९

श्रमिन्नवदुर्गस्थः कृष्णकविः सार्वभौमबिहृदाद्यः ॥

द्वैतीयिकं विलासं विदधे रघुनाथविजयेऽस्मिन् ॥ २० ॥

इति कविकृष्णविरचिताया रघुनाथविजयाख्यचम्पू

द्वितीयो विलासः ॥ २ ॥

तृतीयो विलासः ।

—:०:—

तदनु यथाक्रमं कृतनिमज्जनो निखिलमङ्गलतुङ्गाधारे गङ्गाद्वार
 आरचितैः शिवः समुन्नतशिलातलाघटनजनिताकृशावर्ते कुशावर्ते
 अङ्गीकृताभिषेकः मकरन्दतुन्दिलहृष्टके विल्वके निर्वातानुटानः -
 परिवृतनिखिलकलिकल्मषाभौर्लगाविते नीलपर्वते ऊरीकृतस्नानः
 पावितननकुले कनकले च तीर्थे परार्थे भूलावतीर्णत्र्यम्बक-
 पदान्ब्रुजसेवाभिलाषसमागतपुरन्दरपुरमुन्दरीवृन्दरीतिहरणनिबृण-
 रमणीजनशरणीकृतमणिविमानसमानलसमानकूलरत्नसौधयूथनि-
 विडिनस्य द्दघनिगद्यातलप्रसारितशस्तकस्तूरिकादिनिस्तुल्यस्तुगारे-
 निद्रुत्परिमलकृतनिगलदुष्पंथयधुरन्धरवृन्दनीरन्ध्रतया निनार्थि-
 नाथं त्र्यम्बकमनुकृतुं नागाजिनेनेव रचितावगुण्टनस्य त्र्य-
 म्बकक्षेत्रस्य निरुपमालङ्कारवज्रमार्ण निजनेत्रसाधन्याविलम्ब-
 नेच्छयेव त्रिधावतीर्णं त्र्यम्बकं नाम भगवन्तमुमाकान्तं सं-
 सेव्य सानन्दवाप्य इत्थमस्तौर्षात् ॥ १ ॥

भगवंत्त्र्यम्बक इति किल निर्गोमात्तैर्गीयते मवान् सतनम् ॥
 तदपि समदृष्टिरासि यच्चित्रमिदं किं ब्रवीमि तव चरितम् ॥
 त्वं त्र्यम्बकोपि चित्रं पञ्चाम्बैकमथनकृतमुत्तोसि विमो ॥
 नहि साधनसम्पत्तिः फलाय तद्वद्यथा वेजः ॥ २ ॥
 त्वं नीलकण्ठ एव श्रीमन् सन्मानसे कथं नित्यम् ॥

विहरसि विचित्रमेतच्चरितं तव कुमुदबन्धुमौलिमणे ॥२॥

ये वृषवन्तो धरणी तेषां मुलभोसि देव पुष्यरिन् ॥

वृषमुत्सृज्य पदे वा न चलसि वृषबाह यस्माच्चम् ॥ ४ ॥

दोषाकरमापि शिरसा दधदश्रान्तं भवन्तमिह मंजतम् ॥

दोषाणि धुनोषि विभो वृत्तिस्तो नयनवद्विषया ॥ ५ ॥

अत्रिनयनप्रियोपि त्रिनयनमुकुटेन किमिति ते श्लाघ्यः ॥

इन्दुहिंसम्बन्धादथ वा हिमवत्सुताकान्तः ॥ ६ ॥

आधरसि हि भिक्षाटनमथापि सम्पत्तिमादधासि वृणाम् ॥

परमेश्वरोसि कस्मादिगम्बरोसीति शिक्षकः कस्ते ॥७॥

पञ्चाननः पञ्चाननमहितोसि विचित्रमन्यदेतच्च ॥

त्रयम्बक सहस्रनयैनाञ्जितोसि नित्यं यदेप त्वम् ॥ ८ ॥

इत्यभिदुत्य दृष्टमानसः स महीपालमाणेश्चिरतरं महानट-

जटानूटकोटिकोटरतटनिवासजनितविरहलशशशाङ्कपरिरम्भार-

भ्यम्भ्रमवितरणार्पावतीर्णतारावलीभ्रान्तिदन्तुरीकरणनिपुणस्मे-

रानवमुक्ताहारावलीः ज्योतिःस्वरूपोयं भ्यम्बकेश्वर इति तथै-

वयमुपगन्तुमागता विद्युच्छता इव दिव्यकनकपटीश्च पटीयस्या

भक्त्या समर्च्य तस्मै चिरतरं किमपि किमपि मनसि महारपो-

त्सवादिपरिष्कारनिष्कर्षं निष्कासितसंशयं विचिन्त्य यावत्त-

दिव्यालयाग्निर्गच्छति तावदताडयन्त दुन्दुभीनमर्देगन्त मर्दलानु-

दैरयन्त तूर्गाण्युदघोषयन्त जयनयशब्दाननतेयन्त वारवचूटि-

का व्यस्यन्त धवलान्तपत्राप्याकम्पयन्त चामराप्यचालयन्त
कुन्तानवल्गयन्त तुरङ्गानद्रावयन्त शताङ्गानगर्जयन्त मातङ्गान-
चारयन्त पदातीननादयन्त काहलानवादयन्त पटहाद्यवाद्यान-
तर्जयन्त क्रियामन्दार् कञ्चिद्दृष्यन्तो ध्रुप्यन्तो हसन्तः पराप-
तन्तो निश्वसन्तो द्रुवन्तस्तूर्णं यातेति ध्रुवन्तः शिरांसि तन्व-
न्तोञ्जलीनमुञ्चत आनन्दवाप्यान् सिञ्चन्तश्चन्दनवारिभिर्जनान् सै-
निकांश्च स्वकृत्यसज्जीभूता एवं यावद्भवन्ति तावद्यथापुरं प्रवि-
श्य नैजोपकार्यामार्याणां ययामर्यादमपर्याप्तं वितीर्य धनं महीपाल-
वर्यो निर्गत्य तस्मान्नगरादतिक्रम्य रम्यान्प्रदेशानगणितशृङ्गस-
ङ्गतेऽपि सप्तशृङ्गनरधामे भूमिधरे पुराणीरिव पुरातनवाणीमष्टाद-
शभिराच्छिष्टां भुजैरजस्यैः संसेव्य भव्यां देवीं प्रदाय प्रमदादु-
दारोऽवदातकीर्तिर्यथेष्टं तुष्टचित्तो वित्तं तत्तदनुगुणे महानेम्यो
विहाय तदपि स्थलमैलनदीपरिसरभुवि ज्योतिर्मयमभिवन्द्यारिज-
नभीष्मं धुम्पेश्वरं पुरस्कृत्यापि तं पश्चात्कृत्य गोदाः प्रायेण प्र-
वरासङ्गदत्ताचित्ता भवन्तीति सूचयितुमिव जगतां प्रवरास्यनदी-
सङ्गमनुभवत्याः सकलजगच्छ्रीदायाः गोदायास्तटमुवमधिवस-
न्तं गोदाश्रिताः प्रवराश्रिता वा पुंसिद्धाः भवन्तीति निदर्शयितुमि-
व सिद्धेश्वरामिख्यां प्रख्यापयन्तं हैमवतीकान्तं प्रणम्य सम्य-
ग्विमृज्य तं च प्रदेशं निखिलजगत्सम्पन्निवासं निवासं नाम प्रवि-
श्य पवित्रं क्षेत्रं प्रणम्य मोहिनीरूपं भगवन्तं रमाकान्तमतिक्र-
म्य तत्क्षेत्रं भीमानदीजनिभूमौ डाकिनीवने नीपवने धने निखिं-

लभुरस्तोमातङ्कहरं भीमाशङ्करं निखिलनयनमात्रज्योतिःस्वरूपं
 पोषामिति न्यूनतामपहर्तुमिव शुद्धज्योतिःस्वरूपं नयनपद्मबीजद्वा-
 लमारचय्य विरहय्य तामपि स्थलीमन्यत्र कचिन्निखिलजनोद्द-
 ष्टाज्ञानमण्डलविषतखण्डखण्डनप्रचण्डदात्रे मार्तण्डक्षेत्रे निर्म-
 लजलहारतीर्थनिकटमावसन्तं नित्यतेजोनिधिं त्रयीतनूमपि मां
 तनूकृत्य षड्विध्याद्यष्टमूर्तता प्रकटिता त्वया को मेतिशयः प्रति-
 पादित इति कुपितं मार्तण्डमाश्वासयितुमिव विमृष्टान्यनामवि-
 चारमाश्रिततन्नामधेयोपपदं ईश्वरमभिवन्द्यानन्तरं च कविवचो-
 द्रे मयूश्वरक्षेत्रे प्रणिपत्य निखिलजगद्भयदायकं विनायकमितर-
 त्र गिरौ विलास्य प्रवर्धितजगदुत्सवारम्भं शम्भुं महादेवमग्रतो
 विलोक्यन् विविधविलासिजनविहरणाभिरामानारागान् विपुलव-
 नलक्ष्मीवज्रमुकुरशङ्काकरानपि पद्मजाकरान् तत्रतत्र चित्तहा-
 ग्मिन्तकाशिनीनृत्तसमयसमुद्दितमङ्गलमृदङ्गधिविभिव्यानचञ्चुराणि
 मित्तुगजवमुन्धराधरनन्दनारमणमणिमन्दिराणि च पुरतः पार्श्वद्व-
 यभिरन्मरशाशिकान्तमणिज्ञान्तानिशान्तवाहिरूपान्तछन्ततसंवर्धित-
 नारिकेलपाण्डिकीरकुलकलकलमुगारं रामशनिहातरं नीरानरसिंह-
 पुत्रं प्राविशन् ॥ ६ ॥

स्तम्भाद्भृङ्गममाणः पुरहरसुरराट् प्रस्तुतो ध्वस्ततोपा-

न्विश्वानाश्वास्य शश्वद्वसतिमुरनरान् धिक्कृतां हा नृसिंहः १०॥

मञ्जुलवानोरायां नोरायां विरचिताश्लवोसौ मोदात् ॥

खेदान् परिधुन्वन्तं तन्वन्तं श्रियमियेष देवं द्रष्टुम् ॥११॥

तावन्निजागमनविचारनिशमनजनितज्वेनरहरिपरिवारजनैः
समर्यादं सजीभूतेरत इति नोयमानो मानवपातिरत्रतो जाग्रतो
विलोकयैल्लोकांस्ताडयमानभेरीकैर्नाद्यमानवीणैर्विद्यमानवादित्रै-
श्रोद्यमाननर्तनैरापाद्यमानहस्ततालैर्नुद्यमानोत्कम्पवसनीर्भिद्यमान-
नारिकेलैश्चोद्यमानदिव्याम्बरैर्विद्यमानमगवद्विव्यगुणैस्तुद्यमानजड-
जनैर्विद्यमानफलकुसुमैर्वेद्यमाननरहरिनामधेयैरासाद्यमानानन्दैरा-
हाद्यमानपरस्परैरद्यमानताम्बूलैरखिद्यमानवदनैरुत्साद्यमानजनस-
न्धैः प्रसार्यमाणोपहारैरुदीर्यमाणतानीर्विचार्यमाणशास्त्रार्थैरुदीर्य-
माणानन्दत्राप्यैः प्रचार्यमाणनिर्गमघोषैरुच्चार्यमाणपुराणैर्विस्फार्य-
माणलोचनैरुद्धार्यमाणाञ्जलिपद्मैराकार्यमाणस्वस्वजनैरापूर्यमाणभ-
क्तिभिरुत्प्रेर्यमाणरुमुभैरवार्यमाणपुलकैरास्मर्यमाणहिरण्यकशिपुम-
थनकथाविशेषैर्विस्तार्यमाणमार्गैः परिस्तीर्यमाणवसनैर्विकीर्यमाण-
लाजाञ्जलिभिस्त्वर्यमाणस्त्रीजनैर्धियमाणाभरणैः क्रियमाणप्रणा-
मैराद्वैयमाणभागवतैर्वीज्यमानचामरैस्त्यजमानान्याविचारैरनुभुज्य-
मानमगवद्विव्यविग्रहसौन्दर्यसेवनैरज्ज्यमानहृदयैः पारिष्वज्यमान-
मित्रैः सृज्यमानस्वस्वविद्याकौशलैरुत्तेज्यमानप्रदोषैर्विभज्यमानगो-
ष्ठीकैः सज्ज्यमानचन्दनैः प्रसज्यमानपटवासकैस्तज्यमानशब्दैर्ने-

र्ग्यज्यमाननीचजनैर्नाराज्यमानभगवच्चरणारविन्दैर्भ्रज्यमानप्रदी-
 पैश्चानेकाविधजानपदचातुर्वर्ण्यजनैः सर्पपद्देशस्याप्यप्रदत्तावकाशं
 क्वचिन्निरन्तरसान्द्रचन्द्रशालाजालाग्रविसरदंसदृशपद्मारागपुञ्जम-
 ञ्जुलमयूखरेखाविलोकनजनितया समुदयदह्णकिरणाकिरणसमुद-
 यमनीपया क्षपास्वप्यपरित्यक्तप्रियतमाश्लेषैः सन्तोषैश्चक्रवाकैर-
 लंकृतविटङ्कां क्वचिदुदग्रसौधाग्रयूथाग्रगवाक्षलक्षनिर्यत्ननिर्यत्तता-
 दृशमुक्तावज्रमणिपृणिदर्शनसमुद्भूतया शिशिरकरकरनिकरार्धपण-
 या दिवापि लेलिह्यमानरसनैश्चकोरनिकुलम्बैः परिप्लुतदेहलीकां
 क्वचिदन्तरान्तराखाचितसौवर्णलतावितानवलरिपुनीलसौधशतवि-
 लोकनोदक्षितदृष्टावेद्युच्छ्रिताश्रितसद्यःसमुद्भवदम्बुधरकदम्बबुद्धि-
 तया वपेतरसमयोपि निरन्तररुतताण्डवैः शिखण्डिमण्डलैर्म-
 नोहरां श्रीनृहारेदिव्यालयाम्यर्णगेहवीर्था कथंचिदातिक्रम्य प्र-
 विश्य भगवद्विद्यालयं पुरतः सकललोकलोचनभागधेयमिव
 मूर्तिमूर्तिभूतं विनतासिलजनताधिकघनतापहघनतादृशमोदावह-
 पादाभ्युजयुगलगदगणितततासितमुकामणियुक्ताहुतहंसकममहं—
 मकयुतमतिरुतिपातिमतिरतिभृतिजह्वालमुजह्वायुगममलाननकमला-
 क्षितकरपरकरनिभशुभविभवोरुत्तसदरुग्ज्वलहेमाम्बरधामाधि-
 कपृणिमणिमणमणमणदक्षितघननाक्षनमयकाशिकमतिराह-
 पममाहृत्सदरिदरपरमरिदरपरमुरसापितमरसीरुहनित्यं धृत-
 तल्लय सुगनुनमद्गदोत्तमितमधिकं गदोद्धमितमरुणकराकिरण-
 ममनरुणमणिमराणिमरसुन्दरतरं द्ययमन्दिरतल्लाममितदास्तनर-

रुचिकलितकौस्तुभमणिं सततमिन्दुसुन्दररुचिं दयानिधिममन्द-
 सान्द्ररुचिसरससरसिरुहरुचिररुचिनिचयगिरिमभरमथनदक्षिणे-
 क्षणमनुक्षणक्षपितरूक्षराक्षसकुलं विकटमुकुटतटखाचितरुचिरत-
 रललितबलमथनमणिवृणशचलितनिजदिव्याविग्रहकान्तिं भगवन्तं
 प्रणतपरासिजननिपुरहरं नरहरिं निजकुलदेवतं भावितहर्षो-
 त्कर्षप्रमृमरपुलकोद्रमो विलोक्य नयनयोर्महोत्सववितरणेन सम्पा-
 दितानृण्यः पुण्यकर्मणामग्रगण्य इत्थमभितुष्टाव ।

स्फूर्जत्पर्जन्यगर्जाप्रसरणरभसोतर्जनात्यूर्जितैः स्वि-
 हत्कष्टैरदृहासीर्दिशिदिशि चलितैः साव्वसं साव्वनन्तम् ॥
 चक्रे शक्रेशमुल्या दितिमुनिकरस्यापि सौम्यं कथं वा
 शश्वद्विश्वप्रपञ्चाभयद इति भवान् गीयते गेयतेजाः १२ ॥
 त्वं स्तम्भभेदपूर्वकमुदितो मजतां समस्तमनुजानाम् ॥
 प्रहादजीवनीपथ विरचयसि स्तम्भभेदनं युक्तम् ॥ १३ ॥
 यदि च निवसेत्प्रहादस्यापरः सदृशः मुनो
 भवति हि तदानिष्पेपेस्य प्रमोदभरो महान् ॥
 इति मृगयितुं नूनं शत्रोर्विभेद भवान् हरे
 जडरमभिराघ्नोचेद्रोपानलस्य क्रियान् म ते ॥ १४ ॥
 ताटशरोपेपि हरे लक्ष्मीदर्शनलयात्प्रसन्नोसि ॥
 अतिचन्द्रोपि धरिण्यां जायानिरुटे प्रसन्न एव जनः ॥ १५ ॥
 एवं स्तुतन् स्वकुलदेवतमात्मवंक्ष्य-
 रात्रपिमिः शुभगुणैर्दमक्तिहताः ॥

मञ्चं नितान्तमृदुलं परितः प्रजात्र-
 द्वालाकरोच्छसितचामरचारुरूपम् ॥२३॥
 अम्ब भार्गवि मर्त्यासिंहविभोर्महार्घपदाम्बुज-
 द्वन्द्वसंवहनं मृदु प्रविधाय कोमलहस्ततः ॥
 तत्र देवपदाम्बुजेर्पितसर्वपूजनसत्फला-
 शेषमञ्जुलकोमलाम्बरमांसले शयनोत्तमे ॥ २४ ॥
 इत्थं विष्वक्सेनवाक्यैः प्रदृष्टः
 श्रीमान्यावद्भाति नीरानृसिंहः ॥
 तावन्मर्दं मन्दमात्तापसर्वः
 प्रायाद्दूपालोपि नैजोपकार्याम् ॥ २५ ॥
 अन्येषुः ।

रसालफलशङ्कया ग्रहणसंमुखीनैर्मिथः
 प्रबुध्य कलहैर्क्षिपैः प्रचुरपुच्छविच्छोटनात् ॥
 महामणिरिवोदधेर्वियति दूरमुद्दङ्कितः
 शुशोभ तरणिस्तदा समुदयन् बलरोर्दिशि ॥२६॥
 कृतनिस्त्रिधाद्विकाः स्मृतबहुश्रुतिशास्त्रगणा-
 भृतशुभक्तयस्ततमहार्घगुणा निपुणाः ॥
 नरहरिसन्निधेशुरिघृताञ्जलयः सुधियः
 परिचरणानि तस्य परितः परितस्तैरिरे ॥ २७ ॥
 मजिज्ञयंश्रीवम् ।

श्रीदेषदेवकरुणाजलधे मुरारे

प्राभातिकाम्बुजमदापहनेत्रकान्ते ॥

नीरातटात्तनियतालयरम्यमूर्ते

श्रीमन्नृसिंह भगवंस्तव सुप्रभातम् ॥ २८ ॥

हरिर्हरिर्हरिरिति मञ्जुभापितं

द्विजावलेः सपदि निशम्य कीतुकात् ॥

द्विनयनोप्यनुवदतीव कूजितैः

कृपानिधेच्युत नृहरे प्रजागृहि ॥ २९ ॥

अन्तर्हिता लसति घामनिधी प्रकाश-

मत्यन्तमेत्य जनयक्षगतां प्रबोधम् ॥

प्राचीमदेश इह देशिकवद्विभाति

नीरात्सिंह भगवंस्तव सुप्रभातम् ॥ ३० ॥

गाढा विद्येव रात्रिर्विगलति न चिराज्ज्ञानवद्भानुनेत्रः-

प्रोन्मील्यब्जबन्धुर्जलजनयनवद्दृक्पथं याति मन्दम् ॥

आनन्दं याति सान्द्रं मुनिवरकुलवदेव सर्वं जगच्च

श्रीमन्नौरात्सिंह प्रभुवर नयने किञ्चिदुन्मीलयस्व ॥३१॥

काहल्लिङ्गिण्डिममण्डलझर्झरणवाद्यद्वयवाद्यानाम् ॥

संस्पर्धयेव निनदा नृम्भन्ते सुप्रभातमच्युतते ॥ ३२ ॥

इत्यभिष्टुत्यापितान्तैः सत्यधीमिः श्रियः पतिः ॥

पूनां यावत्सगृह्णाति राजा तावद्गान्मुदा ॥ ३३ ॥

मंसैव्य निर्जरगुणोत्तंसं दितिमूर्त्तिसनं देवम् ॥

घस्यात्मातानिपालो निन्ये स मुरं दिनं तत्र ॥ ३४ ॥

श्रीशैलवंशतिलकः कृष्णः कविसार्वभौमविरुदाद्यः ॥

तार्तीयिकं विलासं विदधे रघुनाथविजयेस्मिन् ॥३५॥

इति कविकृष्णविरचिताया रघुनाथविजयच-
म्प्यास्त्वृतीयो विलासः ॥ ३ ॥

—:०:—

चतुर्थो विलासः ।

कतिचन दिनानि तत्र क्षितिपालो व्युप्य दृष्यदनघमनाः ॥

अगणितविभवस्तस्मान्नगरात्प्रस्थानमत्तनुत बलेन ॥ १ ॥

अताडयन्त दुन्दुभीनमर्दयन्त मर्दला-

ननादयन्त कांहलानसज्जयन्त वारणान् ॥

अवलयन्त घोटकानधारयन्त खेटकां-

नहेषयन्त सैन्धवांस्तदा मुदा जना घनाः ॥ २ ॥

बालं कञ्चन मामकान्वयमणिं बभौति चित्ते भवा-

ज्ञामारुप्यं नहि मुक्षसि क्षणमपि त्वं कस्य हेतोरिति ॥

प्रष्टुं किं समुपागतेव रविणा छत्रेण हीमात्मना

कान्तश्रीराधिरूढसुङ्गतुरगः श्रीपाण्डुरङ्गं ययौ ॥ ३ ॥

उन्निद्राक्षैर्मितान्तं कृतपटुनटनै रुक्मिणीविह्वलेति

श्रीमन्नमोचराज्ञिः कटिघटितपटैर्हस्ततालप्रशस्तीः ॥

हस्ताप्राप्तमदीपैर्धृतदुरितचयैर्देवदिव्याङ्कपाली-

प्राप्त्या भक्तैः समन्तादापि निबिडतमं सन्ततं यत्सामिन्धे १।

प्राप्तोयं हृदयान्धुमं चिरतपोम्यासात्समुन्मीलना-
 दीपहोचनयोगमिष्यति बहिल्लब्धाय नः श्रीपतिः ॥
 इत्यामीत्य दृढं विलोचनयुगं ध्यायन्ति यत्राच्युतं
 मानन्दं मुनयो भवन्ति मनुजाः कृच्छ्रार्जिते सादराः ॥१५॥
 यदीक्षाल्वलेशलेशकणिकालामाज्जनाः केचन
 स्वर्गेशानपि निर्भरं विदधते भिक्षाककोटौ क्षणान् ॥
 तां लक्ष्मीं विदधद्वशोपि मगवान्यः पाण्डुरङ्गरथर्त्नीं
 त्यक्तुं जात्वापि नेच्छतीह वत तं राजा ददर्शाच्युतम् ॥१६॥

एवमस्तीपीत्साञ्जलिबन्धम् ।

सायन्तनकुवलयमदहरणत्रणस्निग्धमुग्धदिव्याङ्गम् ॥
 ध्यायन्ति यं मुनीन्द्राः सोप्तीसाशात्कृतः सरोजाक्षः ॥१७॥
 सपुत्रेकाञ्जलिबन्धम् ।

वेदान्ताभरणे श्रयामि चरणे ऊरू तपोहृश्रिया
 बाहू चापि बहूज्ज्वली हृदि भजे वक्षश्च लक्ष्मीयुतम् ॥
 वन्दे चन्द्रिरमुन्दरं च वदनं फालं च कस्तूरिका-
 नीलं कुन्तलजालवृम्बितकनन्मूलं च मालिं भजे ॥१८॥

अपि च ।

वृत्तिरसङ्गतिरिव तव भगवन् सर्वार्थदानहेतोस्ते ॥
 अवतारस्तदापि त्वं न कदाचिच्यजासि पाण्डुरङ्गमपि ॥१५॥
 देवेश चन्द्रभागाञ्चितो विबुश्चासि तदापि यद्भगवन् ॥
 श्रीपुण्डरीकवरदाभिरुयां बहसे तदेतदतिचित्रम् ॥१०॥

अन्यच्च ।

तप्तवानघं तप इह धिरात् प्रार्थितं यन्मुनीन्दै
रुविमण्या अप्यमुलभतमं दिव्यमालिङ्गनं ते ॥

धन्या एतेऽनुदिनमपि तत्प्राप्य हर्षं भजन्ते

मालापिष्टातककरतलाः किं ब्रुवे धन्यतां ताम् ॥ ११ ॥

कथयन्ति विट्ठलविभोरात्मज इति मां ममावनमरोपि ॥

न स्यात्कथं तव हरे तनुजं को वा न पालयेद्धोके ॥ १२ ॥

किं बहुना ।

नित्यं भक्तजनावनेन च नृणामालिङ्गनैस्तादृशी-

लक्ष्मीकान्त निपीडितोसि न यदि त्वं पाण्डुरङ्ग प्रभो ॥

कक्षां न्यस्तकरः सदापि कुरुपे संवाहनं हा कुतः

पाहास्मानपि ते विचारयति कः श्रान्तिं कथं वाप्यसे १३ ॥

इत्याभिष्टुत्य गृहीततत्प्रसाद उषित्वा तत्र दिनानि कानिचि-
त्तावत्समुदयति घनतरोष्मयुक्कामिनीकुचकनककलशपरिरम्मसं-
भ्रमसमात्तर्धैर्यतरुणसमुदये हेमन्तसमये स्वाधिकतरागस्त्यमहा-
मुनिमहामहभरावधूततयेव मन्दीभूततेजस्याश्रितदाक्षिणायने ती-
क्ष्णमानौ शीतकरायमाणे धामनिधिमण्डलविधुरायां नितान्तरता-
न्तपरिश्रान्तिजनितवर्मजलनिर्मृष्टतिलकायामिवान्ध्रललनायां दि-
शायां धनदगोपायितायां दुःसाध्यतरमानिनीमानमहापिशाच-
दूरोच्चाटनहेमन्तमान्धिकमन्दानिलकूरुतोद्विहितविभूतिभ्रमावह-
हिमानीसमानातबूसारिमपारे दशादिशाम्यन्तरे निर्भरविजृम्भमाण-
यौवनोष्मनिनस्तनयुगलाविरलाश्लेषदूरीकृतहिमोद्वेगसरागद्दयत-
रुणकामुकनिकरमविशेषदष्टरदनवमनदलास्त्वपि प्रालेयशीकरानि-

करस्कोतमारुतव्राणिताधराणां जनानां वचनोयतामनुपगतानु सु-
 ग्वचनितानु अजातनिर्मलहृन्प्राग्निमागशयनमनुद्वटिनगवाक्षमव-
 नमारचन्दनचर्चनमकुमुमहारोपहारमलामत्रिकतालवृन्तवीजनं के-
 वलकस्तूरीचन्दनलेपनमतिमात्रतामूर्च्छचर्वणं राङ्गवैकवसनं गाढालि-
 ङ्गनमात्रसारमनुभवन्तीषु सर्वरात्रं कामिनीषु कानुकैः सह रतो-
 त्सवमेवमनिक्रान्तेषु तद्वृत्तिदिनेषु विन्द्य तां नगरीमवाप्य कोला-
 पुरीं तत्र भागवेद्यं भगवतो नारायणस्य भगवन्निवासरुनार्पम-
 स्यवुनातद्धर्मदाराणामपि निलयीभूय सेवया कृतार्पयामि जन्मे-
 ति निश्चित्य द्वात्मना परिणतेन किरणसहश्रेणिदेदीप्यमाने
 चन्दकरमण्डल इव सुवर्णसहस्रपत्रे समाप्तीनां शरणागतमनह-
 दयादपह्नं रागातिरेकमिव प्रकाशयद्ग्यां अरुणाहणाम्यां चर-
 णाम्यामुडासमानां जननीस्नेहदर्शनकृतहृलपरैरम्मनाणवितुव-
 तरङ्गिणीसंशयवत्तहस्तद्रुकूलमूपिनाङ्गी दिव्यावेग्नह्लावन्यमन्दा-
 किनीमध्याशीर्षानेनद्रयीवनैरावतकुन्माम्यामिषोर्ष्वप्रकाशमाना-
 म्यां कुचाम्यां प्रकटितोत्तमस्त्रीलक्षणां निजमाहिमानमनुकुर्वद्म्या-
 मिव श्रुत्यन्तव्रणयिम्यां नयनाम्यामानन्दितमुकुन्दहृदयां निजा-
 न्नेवासिनः भति दयालुं कारयितुं सनाश्रयता शुक्लेणैव वजनि-
 टकेन विभामुरफालनलां पुरास्थितनासाचम्पकसौरीचकितनया
 पश्चाद्भावमानया यौवनायममवुकरमालिक्येव वेणोलतया परि-
 प्लुतां भगवतीं मवाब्धिनीकां राकाशशिवदनां कुन्दकुब्जद-
 नां जगन्ननीमनीनयदाक्षिपयम् ।

अथ नृतिवाक्समार्जितनिरङ्कुशतत्करुण-

पुरमापि तद्विसृज्य नगराणं नदीश्च गिरीन् ॥

कतिपयवासरैरतिपतन् द्विरदैस्तुरगैः

सह पथि कृष्णवेण्याभिधशैबलिनीमभजत् ॥ १४ ॥

दत्तात्रेयं सोभिवाद्याथ तत्र

श्रीमांस्तीर्त्वा धूतकृष्णां च कृष्णाम् ॥

सूर्यासक्तां तां सदामन्दसेव्यां

छायाभिख्यां देवतामैक्षतासी ॥ १५ ॥

महाभाचारकुशलद्विजराजनिषेवितम् ॥

कनकाचलनामानं ग्रामं भेजे ततो नृपः ॥ १६ ॥

सुरालय इति प्रथां भगवदाश्रयादात्मनो

व्यपोहितुमना निजाकृतिमपोह्य लज्जामरार ॥

पुराकृतिमुपादधे घराणिसीन्नि मेरुर्न चे-

त्कृतौस्य विदिता भवेत्कानकागिर्याभिख्या पुरः ॥ १७ ॥

तत्र च भगवन्तमखिलजगद्दुःखतिस्थितिविलयकारणं दुस्तर-
भवजलनिधिमहावर्तपरिवर्तनविषयार्तजनदूरातिलताकर्तनप्रहरणं
प्रणमदमरपारिवृद्धमुकुटतटलुठदरुणाम्बुजप्रतिस्पर्द्धिचरणं त्यक्तबहु-
नितम्बवृत्तिपट्टभक्तिरसासिक्तनिजचित्तभवमुक्तजनमनस्सौधनिरा-
याधविहरणं महस्ततिनिस्तुलरमास्तनस्तयकवास्तव्यकस्तूरिकामो-
दनशस्तिसौधस्तिककौस्तुभापरणं रमालोचनचकोरहारिणकिरणं
क्षमाचित्तसरोजपदचरणं नीलाविल्लासविहरणशरणं शरणागतज-

नभरणायत्तकरुणं कनकगिरिपुरसरसिजारुणं निखिलमुनिजनप-
 रायणं नारायणमवलम्बितनृसिंहरूपमगणितमहामहिमाटोपं संसे-
 व्यबहुतरं स्वायत्तीकृततदनुग्रहः निर्गत्य तस्मात्पुरादतिक्लृप्त्य
 विरचितनिखिलजनतुङ्गभद्रां तुङ्गभद्रामतिक्रम्य गव्यूतिद्वयमात्रं
 मार्गं चण्डचण्डपुण्ड्रेलुकोदण्डभुजदण्डहिण्डमानकोदण्डमण्डलीस-
 मीरितनिशितमुखशिलीमुखविकलीकृततरुणामिथुनकलितविविध-
 लालालालितमञ्जुनिकुञ्जपुञ्जराजितोपान्तवनिकावनिकान्तकान्त-
 नितान्तनिरन्तरकन्दलितसन्तानसन्तानसरलबकुलक्रमुकमुस्तवि-
 विधविटपिनटुलविटपपटलाञ्जलचञ्जलचञ्चरीकसञ्चयसञ्चलितम-
 ज्जरीजरीजृम्भद्गन्दमकरन्दबिन्दुसन्दोहसन्ततविहरमाणशुकको-
 किलमुखविहगकुलत्रोटीपुटकोटीकुट्टनपरिपाटीपाटितनारिकेलरसा-
 लमुत्रविशालतररसालफलजालनीरन्ध्रनिप्यन्दमानसरसतररसधा-
 रासाराञ्जेडितमाधुर्यगान्भीर्यमङ्गलतरतरङ्गतुङ्गभद्रान्तरपरस्परपारे-
 रम्भारम्भजृम्भितसारसलक्ष्मणापक्षविक्षोभदरविदलदविरलदशश-
 तदलमुकुलगर्भनिर्भादाविर्भवन्निर्भरसौरभकरम्भितमन्दानिलसेवाप-
 रवशयुवजननिचिडान्तरं त्रैलोक्यपावनतुङ्गभद्रान्तरङ्गनिमज्जनकुतु-
 कावतीर्णसुरानिकरतटभूस्थापितासमानलसमानविमानसंशयाशांसे-
 देवालयशतकोटिसहस्रनिचिडितं प्रविश्य हेमकूटगिरितटघटित-
 वसतिविरूपाक्षक्षेत्रं नाम किञ्चन पवित्रं स्थानं तत्र दिव्यालयम-
 ध्यमुवि परमेश्वरनित्यनिवाससौभाग्यकलितमदाविलासकैलासवैशि-
 ष्ट्याक्षमतया तत्सादृश्यावलम्बनाय समागतमिव सुमेरुगिरिमुत्तुङ्ग-

कनकपीठमांघ्रिवसन्तं गिरिराजतनुजायामपि तत्प्रीतिरधिकेति
 रुपा जटाजूटाटवीमध्यमावसन्तीसिद्धस्त्रवन्तीमाश्रासयितुं त्वमे-
 कैव मम प्रियेत्यात्मना घटिकाखण्डलिखितामिवैकत्वबोधकान्धव-
 र्णरेखां सितकररेखामुत्तंसयन्तं किरीटतटलुठदमरंताटिनीतदस-
 मुन्मीलितलताप्रतानेनेव जटाजूटेन कामपि कान्तिं विभ्राणमद-
 भ्रां शिरसि मानितोनेनेन्दीवरवन्धुस्तनन्धय इतोर्प्यया तत्सादृश्या-
 श्रयणाय तद्विकटजायमानेन बालसूर्येणेव तेजोमयेन निटिल्लो-
 धनेन कल्पितानल्पाकल्पं बलरिपुमाणिमदविधुतिनिपुणनीलकण्ठ-
 तया लालयति नित्यं प्रियतमां मम सखीं शिरसा स्वरङ्गणतरङ्गी-
 णीमप्यस्य प्रिया भवामीति कण्ठाश्लेषमातन्वन्त्या कालेन्द्रेव क-
 लितं विरश्चिपञ्चायुधपञ्चाननास्त्रयो वयमिह त्रिजगत्प्रख्यातवैभ-
 वा इति सूचनायेव त्रिशूलं दधानं निधानं निखिलसम्पदां जटा-
 जूटघटितस्य निजाधिनाथस्य कलानाथस्य काश्यं वीक्ष्याश्रयान्त-
 राभावकातर्यमपन्नमैन्दवमिव कंचन कुरङ्गबालकं कालयन्तं कर-
 तलेन समाश्लिष्टं गौर्या विद्युतेव शारदाभ्रं मुञ्चास्मद्दृष्टं कुतो न-
 धासि कर्पदं इति प्रार्थयितुमुपागताभिस्तारावलीभिरिव मुक्ताहा-
 रावलीभिरलंकृतं चन्द्रिकयेव परिपूर्णचन्द्रं हिमोन्येव हिमवन्त-
 पाग्वोद्भूतस्फटिककान्त्यैव रजताणलं इन्द्रवज्रप्रभयेवैरावतं विभु-
 त्या समुद्भूलिताविग्रहं विरचितकुमुमायुधनिग्रहं दक्षाध्वरध्वंसद-
 क्षं विरूपाक्षं चिरतरमभिवीक्ष्य प्रणम्यप्रणम्यान्दासिन्धुजल-
 मानुपायमाणमानसोभून् ।

१ चन्द्रलेश्याम् । २ देवदेवी । ३ मालनेत्रेण । ४ जटाजूटः । ५ हिमव-
 मुदपः । ६ शरम् ।

निशम्य तत्रैत्य जनेन वर्णितां सहस्तिकोणाख्यपुरस्य रम्यताम् ॥
तत्रैव तमुं तप आत्तकौतुको विनिर्ययौ श्रीरघुनाथभूपतिः ॥ १८ ॥

अविदूरे च क्षेत्रस्य तस्य चक्रतीर्थपरिसरे ।

मुन्दासुरेन्द्रसुतसन्दारणस्फुरदमन्दाग्रदोर्बलवरं
सन्दानितत्रिदशवृन्दाग्रपङ्क्तिमुखनिन्दावहस्वचारितम् ॥
वन्दारुकाग्रसरवृन्दारकेशसुरवृन्दानतिक्षणगल-
मन्दारकरपवरकुन्दादिसत्सुममरन्दामिषिकचरणम् १९ ॥

आतारकधूतानवभूताधिपचापं सूतादिमगीताद्भुतपूतात्मचारित्रम् ॥
भीताखिलभूताभयदातारमजत्वं सीतापरिणेतारमुदीताद्भुतहर्षम् २० ॥

वीरं सुकुमारं नितमारं निमलस्म्या-

धीरं गुणनरिन्द्रमुद्गरं क्षितिपालः ॥

कामं सुरसामन्तविभीमं प्रमदात्तं

भूमण्डलसोमं धुरि रामं स ददर्श ॥ २१ ॥

दशरथगृहदुग्धाब्धो यस्मिंश्चन्द्रे लुतोदये जगति ॥

कृमुदानन्दः शान्तश्चित्रं निशिचरमयं च संजातम् २२ ॥

वृषधर्षणानुकूला बभौ यदीषा समुद्धृतापङ्कात् ॥

सीतानुपक्तमनसा येनानथकर्षकेण साऽहल्या ॥ २३ ॥

निजचारितानीव मुहुर्बहुतेजस्सोमरहितानि ॥

मुद्धानि यस्य तद्वद्यच्छत्रुखरादिधातुववनानि ॥ २४ ॥

तिष्ठायाति दशाननोद्य भवता प्रोक्तं तथैवास्तु ते

देवानां प्रिय युक्तमेतदपि मे नालुक्त्समासं पदम् ॥

तूर्णं दर्शय मे स्वसारमथ तां या लक्ष्मणेन क्षणा-
 द्विप्राभूदिति रावणोक्तमखिलं योस्त्वण्डयद्वाग्मरैः ॥ २५ ॥
 लङ्का विभीषणेनाधिगता यदनुग्रहेण तज्ज्यायान् ॥
 विपरीतवर्णलङ्कावाच्यं यस्याग्रहेण समवाप ॥ २६ ॥
 श्रीमानशेषभुवनत्रेता नेता विदेहतनुजायाः ॥
 भङ्गलमुत्तुङ्गतरं तरङ्गयतु नः कृपानिधौ रामः ॥ २७ ॥
 इत्यभिष्टुत्य नृपतिः प्रत्यर्प्यास्मै समर्हणाः ॥
 यन्त्रोद्धारकनामानं मानयामास मारुतिम् ॥ २८ ॥
 लङ्कालंकारेणैवैव दैवतचमूहद्वारणे तोरणे
 यः श्रीमान्घतनापतीनगमयत्पञ्चापि यत्पञ्चसौ ॥
 तद्युक्तं खलु राक्षसानपि तथा सत्यापि सत्यार्चिणा
 तुल्यान् द्रागतनोदिदं वत तयाशीर्तिं सहस्राण्यपि ॥ २९ ॥
 श्रीमन्नवदुर्गस्यः कृष्णः कविसार्वभौमविरुदादयः ॥
 तुर्मणिलासं विदधे जवेन रघुनाथविजयेस्मिन् ॥ ३ ॥

इति कविकृष्णविरचिताया रघुनाथविजयचम्पू-
 श्रतुर्थो विलासः ॥ ४ ॥

—:०:—

पञ्चमो विलासः ।

मदनु प्रणम्य ते लोकोत्तरतरीयसौन्दर्यसंदर्शनरन्दलितान-
 न्दो रघुनाथपरामहेन्द्रः किञ्चिदन्तरमांशानेतामनासकरय ममी-

तद्बुचितमतीव तादिशाभिमुखमुपमृत्य सर्वोत्तरतपःसिद्धये समाश्र-
यितव्या तादृश्येव दिशेतीवोत्तराभिमुखमुच्चलन् नितान्त-
समुन्मिपद्वसन्तकालागमोद्वेष्टदेलालवङ्गतस्मालासुपुप्यद्रसालाव-
लीनक्तमालाग्रदीव्यत्तमालातिपल्लवितपालाशभूमिरुहजालामिता-
शोकसालालिमेदुरतमेलाद्भुतोपवनमालासमुन्मिपितदोलाविशेषशु-
भलीलाविनोदभरलोलान्तरङ्गघननीलालकौघपुरवालामणीमधुरता-
लालिवीणाकलालापमूर्च्छनद्रवीभूतसन्निहितकलाधराणिशिलासमुद-
यतलामितोदितविमलविमलाम्बुनिर्झरपरिभेलनद्विस्त्रिरुक्तधवलम-
निजभङ्गभद्रां तुङ्गभद्रां सधुर्धुरारवमुत्तानकर्णयुगलमुत्तम्मितग्रीवं प्र-
तीरैकदत्तदृष्टितीर्णेषु तुरङ्गमेषु सफूत्कारं कराग्रसमुत्कीर्णशीकर-
निकरं मन्दं मन्दतरमुशस्ततरेषु हस्तिवरेषु संतीर्य स्वयमप्युत्तरैतदे
विद्यानगरकारिकोणपुरपर्यायनामधेयां समृद्धसर्वापणानुबन्धां प्र-
विनयं किष्किन्धां सत्यसंधो वसुन्धराभुरन्धरोयं प्रत्युद्गतस्तत्र
समेधमानै राजवंश्यजनैर्निखिलजगच्छुण्ड्याच्यरामणीयकं तत्र कंचन
तुङ्गभद्रातरङ्गमन्दानिलद्रत्तासपर्याविशेषं कलिततोषं चिन्तामणी-
श्वरक्षेत्रापरनामधेयं कपिलाश्रमं नाम प्रदेशं विविधदेवालयनिवि-
डिन्नसदेशं प्रविश्य विलोकयन् कमलपालिकामधुरमधूलिकापान-
केलिकामुदितभं भरततिनम्भितझंलुतिवाचालतया निराबाधवि-
हरमाणमहामत्स्यपुच्छविवद्वनचलाचलकहारतया च सचाटुव-
चनं साशिरःकम्पं सन्निहितचिन्तामणिक्षेत्ररामणीयकं श्लाघमाना-

भिरिव सौमन्धिकलताभिरभिशोभितां प्रथितभङ्गमुद्रामप्यप्रथि-
तभङ्गमुद्रां तुङ्गभद्रां न पुराय न राष्ट्राय न पारिजनेभ्यो न वा-
न्धवेभ्यः स्पृहयांबभूव चन्द्रशेखरसपर्याचर्यादत्तचित्तसंबद्धिततुल-
सीकुसुमारामः सगुणाभिरामः सरामौनयन्वसन्तसमर्भ विविधशु-
कंपिककुसुमोदन्तमपम् ।

मौनव्रतप्रदाता वनप्रियेभ्यः सदेदमुंचितामिति ॥

उदयाय तपःकालस्त्वरयन्निव तमेनमवनिपतिम् ॥ १ ॥

तापोधिके खरकरस्य मरुत्प्रचार-
वार्तालवेन रहितेषु दिगन्तरेषु ॥

श्रान्ता अनूषगमितास्तुरगा बभूवु-

र्यानोस्ततोहरजनिष्ट नितान्तदीर्घम् ॥ २ ॥

शुचिरेषु नृपालमखिलस्तपस्यतीत्यात्तदवलोकारथः ॥

कलिततपःशुंचिरिति शुचि मासः ख्यातः समभ्युदायिष्ट ॥ ३ ॥

किष्किन्धादिमरम्यदेशविभवो नासीन्मया लोकितो

द्रष्टव्योऽह्यवुनेति जातकुतुकां संलालयज्जानकीम् ॥

प्राप्तश्री रघुनाथ एष चतुरो मासान्वसेद्भूपतिः

साम्राज्यं कलयन् मुदात्र पुर इत्यासीत्प्रवादो नृणाम् ॥ ४ ॥

शुचिमासे शुंचिपक्षे शुचिचारितो धरणिपालवर्योऽयम् ॥

शुचिकिरणशेखरं हरमुपासितुमुपक्रमं व्यघाद्युक्तम् ॥ ५ ॥

विरचितनियमो राज्ञा विरजोम्बरभूषणो जिगाय तदा ॥

भूम्युन्नतनिविडरजःकलुषाम्बरभूषणं स राजानम् ॥ ६ ॥

एकादश्यां नियमादुपासितुं चन्द्रशेखरं नमयन् ॥

उपचक्रमे विजानन् युक्तं तद्रूपसंख्यदिनमेतदिति ॥७॥

स्त्ववन्ति मय्यात्तनिमजनानामेवं हि पापान्यत्तिलान्यपीति ॥

निदर्शयन्त्यामिव तुङ्गभद्राभिधस्त्ववन्त्यां नियमात्स सत्तौ ॥८॥

रचिताद्विकः स राजा मौनान्वयमात्मनः स्फुटीकर्तुम् ॥

मौनान्वयैकलिताश्रिरमजपत्पञ्चाक्षरीतिदिव्यमनुम् ॥९॥

स्मारयति च्यम्बकामिह सैपामियं(?) च तद्व्याने ॥

द्रष्टव्येतीव विभुः स नासिकाग्रे दधौ दृष्टिम् ॥ १०-॥

चिरमेवं विधाय मुवाकरशेखरचरणनलिनध्यानभाराव्य तं वि-
रचितमहासंहितादिपरायणः निर्वातितमाध्याद्विक उपात्ततुलसी-
कुमुमसम्भारः कल्पितनियमाष्टवः परिचिततात्कालिकजपवृत्त्यः
कृत्यविदामग्रणीरग्रतश्चन्द्रशेखरसपर्यायामेकेन वपुषा पर्याप्ति-
ममन्यमानतया निजकिरणसंख्याकानि वपुषि स्वीकृत्य समाग-
तेन सहस्रभानुनेव बहुधतरस्वचितपात्रनिकुंरुन्वेण रमणीयपुरोभागं
रत्नपीठमाधिवसन्तं रघुनाथमहाराजमनुगृहीतुं धरणीतलमवती-
र्णमात्मानमम्यर्हयितुं रजतधरणिधरेण प्रेषितमिव स्वकिशोरकं
निजाधिनाथचन्द्रशेखरसारूप्यावलिलम्बायिपयेवशिरोभागन्यस्ते-
नार्धचन्द्रेणेव शेखरितं शृङ्गद्वयेन अष्टमूर्तिपदाग्रपरिचरणपुरीण-
तामात्मनः स्फुटीकर्तुमिव प्रत्येकं खुरद्वयकलितैश्चतुर्भैः पदै रम-
णीयं स्फिग्देशालवालनिरङ्कुशोऽङ्गुम्भितान्तःसत्त्वविशेषलताशङ्काक-
रेण स्वच्छेन पुच्छेन मनोहरं वृषवरं निखिलजगदानन्दिनं नन्दिन-

१ एकादशमंश्याकम् । २ भवन्ती नदी । ३ मुनिवंशम् । ४ जप्याधरवु-
क्तः । ५ शिवमन्त्रम् । ६ नासिकक्षेत्रे नामाग्रं च । ७ निकुरम्बः समूहः ।

माधितिष्ठतो निजशेखरशशिकरलक्ष्मीदर्शनासहनमेतदिति रोषादा-
 त्मनार्थीकृतस्यैव तामरस्य(!) हेममयस्य कर्णिकामेलङ्कुर्वाणं नि-
 र्वाणदाननिपुणं गीर्वाणपरिवृटविनुतगुणं राजहंसमिव मानसता-
 मरसमनोहरं मया किलायं कृतचूडामणिः परमेश्वर इति सं-
 जातमदावष्टम्भे कुमुदवान्धवडिम्भे तद्वर्तनिर्वापणाय स्वयमेव
 परिपूर्णचन्द्ररूपमिवाश्रयन्तं चिरन्तनं सरस्वतीमुकुटाग्रभूषणमहा-
 वज्रमणिमिव विद्योतमानं लिङ्गाकृतिं सान्द्रर्धाकरं चन्द्रशेखरं
 नयनेन्दोवरानन्ददं विरचय्याभ्यर्च्य विविधोपचारैरनुदिनमपि व-
 रुणादिगङ्गानान्तःपुरान्तरचारिणि पूष्याचारितसायन्तननियमो-
 भ्यवहरन्नियमवशाद्भव्यभव्यमेव दिव्यमन्नमनुदिनमपि निजाभ्य-
 र्थनया प्रवर्तते सत्रमुखे दत्तमुखे निबद्धकटितटैरास्तीर्णपणैर्यस्य-
 मानपत्रामत्रैरप्रमादैः सप्रमोदैर्विप्रसूदैः कृतेषु करिष्यमाणेषु क्रि-
 यमाणेषु समस्तवस्तुपरिवेषणेषु इतोपि किञ्चिदधिकं परिवेष्यतां
 वृत्तं किं त्वयोपार्जितं नश्यति वा त्वत्पित्रार्जितं भ्रश्यति वा आनी-
 यतां मूषो यथेष्टं वयमप्यात्तराहा न दाक्षिणात्या इति जल्पत्सु के-
 पुचित्सादरं कृतयुगपदापोशनेषु सर्वेषु मतात्रितयप्रवृत्तेषु शुभवृ-
 त्तेषु द्विजवरेषु कोटिशः सन्धीभूतान् भोजनकृते द्विजराजान् वि-
 लोक्य द्विजराजनामधेयमात्रजनितचापलरततादृशतत्रत्यभक्ष्यभो-
 ज्यलेह्यत्रोप्यादिवस्तुकोटिरसश्राघनमेकेन मया कर्तुमशक्यमित्य-
 संस्यरूपाप्यालङ्घ्य समागतोद्यं मुधाकर एव शर्करालङ्का-
 व्यानेन आहोस्विद्मुराणामपि मुधास्वादानन्दं सम्पादयितुं रंशु-
 नाथभूपाले विरचितानुग्रहेण निवासक्षेत्रकलितनियतनिवासेन
 महिनीरूपेण भगवता प्रेरिताः स्युरमृतकलशा न चेदमीषां क

तावदीदृशी माधुरीति स्वच्छन्दं श्लाघमानेषु केषुचित्सुगुणोसि त्वं
 भयं यथामनोरथं विश्राणय स्वण्डलदुकानिति कुशले पृच्छति क-
 स्मिंश्चिदानन्ममनवलोकितैकाक्षरशिरस्कृतया सूदपर्यायनामधेय-
 मिति गुणशब्दमजानता तावतैव प्रमोदोच्छूनभुजेनौदनिकेन सादरं
 यथेष्टं तस्मै दीयमानेषु नैकविद्धमृद्धीकांस्त्रैरस्तण्डशर्कराननु-
 रेपु त्रिविधभक्ष्येषु नवनीतं देहीति पृच्छत्यज्ञे कस्मिंश्चिद्विदं नव-
 नीतमेवोष्णतरं वर्तते न हि पुरानीतं स्वाद्यतामिति पायसप्र-
 दानेनान्यययति तद्याच्छ्रां कस्मिंश्चन धूर्ते दयालुना राजनिग्रहमी-
 तेन केनचिदानीय दत्तं नवनीतं शर्करामृणितमेलामुराभिनमास्वा-
 दयति तस्मिन्निमे दाधिका एते चूर्लिनोपूपा एते लवणा इमे मी-
 द्रा इमे शर्करा इति न्यस्य गच्छत्सु मूदेषु भक्ष्याणि प्राज्य-
 दध्याज्यदुग्धनदीमातृकायमाणेषु चिन्तामण्याश्रमपरिसरेषु ज-
 ग्धार्थकवलोनजग्धकवलांश्चर्वितमनोहराननाघ्रातमोदकानस्मृत-
 चिञ्चान्नानपेक्ष्यमाणाज्यान् काम्यमानलहुकान् परिमृज्यमान-
 जठरभाण्डान् क्रियमाणामुराभिलजलपानानाद्रियमाणमुगान्धित-
 न् स्तूयमानभक्ष्यरुचीन् पच्यमानभोजगद्यान् स्वस्त्यस्तु राज्ञे
 रघुनाथाय न वर्यं निजनिकेतनानि स्पृहय्यामहै तिठन्तु कूपकूर्मा
 इवानुदितकुतूहला जना गृहेष्वेव न वर्यं तथा पश्चादेतस्य गन्तव्य-
 मेवास्माभिरिति कोटिशः कृतप्रशंसान् मुहितद्वन्द्यान् दशदश
 दृष्टदृष्टान्तरङ्गो मन्दमन्दमितश्चन्दनामितः पुष्पसरो इतः पटवाम-
 क इतश्चन्दनतैलमितः पुष्कलकप्पीमगन्ध इतोक्षता इतो दक्षि-
 णा इतः ताम्बूलानीतः शुक्लाम्बराणीतो राङ्गनाणीति वदत्सु परि-

जनेषु तद्विरचिता आशिपस्साक्षताः संगृह्णानः क्षणं तत्कथा-
लापदत्तान्तरङ्गो निपसाद ।

चिन्तामणाविवास्मिन्वितरति सर्वार्थमागतार्थिभ्यः ॥

चिन्तामण्याश्रम इति सार्थं तस्य स्थलस्य नामासीत् ११ ॥

तत्र कवय एनामित्थं मस्तुवन् । तत्र काश्चित् ।

प्रदर्शयति राङ्गवं प्रथमतः स राजांशुकैः

प्रमोदयति नृनथापहरते स्वदत्तां श्रियम् ॥

न दर्शयति किञ्चिदप्यथ ददाति चेच्छाधिकं

न चाहरति सच्छ्रयं वत स एष राजापरः ॥ १२ ॥

इतरत्र ।

भवान्निष्कपटो दाता वयं निष्कपटार्थिनः ॥

दातृप्रतिगृहीतृणां समा रीतिर्हो इयम् ॥ १३ ॥

अपरत्र ।

दर्पश्चेन्न दया दया यदि भवेन्नौदार्यमेतच्च चे-

न्नैव स्यात्सरसत्वमेतदापि चेन्नो सत्यसन्धा भवेत् ॥

सर्वत्रापि जने समग्रसुगुणं न त्वाष्टशं कंचन

श्रीविभूरधिनाथशेखरमणे कुत्रापि नेशामहे ॥ १४ ॥

अन्यत्र ।

कामः सुन्दर इत्ययं विजयते लोकप्रवादो महान्

किं तेनास्ति यदि क्षिती प्रकटितं तत्सुन्दरत्वं भवेत् ॥

तेनानङ्गतया नितं मुल्लितं लोकस्य संमोहनं

रूपं श्रीरघुनाथभूपतिमणावन्यादृशं विभ्रति ॥ १५ ॥

इतरत्र ।

यत्त्वं पटं घटयसे विदुषामिह सान्प्रतम् ॥

नैष्यायिकाश्रारिचं ते चित्रमाहुस्ततो नृप ॥१६॥

अन्यस्तावत्कवीन्द्रो रत्नावल्या स्तौति ।

निर्विन्कन्ममिहादधामि कविषु प्रीतिं त्वयायुष्मता

सौभाग्यं बहुशोभनं च दधता स्थेयं रिपूणां नव ॥

नित्यं स्यादतिगण्डं एव यदभूः श्रीमान्मुकर्मा भवां-

स्तत्तादृश्रृतिमान् दृढं ध्रुवमितस्त्वं शूलपाण्यर्चने ॥१७॥

संपात्तिं भजतां त्वदीक्षणवशात्मुस्मेरगण्डातनां

शुद्धं प्राप्य वधूर्ध्वं तव जगत्प्रीतिप्रदा जानकी ॥

निर्व्याघातबुधालिहर्षणाविभो वज्राद्यभूपाक्षितां

संमिद्धिव्यतिपातलेशरहितां सर्वत्र सन्पादय ॥१८॥

वरीयांस्त्वं नित्यं परिवानेमबाहुः शिवतमः

प्रसिद्धः साध्यं ते किमिह शुभमन्यद्विजयते ॥

समिन्धे शुक्लं ते यश इह हि सद्ब्रह्मानिरत-

स्त्वमैन्द्रश्रीभूयाश्चिरममुद्भदां वै घृतिहैरः ॥ १९ ॥

अन्यस्तावन् ।

श्रीविष्टलेन्द्रवरपुत्र मवन्महार्षि

दानाम्बुभिर्भवति सन्ततमूर्ध्वरा मूः ॥

नो चेदनेन कटुगर्जितभीकरेण

मेघेन हन्त विपदेन मुवः किमु स्यार ॥ २० ॥

अथ यथाक्रममेव हरिततरकद्रलिकापत्रमरकतासिंहासनाधि-
रूढेन शाणोल्लोदवजरेस्तास्मेरया घृतधारया सह धर्मचर्यापारि-

रब्धेन निजगुणानुरूपेण सुवर्णरूपेण शमिततापेन सूपेन(?)सच्चि-
वेन जनितजगदानन्दकन्दसरसतरखण्डकूम्भाण्डदुवारिसोवार्हिकफ-
लविविधरसमूर्तवार्ताकतोपितजनजिह्वापटलपटोलाशाकुटकालशा-
कुटशाकैर्माहामात्रै(?) रसैः पङ्क्तिर्गुणैः सुन्दरतरमाकन्दादिफल-
वृन्दैः सेनाधिनाथैः सहकारामलकार्द्रकमयेनोपदेशेन शक्तित्र-
येणातिरसैरतिरसैर्मनोहरैर्मनोहरैर्निखिलजगन्मोदकैर्मोदकैः संव-
र्धितजनहेलिकाभिर्होलिकाभिरुज्जृम्भितरसाटोपैलङ्कैः कूपैः परि-
जनैः परिवृतेन समृद्धदुग्धपक्वधवलतरगोधूमपिष्टपरिकल्पितानल्प-
मृणालतन्तुसच्छात्रसेवाभिधमक्ष्यचामरसेवितेन माधुर्यदयान्वितेना-
खण्डमण्डदधिखण्डवज्राभरणभूषितेन मारान्तकसौरायुधहीरानघ-
दीप्तिदोरावहधीरेण क्षीरेणाभिषिक्तेन पिप्पलाभिधानधवलातपत्र-
परिष्कृतोर्ध्वभागेन महाभागेन जगदुज्जीवनेन समृष्टशाल्योदन-
माहारजेनात्मनेव तोपितान् विरचितग्रन्थान् कल्पितचित्रबन्धा-
न् कविताधुरन्धरान् सर्वविद्याद्वयांश्च विप्रान् बहुमान्य यथोचितं
थलयलदनुपममणिसराविसरमुखनिखिलभूषणकनकमयदशमृगतनू-
रुहवसनधवलपञ्चशुकादिभिस्तत्प्रदत्ताशीः प्रादुर्भूतायां च क्रोध-
नवत्सरविजयदशम्यां समापिततपश्चर्यानियमः प्रस्थाय तस्मान्न-
गराद्विरचितपम्पासरोवरनिमज्जनः सेवितकोदण्डधरो नमस्कृतवि-
रूपाक्षः भोनितशङ्करभारतीयतिवरः परिशीलितमाल्यवाद्रिरिनि-
लयरामचन्द्रचरणयुगलीसेवनो यथाक्रमं निर्वर्तितकुमारसेवादिवि-
विधपुण्यचर्यो यथापुरं प्रविश्यानेद्दुर्दो पुरीं निर्गत्य निजपुराभिमु-
खं समन्ताच्च सज्जीभवद्धानिर्घोकारपादातहुंकारवाणासत्यंकारभे-
र्यप्रभाङ्गारतालालिम्बाङ्गारशातत्यदाङ्गारमातङ्गभीद्कारदक्षापटा-
त्कारनादैर्विदीर्णासु दिक्षु प्रतिक्षिप्तकौक्षेयकेषु प्रचण्डेष्वखण्डेषु

योषेः प्रवायेषु रापेषु जाग्रत्स्वरूपेषु अतुल्येषु भङ्गेषु कृङ्गेषु सर्वत्र
 कल्पैश्च निर्लेख्यमुल्लोलकल्लोलमुत्काल्यमानेषु समदर्शानाय वैत्रं-
 जैस्तत्रतत्राय विराचितनीरानृसिंहसंदर्शनोत्सवः समाहृत्य हृण-
 विराचितधूमशकटमतिमनोजवं दिनाभ्यां द्वाभ्यां सम्प्राप्य नासि-
 कां प्रवर्तितत्रयम्बकेश्वरमहारथोत्सवः प्रविश्य विञ्चूरपुरं सुक्ते-
 न साम्राज्यमनुभवन्विजयतेतराम् ॥ ३ ॥

नीरानृसिंहकरुणाभारारघुनाथभूपतेर्नित्यम् ॥

साम्राज्यायुस्तनुभवसम्पात्तेः सुचिरमेधिपीष्ट भुवि ॥ २१ ॥

आनेद्भुदिकितोन्द्रात्तिरुमलनृपतेः प्राप्तसन्मानवृत्तिः

श्रीमद्रीसत्रया(?)र्याभिधगुरुणा प्रातविद्याविलासः ॥

कृष्णां गोदावरीसंवलयितवनपत्यास्यपुण्याग्रगण्य-

श्रीमद्रामेश्वरास्यसितिपतितिलकास्थानकव्यग्रगण्यः २२

तत्तादृक्षात्मकरू(पौ)त्तमपुरवसतेर्मुकरास्यान्वयेन्दोः

श्रीसीतारामभूमीपतिमकुटमणेस्तादृशास्थानभागे ॥

सन्धीभूतैः कर्षान्द्रैः समदकविषटामण्डभीरूढनाम्ना-

हूतः श्रीशीलताताभिधकृतितनुजो नूत्नदुर्गात्तवासः ॥ २३ ॥

कविसार्वभौमविरुदाकालितः श्रीवेङ्कटार्यसहजातः ॥

रघुनाथविजयमेनं व्यतनोदिनमेकमेव कृष्णास्यः ॥ २४ ॥

गिरिकैरिगिरिविभ्रुसम्मितिभाजि श्रीशालिवाहनस्य शके ॥

क्रौचनमर्षाश्विनसितदशमे रघुनाथविजय एष कृतः ॥ २५ ॥

कविवाक्यम् ।

यत्कविना कर्तव्यं तदिह त्वत्कीर्तिभूषणं सूपेन(?)सचि-
रघुनाथविभो कविवरविभूषणं तु त्वदायत्तम् ॥१६॥

इति कंविऋष्णविरचिताया रघुनाथविजयचम्पवाः

पञ्चमो विलासः ॥ ५ ॥

अधिकत्रिंशच्छ्लोका गद्यं त्वेकं विलासके प्रथमे ॥

द्वैतीयिके च गद्यत्रितयं चैकोनविंशतिः श्लोकाः ॥ १ ॥

गद्यान्यत्र तृतीये चत्वारिंशच्छ्लोककाश्चतुस्त्रिंशत् ॥

गद्ये द्वे चैकोनत्रिंशच्छ्लोकास्तथा तुर्ये ॥ २ ॥

गद्यत्रितयं श्लोकाः पञ्चविंशतिरत्र पञ्चमे कथितम् ॥

नवदुर्गऋष्णकविना जवेन रघुनाथविजयेस्मिन् ॥ ३ ॥

इति श्रीशैलकुलतिलकवेङ्कटार्यवर्यपौत्रनवीन-
दुर्गपुरस्थिततातार्यवर्यविद्वच्चूडामणिद्वितीयतनूभुवः
ऋष्णकविसार्वभौमस्य कृतिषु रघुनाथविजयाख्यच-
म्पूप्रबन्धः समाप्तः ॥

—:०:०:—

श्रीः ५

योषेप्नुवाधेषु ८

रामकृष्णसूरिविरचिता

भार्गवचम्पूः ।

प्रथमः स्तवकः ।

श्रीपाते प्रणमद्वन्द्वारकद्वन्द्वोभिनन्दनम् ॥

भववन्वच्छिदं वन्द्यं वन्दे मान्द्यनिवृत्तये ॥ १ ॥

देवः शारदपद्मकोरकमदमध्वंसिपद्माकुच-
प्राग्भारस्कुटनारुपत्ररचनाचातुर्यरत्नाकरः ॥

लक्ष्मीनेत्रकटाक्षवीक्षणशरव्यापारलक्षीकृतः

क्षिप्रं पतिपतिव्वजो पितनुतां शास्तें प्रशस्तें मम ॥२॥

निर्निमेषपदावास्यै संविशन्ति वनेष्वमी ॥

गुणजालयुताः सन्तो घोररा इति मे मतिः ॥ ३ ॥

मानससंचारिपदा भव्यगुणा भूतिभाश्रिता सरसा ॥

संस्कारिरपि बहुकाकैः कच्छंसीव प्रदूष्यते कुजनैः ॥४॥

तत्र ।

भाव्यालंकृतिहृद्यर्णिसुपदन्यासोज्जितामलकृतिः

क्रेयं नूनमनल्पदूषणपदं स्यादेव किं तावता ॥

सन्तः सन्ति सदा यदास्यसरणीसंचारिणः प्रस्फुर-

दोपास्तोपि गुणाः स्युरम्बुदमुखैरम्भासि सिन्धोरिव ॥५॥

आस्ति च चतुःसमुद्रवलयमध्यगतसकलवसुन्धरखिण्डमण्डनं
 सर्वोक्तशर्वोरिगर्वपर्वतैः विनिर्जितकोपाटोपैः स्फुरजटामुकुटावे-
 रानितोत्तमाङ्गैः पुरन्दरादिवन्दितवन्द्यसुन्दरमुकुन्दपदारविन्दम-
 करन्दपट्टपदैराविरतानिन्यानित्यवस्तुविचारपरवशीर्मुनिजनैर्जनितसौ-
 भाग्यं सारिकासा रसहंसशुकचक्रवाककेकिपरंपुष्टकण्ठध्वनिभिः
 पान्थानाह्वयदिवातिरमणीयमसमप्रदेशं कस्तूरीहरिणवराहस-
 मुत्तुङ्गमातङ्गभवयकृष्णसारमृगपञ्चाननप्रभृतिभिर्वनचरैरप्यन्योन्य-
 मवनपरैः पशुभिरधिष्ठितम् अधरीकृतनन्दनवनरामणीयकं नि-
 जाविमलकीलालबहुललोलकलोलोच्छलललिततरतुपारपंवित्रिता-
 न्विलराशे(?)जनाभस्त्रण्डमुक्तीर्तिकेतुपष्टैः स्नानार्थागतकिन्नरीगण-
 निर्धीतस्तनकुङ्कुमपङ्काङ्कितोत्तुङ्गतरङ्गवत्या भगवत्याः सस्त्रत्यास्ती-
 रम् । यत्र परोपकारार्थजन्मानोऽनेकशाखिनः कमनीयपारेच्छदाः
 फेनैपा इव पादपाः सन्ति । यत्र च लताः सर्वर्तुपुष्पवत्योपि
 अप्रदांषविकासिन्यो मुनिनिचयावचितकुसुमाः सन्ति ।

चूनाश्वत्थकीपत्थकुन्दातेलकच्छशाक्षसन्तानकै-

र्विन्वानालनमालतालपनसप्रोच्चाप्रियालेङ्गुदैः ॥

खजूराजुनभूर्जलोघ्रवकुलैरात्रातकाद्यैरापि

व्याप्तं तद्वरभूरिभूरुहगणैर्देवैर्यया विष्टेपम् ॥ ६ ॥

बहुलशकुनि विपुलैर्जुनममितसकृपेभीष्मशतद्वुपदम् ॥

मुच्यद्दृशिंखण्डिसमाधिकं भारतचरितात् सरस्वतीतीरम् ॥

नूनमीर्ष्याभिरादिव तयैव सरस्वत्या ।

अमरपुरसमृद्धिस्पर्द्धया वर्धयित्वा

निजरुचिरतटाकप्रान्तसौभाग्यमाम्यम् ॥

तदनुभवसमोदस्तापसानां समूहः

समरुतमुरसम्पद्यस्य हः सस्पृहोपि ॥ ८ ॥

कदाचित्तत्र निगमाध्ययनचयनादियजनइत्तावधाना विषविष-
माविषयाविषहरपत्रस्तविवेकग्राम्यजनानुग्राहका निखिलनिगमा-
र्थपारदृश्वानो वशीकृतकैरणान्तःकरणमातारिश्चानो भूरि यज्वा-
नस्तपस्विनोवतेरुयेपामतिविचित्रतमं चरितम् ॥

भवे रता अप्यमवाश्च केचिद्रमापसक्तव्यपि नो रमापाः ॥

हिरण्यगर्भोपसृतास्तथापि हिरण्यगर्भास्तु न ते द्विजाश्रयाः ॥९॥

१ आघ्रातको मयूकवृक्षः । २ जगत् । ३ शकुनिः पक्षिः दुर्योधनमा-
नुलक्ष । ४ अजुना वृक्षाः अजुनो भीमानुजः । ५ मरुपाणि मुदर्शनानि भी-
ष्माणि मयूरानि शतानि अनन्तानि द्वुपदानि वृक्षस्थानानि यस्मिन् पक्षे-
कः कण्ठारः शीघ्रः प्रसिद्धः द्वुपदः द्वुपदहेतुरस्य प्रसिद्धः । ६ दिग्म-
र्षी मयूरः भीष्मसन्नुष । ७ करणानि इन्द्रियाणि । ८ मवः शङ्करः समाग-
व । ९ रमापः श्रीपतिर्विष्णुः द्रव्यवांध । १० जगदुत्पत्तिकरो विष्णुः ।
११ हिरण्यगर्भः श्रीमान् ।

संसारतापसंशान्त्यै तपोभित्ते तपास्विनः ॥

चित्रं सततमर्चन्ति श्रीवरं जनतापदम् ॥ १० ॥

अवतीर्य सरस्वतीतीरं वीरुत्तदणतरुसमुद्भिद्रसान्द्रकुसुमसमूहो-
द्भमद्भ्रमरमञ्जुसिञ्जनप्रणैत्रा इव स्वयमाप तत्तटपाविश्रयद्वतचित्ताः
मन्त्रार्थं मन्त्रयामामु ।

इतो भूमी रम्याऽसितमृगपदाङ्कैरातितरा-

मितो दर्भाः शश्वद्धरित इह नीवारपटलम् ॥

इतो वातः सारस्वतजलकणान् मूर्च्छति वहन्

पिकः प्रोञ्चै रम्यं मधुसमयमावेदयति नः ॥ ११ ॥

अपि चास्माकम् ।

यज्ञसम्भारसीलभ्याद्विलुभ्यन्मनसामिह ॥

वृत्तिमुत्साहयत्येततीरं सारस्वतं क्रतौ ॥ १२ ॥

तद्युज्यतेत्र यज्ञभागभुजः सुधाभुजः सभाजयितुम् । ततः ।

युक्तमित्येव ते सर्वेष्वनुमान्य समुत्तुकाः ॥

समग्रां सत्रसामग्रीं कल्पयांचक्रुरञ्जसा ॥ १३ ॥

अनन्तरं कर्पणादिना भृशुर्द्धि विधाय विरचितश्च ।

तत्तश्चिन्हवदुन्नतोन्नतचतुर्द्वारः सुधारोञ्जितः

प्रत्यग्रस्फुरदाम्रपल्लवमरंकुसोद्वसतोरणः ॥

मद्भूपरभिःशोभिनश्च निगमध्वानैरुशाली पृथु-

प्रौढशः कुशनिर्मितास्तरणवान् रम्यः क्रनोर्मण्डपः १४ ॥

अग्निशालायां च गार्हपत्याहवनीयादीनां शरणानि मेखला-
भिरुपशोभितानि विरचय्य ।

ततः स्नात्वाय सलिले सरस्वत्या मुनीश्वराः

कृतनप्याश्च ते विप्रा यज्ञवाटमुपागमन् ॥ १५ ॥

प्रविश्य तस्मिन्विशालेषु सशाले मण्डपे प्राग्ग्रेषु दर्भेषूपवि-
ष्टाः प्रविभक्तकार्याधिकारा मुनयो महंता पुण्याहवोपेण दाक्षां
प्रवर्तयामासुः । तत्र प्रथमं मुख्यदेवतोद्देशेन क्रियमाणे सङ्करूपे
विकल्पस्तेपामन्तःकरणसदनं मदमत्तमातङ्ग इवोच्चशिलोच्चयदरी-
मध्यमध्यतिष्ठन् हरिहरविषयः ।

जगतामीश्वरत्वेन त्रयः पूज्यास्तथाप्ययम् ॥

नरः कस्यानुसरणादत्यन्तं क्षेममश्रुते ॥ १६ ॥

इति तथाविधे व्यतिकरे हिरण्यगर्भोपासकाः प्रोचुः । अ-
हो कथमेते पाण्डिता अपि हस्तास्यतवस्तुवीक्षणकृते दर्पणापेक्षा-
वतां पन्थानमनुसरन्ति । यतः स्पष्टमेवैतत् ।

येन स्वीयेन धाम्ना ज्वलदनलचलज्वालमालागरिष्णा

पुष्टेनेष्टैस्तपोभिलयसमयतमस्तोमलीदान्तराणाम् ॥

नृणां पूर्णात्मबोधप्रमदमविदुषां द्वाष्टिरुन्मीलिता द्राक्

यष्टव्यः सृष्टिनाथः स तु सततमतः सर्ववेदैर्कैसर्गः ॥१७॥

तदुत्तरं सानुशयं शैवाः ।

यदाङ्घ्रिनेक्षार्थागतमुदितवृन्दारकजनः

प्रभाचक्रम्राजन्मुकुटतटसंघट्टगालितैः ॥

स्फुरद्रत्नैर्नित्यं जनितसिकतं प्राङ्गणमहो

यदीयं तं देवं भवामिह भजामः सुरवरम् ॥ १८ ॥

तदूर्ध्वं भागवताः ।

यो नेत्रश्रुतिभारतीप्रमृतिभिर्विज्ञायते नो गुणै-

र्यश्चाम्नायसमूहशीलनपरैस्तात्पर्यवृत्त्योच्यते ॥

तत्त्वानां निचयं प्रविष्ट इति या सम्भाव्यते स्वेच्छया

भक्तानां च भवाय भाविततनुः सेव्यो हरिः सर्वदा ॥ १९ ॥

इत्याग्रहग्रहोपमग्रस्तान्तरात्मानो महात्मानः स्वस्वोपासन-
वासनापरवशत्वेन परस्परं निजगदुः । ततः केचित् सुविचार-
शीलनपराः । आः किमेतेन विचाराचतुरेण भवतां विवादेन ।
तन्निशम्य वैष्णवादयः सर्वेप्येकीभूताः । कथमविचाराचतुरत्वम-
स्मद्विवादस्य यतो ब्रह्मादिदेवतानाम् ।

तिमृणामपि भूरिभाग्यमाजां जगदीशत्वमयं जगाद् देवः ॥

स्मृतयश्च ततो वयं प्रपन्नाः शरणं तच्चरणावधापहत्यै ॥ २० ॥

विवेकिनः सग्यमुक्तं तथापि । यथा वा ।

दीपानामरुणासितादिकाचसरैः

हृत्तेषु स्फुटचपकेषु संस्थितानाम् ॥

दीपत्वं यदि च समं तथापि काण्ठितः

श्वेतस्थे बहुलतमा तमांसि हन्ति ॥ २१ ॥

एतेव निगमस्तुतपदनीरजानां तदुपाधिस्तत्रैवम्यनुपां तेषामा-
श्रव्याविशेषेपि यतस्तूर्णमणं वमोर संसोर निमज्जनां जन्मिनामज्ञान-

निश्चिन्तित्वा तत्स्वरूपसम्प्राप्तिफलमञ्जसा भविष्यतीति विज्ञानार्थं
काश्चित्संप्रेषयितव्यः । ततः सर्वेष्वेकमत्यमनुसृत्य को वै प्रेषयि-
तव्यः कश्च कार्यक्षम इति च विचारयामासुः । विचार्य च
धैर्यचातुर्यादिचर्याविद्युयं विधातृपुत्रं भृगुं तद्योग्यं मत्वा तं प्रत्युचुः।

भृगो याहि क्षिप्रं प्रथितगुणशाली सकरुणो
भवात्घेरातङ्काक्षरणशरणोत्तारणपरः ॥

जगज्जन्मत्राणप्रशमनावेलासेष्वयमिति

त्रिषु ज्ञात्वेहि त्वं मुनिनिचयमादाय झटिति ॥ २२ ॥

स इत्यमाकर्णितमुनिजनवचनो भृगुः स्वचित्तेऽचिन्तयत् ।
अहो किमेतत् । छलसाध्यमिदं कार्यं मां प्रत्युपदिशन्ति । नायं
हितोपदेशस्तर्हि त्यजेदेकं कुलस्वार्थे इति सर्वेपि मां महदव-
ज्ञानधकूपे प्रवेशयन्ति । तदिदमकार्यमनार्यक्षममवधार्य प्रावोचत् ।

कथं जगत्पूज्यपदेषु शश्वच्छलप्रयोक्ता भविता समृद्धः ॥

जिजीविषुः प्राणहरं निगीर्य क्रूरं गरं को हि भवेत्कृतार्यः २३

एतन्निश्चयं मुनयः । न त्वमीशानां छलमकार्यं कृत्वापि पा-
पभाक् । यतः स्वार्थं न प्रवृत्तः सर्वलोकशङ्कापारिहारेण परोपका-
रार्थम् । अकार्यकारिणोपि परोपकारिणो न दूष्यन्ते ।
शृणु तावत् ।

सशम्भोरम्भोर्धि प्रमवमभियातुं पशुपते-

र्विषं किं व्यापारो जगति कथयस्वास्तुतिपदम् ॥

स्तुतस्त्वाष्ट्रप्राणप्रमयनविधातुः सुरपतेः

प्रवृत्तिः सौभाग्यं वितरति परोपामुपकृता ॥ २४ ॥

-तस्मात्परोपकारार्थमकार्यप्रवृत्तिरापि न दूषणार्हा । प्रत्युत
भीतेष्वपि फलतीति । पश्य ।

सम्प्राप्तं वत कर्दमादिभिरलं कष्टात्कलत्रं हरे-
स्तुष्टादेकमथाच्युतेन धरणीजन्मानमुन्मथनता ॥

आदित्यार्थकरणे सार्धमभितस्तेषां सहस्राधिकं
लब्धं कोपि समीहतेष्टफलके लोकोपकारं विना ॥ २५ ॥

तत्तावत् त्वमप्यनया लोककर्तृप्रवृत्त्यापि भविष्यासि प्रशंसापा-
त्रमित्युक्त्वा तूर्णानि स्थितेषु तेषु महर्षिषु ।

अथ परिहृतशङ्कातद्गुपद्धो मुनीना-
मनुनयपटुवाचां वाचमुच्चैर्निशम्य ॥

तद्गुदितनयवर्त्मन्यर्पितात्मार्यवृतः

सरमसमाभिगन्तुं व्यापृतोभूत्तदर्धे ॥ २६ ॥

इति मूनिन्द्रश्रीमद्रामकृष्णविरचितायां भागवचम्पूयां प्रथमस्त-
वकोषं समाप्तः ॥ १ ॥

—०:०—

द्वितीयस्तवकः ।

अग्रान्तरे । प्रभूतमनमस्विनीतमस्तोमसम्भूतमननयनोपरो-
धमंहारिकचतुरकरः महस्वरः समतिक्रम्य प्राचीमुरात्तमःसं-
र्णिं स्वकरपरिमृष्टवाक्यणीदिगम्बरः कामुक इव शनैरस्तात्रलवि-
शालमौलिमनुषसार । आश्चर्यमिदम् ।

पुंसां पांसुहृदंशुमानयमहो निर्दोषरागामिमां
 मानार्हामपि पाद्मिनीं स्वरमर्णां त्यक्त्वा प्रतर्क्ष्यां रतः ॥
 तत्सङ्गाय तद्भुवं पारिभृशन् दीर्घिः प्रयात्यग्रतः
 कष्टं धामवतीपि तस्य चरितं जारापराधस्तु कः ॥ १ ॥

अपि च ।

कृत्वां म्चक्रवालं निजकरानिकरैः सम्प्रशाम्य प्रचण्डै-
 श्चातुर्वर्ष्यं च तत्तत्सुविहितकरणे योजयित्वाऽव्यलीकम् ॥
 प्राप्ते कालेथ पश्चात्सपादि पुनरयं दीपसंक्रामितश्री-
 रस्तं प्रत्येति कृत्वाप्यहह दिनकरः कोकलोकं सशोकम् ॥२॥
 अभ्युदये भवति नरः पूज्यो न विनाशकाल इति सिद्धम् ॥
 अद्भुतमिदं यदव्यैरुदयेऽस्तमनेपि पूज्यते भास्वान् ॥३॥

इति कौतूहलादनेकविधं तार्कितवत्सु जनेषु । अस्तंगतवति
 भगवत्यंशुमति अतिबहलतममस्तोमसंपूरिताम्बरतलयं भुव-
 नगोलको रत्यञ्जनकरण्ड इव संवृत्तः । अथ वा ।

निजकरपरिमर्शोद्भूतनूत्नप्रमोद-
 प्रसरसमनुरञ्जद्वारुणीसङ्घसक्तः ॥
 रविरसितपटेन व्यावृणोद्गन्तुकामो
 भुवनमिव सलज्जास्त्वन्धकारच्छलेन ॥ ४ ॥

ततः सुगूढतरप्रस्तरोच्चयकन्दराधिदितेषु वनचरसमुहेषु । म-
 यादिव सश्वरत्नूपवनतरुकोटरान्तरालतलं विहङ्गेषु । सनदत्सु
 च काककुलस्पर्धान्धीकृतादिवान्धेषु । मानवतीष्विव मुकुलितासु

कमलिनीषु । प्रियविरहद्वयमानसेषु कोकलोकेषु । प्रोद्यद्भव्ययौ-
वनमदालसाङ्गनाङ्गरङ्गेषु रन्तुकामे रङ्गोपजीविनीव शनैः सञ्चरतीव
भगवति मंकरध्वजे ।

व्यसने इव सप्तांशुदीप्तजिह्वाप्रदाहिते

नभसि प्रोद्यताः किंतु स्फोटका इव तारकाः ॥ ५ ॥

अपि च ।

भास्वत्कराग्निसदग्धं नभोभस्मेव मेधैकम् ॥

यास्तस्मिन्विस्फुरत्तारास्ता हुताशकणा इव ॥ ६ ॥

अथ वा ।

ध्वान्तस्यान्ताय गच्छन्नवविरहवर्ती प्राग्दिशं प्रेक्ष्य दत्त्वा
मूर्धो धुर्यः स्वहस्ताद्धतगगनसरस्तारहारानयासीत् ॥

मम्रं तं पश्चिमाब्धौ परपृवतिवशाद्दीक्ष्य पूर्वोत्तरो-

घातभ्रक्ष्यसुमुक्तो ज्वलितमिव नमस्तारकादद्यं वदन्ति ॥७॥

ततः कलावानपि स्वीयकलाकलापेन निखिललोकलोचनानि

कुवल्यानि चाहादयन्नमितशिखररानितमुदयाचलमूर्धानमारुरोह

रतिनाथसहायतां प्रपन्नः कुमुदानन्दकरः कुरङ्गलक्ष्मा ॥

ककृभां वलयं विमासयन्त्सद्युदगादिन्दुरमन्दकान्तिकन्दः ८

नूनमिन्दिराबन्धोरिन्दोर्मदनसहायत्वं श्रिया मार्धितेन भग-

वता श्रीशेनैव प्रतिपादितम् ।

गीर्वाणैः संप्रमथ्य प्रसभमपहनथीः पिता मे कलावां-

स्तन्सूनूर्बन्धुरिन्दुर्मम वितर विभो विचिमतसानुरूपम् ॥

पद्मावाक्यानुरोधादिति दनुगरिपुः स्वीयसूनोः शशङ्कं
 वारं विश्वं जिगीषोः सपादि रतिपतेः साह्यभूतं चकार ॥९॥
 यातेस्तं चण्डभानौ निशि निविडतमस्तामसं पूरिताया-
 मिन्दुर्नालाम्बरेणावृतवपुरसितस्यास्यमङ्गच्छलेन ॥
 कृत्वैवं मानिनीनां मनसि मतमहो मानमाच्छिद्य चित्रं
 मोत्यारूढः कुरङ्गे परिपतति नमस्याशु राना द्विनानाम् १०

अत्र हेतुः ।

मानाभावात्सपत्न्या अनुनयजनितं सौख्यमप्राप्यमाणं
 हत्वा न्यासात्तदिच्छुस्तमथ विनिदधे रोहिणीचित्तवृत्तौ ॥
 स्वस्यासौ सन्निधानादपसरति ततस्तत्र विज्ञाय जाड्या-
 दूयोभूयस्तदर्थे विभुरतियतते नाधुनाप्याप्तकामः ॥ ११ ॥
 अपि च ।

वयं विजितदृच्छया विषयसङ्गशून्या वयं
 वयं प्रशसितेन्द्रिया इति न गर्वभाजो नराः ॥
 स्मरेण जयता ध्रुवं विजित एष तत्रासिका-
 विलेपनरुते सुधाघर्षक इन्दुरुजृम्भते ॥ १२ ॥
 सौभाग्यं किल मूतेमेव ककुभां लीलारविन्दांशितं
 लक्ष्म्या देवनकन्दुकः किमु रते! पात्रं सुधापायिनाम् ॥
 शृङ्गारस्य करण्डकः किमुदधेः फेनस्य पिण्डश्चिरा-
 दित्यं संमनयभ्रमं समुदितः प्रोद्दामधामा विधुः ॥१३॥

इत्थं तर्कयत्सु लोकेषु भृगुरापि सुधांशुधामधवलितविपुलता-
रान्तरालो वियच्चरचक्रोरनिचयस्यामृताशनशालामिव सम्प्रवृत्तां
त्रियामां समालोक्य विष्टम्भितगमनवेगः सम्पादितसान्ध्यविधि-
श्च तैरेव तपस्विभिः सह तत्रैव तां निशामनैषीत् ।

कोकानां विरहेण नूतनरती सीदन्नवोढाधिना
कान्ताश्लेषसुखानुरक्ततृणीप्रेमातिरेकेण च ॥

पद्मानां परिमीलनेन कुमुदप्रोन्मीलनेन स्वप-
छोकस्वापसुखेन सार्धमगमदोषा दिशं पश्चिमाम् ॥१४॥

ततः ।

अर्धोन्मीलत्कमलमुकुलोपान्तनिर्मुक्तगुञ्ज-

त्पट्पादालीकलरवनुतस्फीतसौभाग्यपूरम् ॥

दिग्मालिन्यप्रसरगरलग्रासकर्पूरगौरः

सुप्तोद्बुद्धद्विजकलकलैः प्रादुरासीत्प्रभातम् ॥ १५ ॥

तस्मिन्नवसरे ।

क्रीडामुत्थितपक्षिपक्षचलनैर्मालिन्यसत्त्वांगतः

सत्कारं वपुषो जनोत्सवचयप्रेक्षास्फुटत्पङ्कजैः ॥

दास्यं चापि विधाय भर्तृपगमाद्यानं विना जालये

प्राची सद्गतभर्तृकेव समभूदृर्त्तीर्णार्त्तीर्णघ्नता ॥ १६ ॥

आपि च ।

भाण्डितामिव तां प्रार्थामनुनेनुमिवांशुमान् ॥

स्वरसरसशोभात्रेण यतयाननुरांगिणीम् ॥ १८ ॥

द्वितीयः स्तवकः । १ ।

बृहत्तिमिरसिन्धुरप्रमथनार्थमुद्रच्छतो

हैरेः सपदि कस्याचित् समुपलेलिहानस्पृहा ॥

मुखाद्वहिरुपागता ललितशोणनिहेति किं

ततान भुवि विस्मयं तरणिविम्बमर्धोदितम् ॥ १९ ॥

नभोम्भस्तामिस्रप्रसरदतिमालिन्यशरदः

सहस्रांशोरुच्चैरुदितवति बिम्बे द्युतिमति ॥

तमोनाष्टद्वौत्राविवर इव संलनिपरमं

मुनीनां यच्चित्ते तदपि परिहर्तुं भृगुरगान् ॥ २० ॥

उपसि सरिञ्जले निमज्जनं विधाय कार्यभरादिव संजातमद्भो-
चनं नित्यकर्म समाप्यं कृतविषयवासनानिधानांस्तपोधनानविल-
म्बितं जिगमिर्भृगुः सविनयमिदमभाषत ।

भवत्तथ्यवचःपथ्यपाथेयपथिकः पुमान् ॥

पाथोधिमपि वीथ्याम्बुप्रायं न मनुते कथम् ॥ २१ ॥

तत्कृतकल्याणरचनेन भवदाशीर्वचनेन समुत्पन्नकार्यविधान-
दास्योहं निर्विघ्नं गन्तुमुत्सुकोऽस्मि मामनुजानन्तु भवन्त इति ।
अथ कथनीयकीर्तय ऋषयः प्रोचुरुच्चैः ।

पन्थानश्च शिवास्तवामलमते गच्छन्तुं कण्ठीरैव-

क्रीडादारितदन्तिराजकलभैर्जुष्टां दशामार्तयैः ॥

याहि क्षिप्रमुपीहि तात चपलं स्तुत्यं च कृत्यं बुधै-

रक्रेष्टं प्रविधाय सायक इव श्रीकण्ठेचापच्युतः ॥२२॥

१ मिहस्य मूर्ध्ना । २ गुहागनियर्थः । ३ मिहेन श्रीरुपा उल्गादिनां पः
कर्मिण्यः तत्यानाम् । ४ पीडाः । ५ पिनाकधनुषः प्रांतः ।

तत्तात कृतकृत्यस्य तव क्षिप्रं पुनर्दर्शनमस्तु इति ।

मुनीशानां याशीर्वचनरचनोत्पादितधृतिः

प्राशन्तव्यामोहः सपदि सनितान्तप्रमुदितः ॥

त्रिलोकीसञ्चारक्षमगतिरजस्योधिबसति-

प्रतस्थे प्रस्थानोचितविधिमुपास्येष्टफलताम् ॥ २३ ॥

इति सूरिन्द्ररामकृष्णविरचितायां श्रीभार्गवचप्वां द्वितीय-
स्तवकोयं समाप्तः ॥ २ ॥

तृतीयस्तवकः ।

ततो भृगुर्गच्छन्नध्वानि कृत्यसिद्धिसूचकान् शुभशकुनानवलोक्य सहर्षम् ।

ध्वाङ्क्षा दक्षिणतः प्रयान्ति सहसा चापाः पुनः सव्यत-

श्रेतो मोदभरानतं च हरिणी शवेन साकं ययौ ॥

मन्दं गन्धजलौघविन्दुनिचयप्रोद्भूतभारादिव

वाति श्चिष्टवियोगिनीहृदवनीसीरः समीरः पुनः ॥ १ ॥

तत्सर्वथा कृतकार्येहिमार्यदर्शनार्थमागयिष्यामीति विचिन्त्य
अनेककोटिविमानवलयशालिना त्रिदियाध्वना विलम्बितपदं सं-
ध्वरन् । ज्योतिष्टोमादिना प्राप्तनाकसौख्यान् मुकृतिमुख्यान्
पिलोक्याभाष ।

१ मक्षणः स्थानम् । २ कावाः । ३ त्रियोगिनीहृदयस्पायां गृधिष्यां
साहस्यमिदं दुःखप्रदं इत्यर्थः । ४ पुष्पवन्मुख्यान् ।

कचिद्विबुधमुन्दरीसरसतानसारस्वर-

प्रभूतरसलालसप्रसृतकर्णशृङ्गारकः ॥

कचिद्युवतिकोमलावयवसौष्ठवालोकन-

प्रदत्तनिमिषोज्झितस्तिमितनेत्रपङ्केरुहः ॥ २ ॥

कचिच्चटुलकोकिलाविकलकण्ठघण्टारव-

प्रतिध्वनितपूरिते महति नन्दनाख्ये वने ॥

स्मरप्रहितसायकव्यतिकरातिभीरुः स्वयं

प्रयाति च मृगीदृशः स्तननगान्तराले जवात् ॥ ३ ॥

कचिञ्जलितनीविसंश्रुटितहारभाराद्भुत-

व्युदस्तकुचचोलके घटितहस्तमात्तलकम् ॥

प्रदष्टरदनच्छदं विदशवारवामभ्रुवा

समं समरमारभस्मरजयाय कश्चित्कृती ॥ ४ ॥

इति सपदि विलोकयन्नयंदो

दिविचरेकेलिकलाकलापमारान् ।

सुरसदनसदो विनिन्द्य दूरान् ॥

त्वारितपदं प्रययावसज्जमानः ॥ ५ ॥

अपि च ।

गीर्वाणवाणिनीभिः सहपुण्यजनव्ययोपयोग्याभिः ॥

रमतः मुरानमन्थत राजा वाराङ्गनाभिरेव लुब्धान् ॥ ६ ॥

इत्यातिव्रज्य वृन्दारकवृन्दममन्दगतेन तत्पुरस्थान्यतिक्रमिन्तुं

एतवेगे भृगी ।

स्वर्लोकं समतीत्य गच्छति पुरस्तस्मिन्नतर्किस्कुटं
देवैर्वासिरमात्रलङ्घितहरिश्चक्रः स सीरो हरिः ॥

किंवा पादपपादपाटनपटुस्तीव्रो नभस्वान्पुनः

काकुत्स्थस्य किमुत्पथाशरशिरःसञ्चारसारः शरः ॥७॥

एवं तर्कितवत्सु सुर्वसु महर्लकादिलोकानतिक्रम्य किन्नरैः
किन्नरीभिः समं सततं सङ्गीतविनुतरिङ्गतरङ्गां गङ्गामवगा-
ह्याशत. प्रतस्थे ।

जनकमवावृत्तान्तं विज्ञातुं व्योमवर्धनेव सुधीः ॥

रभसा लङ्कास्थानं विधिसूनुरगार समीरसूनुरिव ॥ ८ ॥

सत्यलोकामिघा यस्य सार्थकानन्यपेक्षया ॥

नान्धस्येव पितृप्रीत्या नाम राजीवलोचनः ॥ ९ ॥

न यत्र गच्छन्त्यवसंघसंगिनो न नास्तिकाचारपथानुसारिणः ॥

न योगनैष्ठिश्यशमाद्यकारिणस्ते यान्ति येधर्मधनैकशालिनः १०॥

यस्मिच्छ्रीमद्भगवतो विराड्रूपस्य विष्णोः शिरोभूते स्वीकृता-
कृतयः श्रुतयः समवलोकयन्ते । नैतावतैव ।

संवत्सराद्यनद्युगर्तुषपक्षमास-

काष्ठाक्षग्रहरवत्समुद्गूर्णकाद्याः ॥

काञ्चनधानमहदिन्द्रियचित्तधर्म-

प्राणादयस्तनुभृतो निवसन्ति यस्मिन् ॥

यश्च ।

बृहद्रतवतां प्रेङ्खद्विमानैः सर्वतो वृतः ॥

यथा सूर्योदयोन्मीलत्पद्मकोशः शीलीमुखैः ॥ ११ ॥

परिखाप्राकारोच्चतरगोपुरैः सर्वतः कमनीयतमरतमांगि-
र्यकान्तिकलयाकवलयन् विराजते । यत्समंततः सततवसद्भ्रसन्ता-
श्चितवासं कारिकासिकुसुमसौरभ्यलुभ्यन्मधुकरनिकरमृदुमधुर-
नाङ्गाराभिसाराव्यापृतविरहाधीरमधुकरीगणपक्षविपक्षोत्पवमान-
सञ्चलन्मञ्जुसन्तानतरुपल्लवैरनिशं दिव्याङ्गनासंगातिसत्तानां दूनां
वृत्तमारविडम्बनानि संत्युपवनानि ॥ १३ ॥

यत्र स्वयं सृष्टिविधानदक्षो दक्षादिकाध्यक्षगृहीतशिक्षः ॥

साक्षात्स्वयम्भूर्निवसत्यभीक्ष्णं कः क्षीणधीस्तं क्षमते प्रतोदुम् १४

यस्मिन्निखिलजगन्निर्माणवैद्व्यनिधेर्विधेररित समा । यस्या-
मखिलनिगमार्थपरिशीलनपरिज्ञातधर्माद्यनेकसाधनसमूहपरिद्वन-
हृत्कपायास्तन्क्षणे मोक्षपदमाप्तिशमा अपि स्वोपास्यचतुरास्या-
भिमत्या सम्प्राप्तद्विपराधर्विसानव्ययधानाः पूर्वचित्याद्यन्तरसां
मधुमाधुरीसमधुरीकरणपटुमाधुर्यसरसङ्गीतश्रवणजनितानन्दतुन्दि-
लमनसंस्तपस्विनः सभ्यत्वं भजन्ति । यस्यां च वासवादिविबुधवि-
द्याधरसिद्धगन्धर्वैर्निजमुकुटतटसचित्रविमलहीरनीराजितचरणरा-
जीवः प्रजासर्गनोदितप्रजापतिमण्डलो जगन्निर्माणप्रवणान्तःक-
रणः स्वीयमध्यासनमध्यारते । तरिमन्महताध्वना सञ्चरन् का-
प्यसज्जमानोद्यैव मज्जनहज्जानामीति रुज्जमानः रुज्जनाङ्गणैः पथि

पाथि नमज्जननमस्यानपेशो विघटितपट्टकपाटिकाद्वारः समतिक्र-
म्य इन्द्रनीलमणिविरचितसम्प्लुष्टिमान्तरान्तरनिबद्धविधुकान्त-
कान्त्युपहसितभरणं सभाङ्गणमुद्धङ्घ्य भृगुः ।

परिहृतातिमिरीधं पावकोद्धर्तकान्त-

स्वरविरचितभित्तिव्युत्तरत्नप्रभाभिः ॥

अथ झटिति सभान्तं न्यस्य भीतिर्दिवेशे

निजजनकसुनृत्यद्रूतटीमूत्रधारः ॥ १९ ॥

सति कृतप्रवेशे तस्मिन् ।

चिरसङ्गतयोः पितृपुत्रयोः प्रियसङ्गमम् ॥

पश्यामो हन्त हृष्यामः प्रणयोद्रेकदर्शनात् ॥ १६ ॥

एवं समुत्सुकेषु सभासत्सु भृगुरपि विधातुरविदूरे सञ्चरन्नप्य-
कृतगुणवर्णनप्रणामः स्वप्रौढं नाटयन् सार्वज्ञं निजपितरमनवे-
क्ष्यैव संविवेश ।

सानन्दोपि सवन्दनादिषु पितुस्त्यक्तार्यमर्यादव-

त्सावज्ञं न चकार कारणवशात्तस्मै प्रणामादिकम् ॥

सोत्कण्ठापि चिरागतप्रियपरिष्वङ्गाय लज्जावशा-

दुःसुक्तप्रणयेव भर्तारि परीरम्भं सतीवाङ्गना ॥ १७ ॥

तत्रावसरे सदःसमक्षमात्मावहेलं मन्वानः स मन्वादिजेन-
पिता कमलासनः ।

रोपावेशकपाथिलोचनगुणध्रुचापवेगच्युता-

पाङ्गोद्दामाशिर्लामुत्तैः स विभिदे हृत्पङ्कजातं भृगोः ॥

नैव स्नेहवशेन ते विदधिरे भेदं मुदा रेमिरे

तस्मिन्नस्तमितासु ते पुनरहो मोहस्य चित्रो गतिः ॥१८॥

एवमपि रोधनिःशेषितधृतिर्विधूननेयं निजतनयं दिग्भक्षत्रिव
विलोकयांचक्रे ।

आश्चर्यं किमिदमधीरमानसानां

क्रोधो यद्दुरतितरां धृतिं नराणाम् ॥

यस्यास्योदयसमकालमेव चक्रे

सावज्ञं शतधृतिमाशु धैर्यरिक्तम् ॥ १९ ॥

पुनः स्वतनयेऽविनयसम्भवः कथमित्याशङ्क्य चिरं चिन्त-
याश्चकार ।

दक्षा दक्षादयः सर्वे तनया नयवर्तमानि ॥

अयं कथमिवोत्पन्नः चन्दनात्कुटजाङ्गुरः ॥ २० ॥

विस्पष्टं दृष्टसङ्गेन कष्टं भ्रष्टो हि मत्स्रुतः ॥

न किं मृगमदामोदो हिङ्गुसगेन नश्यति ॥ २१ ॥

तथापूतानां केषाञ्चित्सङ्गेनैतद्भावं प्रातस्यास्य दृगोदत्सेन कि-
मप्याश्चर्यम् ।

काकानां कुरुते नतेन फणिनां दंशेन हिंसाशया

व्याघ्राणामसदाव्रुतः सुवसनञ्छेदेन विचः क्षणात् ॥

क्रौञ्चानामथ रक्षासां द्विनवधाहुर्वायुना पानतो

दृष्टानामनयादिदुर्गुणचयाब्दा हन्त को विस्मयः ॥२२॥

अथ वा नैकस्य सर्वोप्यपत्यानि गुणैः समान्येव भवन्तीति-
विस्मयः ।

कमलामुधामुधाकरहालाहलशंखवारुणीकारिणः
तरुतुरगधेनुभिषगप्सरसः सिन्धोरपत्यानि ॥ २३ ॥

अपि च ।

त एते मूनवः ख्याता नूनं किरणमालिनः ॥
भिषजावस्विनीं शास्ता यमः क्रूरः शनैश्चरः ॥ २४ ॥
पटीयाननघः श्रीमान् वदान्योपीच्यदर्शनः ॥
विनीतरस्तनयः पुण्यैरगप्यैरिह लभ्यते ॥ २५ ॥

तददृष्टभूरिमुष्टतोहमेव किमेतेन शिक्षितेनेति विचारपरवशे
भनसि विमनसि ।

सम्बन्धभाषणमुस्ताकृतिभिः परेषां
जानन्ति ह्यक्षरमध्यमबुद्धिमन्तः ॥
तन्नार्यधीर्भृगुरतः पितुरिङ्गितेन
स्वान्तं प्रचण्डतरकोपवशं बुबोध ॥ २६ ॥

बुद्ध्या पितुस्तेन कृतावमाने हेतुं विनिश्चेतुमलं न सम्भ्याः ॥
एवं हि गम्भीरतरान्तरास्ते मारम्भदुर्ज्ञेयविधेशमार्गाः ॥२७॥
एवं स्वपितरि मुनिरुपदिष्टशान्ते कारुण्यादिसद्गुणाभावम-
नुभूय ततः स्वीकृत्यपरिहाराय धातारमनुप्रणमन् संरस्वतीती-
रस्थमुनिजनादेशकरोहं न ज्ञेयमुद्रतत्वमित्यनुवेळं विज्ञापयांबभू-
व । ततः । स निःशोपेतकोपपद्मः पद्मजासनः सविनयं निजच-

रणप्रणतं भृगुमुत्थाप्य शिशिरतममात्मजालिङ्गनानन्दं क्षणमनु-
भूतवान् ।

कर्पूरः स हिमालयः समलयः क्षानन्दनश्चन्दनः

सप्रालेयरविः शुचिप्रवहतां पूरः सरित्पाथसाम् ॥

स प्रातः शिशिरो मरुत्कमलिनीनालं परेपीठशाः

पुत्रालिङ्गनपथ्यशीत्यनिवहस्यार्हन्ति नीते कलाम् ॥ २८ ॥

लोकोत्तरमस्येदं दाक्ष्यमिति सविस्मयेषु सम्येषु ॥

निजपितरमनुज्ञाप्य प्रस्थानं चाकरोद्भृगुस्तस्मात् ॥ २९ ॥

इति श्रीमत्पुरीन्द्ररामकृष्णपण्डितविरचितायां भार्गवचम्प्यां
तृतीयस्तवकः ॥ ३ ॥

चतुर्थः स्तवकः ।

ततः कतिपयक्षणीः प्रणतजन्मिजन्मा जित-

प्रभूतदुरितद्रुमक्षयदत्तस्य गौरीपतेः ॥

शिलेश्चयमगाद्भुतं द्राहिणमुनुदत्संसर-

त्समीरणरयाधिकप्रबललोललोलगतिः ॥ १ ॥

ततो विदूरे पुर एव पुरारिगिरिमपश्यत् ।

स्वर्गङ्गीदकफेनपारदमुषाकुन्दन्देमुक्तास्फुर-

द्विद्वान्निर्जरधेनुनिर्मलपयःकर्पूरकम्बुप्रभाम् ॥

मुष्णन्युच्चतरेण कान्तिपटलेनाव्युन्नतो राजते

कैलासः सुरधुर्यवूर्जाटियशःसंघात एव भ्रुवम् ॥ २ ॥

यत्र ।

नोद्धासः पङ्कजानामविकसनमथो नैवामिन्दीवराणां
 योगः कोकाङ्गनानामभिमतिरनिशं कामिनानां न यस्मिन् ॥
 तापः सचारभाजां रविकरनिकरान्नेन्दुपीयूषभाजां
 क्षुद्रोधश्राण्डजानां त्रिपुरहरशिरश्चन्द्रिकासन्निधानात् १
 गौरीकर्पूरगौरोरगतुहिनकरोक्षादिभिः क्षीरगौरी-
 र्द्वन्द्वोपान्ताय चात्तं नयनगलफणामध्यमुष्केषु नैल्यम् ॥
 नूनं तस्मादिनाच्छस्फटिकमाणिशिलाजालशाली स शैलः
 प्रावृष्मेघानुकारिद्युतिभरमधुरान्तिन्धुरान्संदधार ॥ ४ ॥

इतो बकुलमण्डलं नवतमालमालामितः

कदम्बपटलीमितस्तिलकतालंसन्धानितः ॥

इतश्च कदलीरितो विबुधपादपानां कुलं

पुपोप महतामहोच्छ्रितजनेनुकम्पामरः ॥ ५ ॥

इति कौतूहलाञ्जितचित्तः स द्विजः क्षणमवलोकयांचक्रे ।
 तस्मिन्ननवरतवसन्तावतारविस्फारितनवकिसलयकुसुमभराभुम्ब-
 न्धुरैस्कन्धतरुसमारूढकलकण्ठकण्ठध्वनिप्रतिध्वानवति । अत्यु-
 च्छतरतरुशिखरारूढकिन्नरमित्युनपङ्गादिस्वरगीयमानमहेशयशः-
 पीयूषमधुरिमाणमास्वाधानन्दसन्दोहपरवशतया विगलितस्मृतिः
 क्षणं मथ्राम । ततः कार्यवशादातस्मृतिर्भृगुः । हरचरणराजीवा-

१ सूर्यरान्तमणि-प्रकृतितः । २ पशुति वृक्षविशेषः (सायल्या-
 धे शास्त्र) ।

लोकनोत्काण्ठितस्वान्तौर्विबुधविद्याधरतापसादिभिरनिशमभ्यस्तया
पदव्या श्रीमन्महेशद्वारप्रदेशमाससाद ।

भ्रमद्भुकुटिविभ्रमद्विकटचण्डदण्डायुध-

प्रचण्डभटमण्डलीभुजभुजङ्गभङ्गक्षमैः ॥

तुपारगिरिगौरवैः प्रथमयूथनाथाधिपैः

सुगुप्तमनिशं निशाकरकलावतंसानुगैः ॥ ६ ॥

तत्र । निगनाथस्य शिवस्य अनुगन्मा कनिष्ठभ्राता अयं
भृगुः पूर्वं रुद्रो भृगुरप्यनन्तरं ब्रह्मणः पुत्रोयामिति सविनयं नम-
स्त्रिः प्रमथगणैरनिवारित एव प्रविवेश ।

वारणशतानि विप्रैः प्राप्यन्ते क्षुद्रभूपतेर्द्वारे ॥

द्वारे धनदपतेरपि नैकमपि प्राप वारणं स भृगुः ॥ ७ ॥

अथ चपलपदं सदःसन्निधिं स विधिमुतः समासाद्य अत-
र्कितकार्यविधानदक्षः शोणाक्षिकोणेन क्षणमपश्यत् यस्मिस्तन्वा-
वंमर्शहर्षिततनूरुहैः सनकादिसिद्धसमूहैरनुक्षणमुपास्यमानः स
भगवान् भवः सततमास्ते ।

गौरवं गीयते तस्य विमन्यैर्जगतां गुरोः ॥

सद्योजातोपि यः प्राचामाचार्यपद्वर्वा गतः ॥ ८ ॥

क नारीपीनोरःप्रभवपारिरम्भव्यतिकरः

क शून्यव्यामोहव्यसनततिरात्मन्याभिरतिः ॥

तयोरेकत्रैव स्थितिमपि निसर्गाद्विपमयोः

सदान्यस्तासूर्यं घटयितुमलं कस्तदपरः ॥ ९ ॥

यस्याद्भुतं चारित्रम् । यः सकललोकभवभयसंहरणोपि भव-
भीमश्च सर्वाभरणीलिस्थलींशुसचिन्तामणिरपि कपर्दी । जगन्नि-
वासोपि श्मशानवासः सर्वजगदन्धःप्रदोपि भिक्षाशनः । जग-
त्प्रावरणोपि कौपीनधरः । दिक्पालार्पितश्रीरप्यकिंचनः । अ-
हो मित्रपदवीं प्राप्तः कुबेरोप्येतत्प्रसादनात् विपुलसम्पद्गरोपि
लोकेकृतघ्नतानिर्भयत्वेनास्य किंचनत्वं कथमुपेक्षते ।

कौपीनेन्दुकपालकृत्तिभसिते प्रेतास्थिमालाविप-
व्यालालङ्करणस्य सद्गुणपतेरर्धाङ्गजायाकृतेः ॥

दारिद्र्यं दधतः श्मशानवसतेर्धद्रुक्षकेशः सखा

ख्यातोसौ धनदो मुधा ब्रुवजनैर्यो नाभिजातः खलु ॥१०॥

अत्र कारणमेतदेवेत्यवगम्यते ।

लोके यत्किल वैभवं तदखिलं गौरीशकारुण्यतो

निःस्वत्वे खलु तस्य कारणमदः शङ्केहमेकं पुनः ॥

यक्षाक्रान्तधना हि यान्ति धनिनो नैःस्वं तु यक्षाधिपः

कोशो यस्य सदाधितिष्ठति न किंयास्यत्यसौ निःस्वताम् ॥११॥

स इत्थं समोपान्ते तिष्ठन् स्वान्ते एव सविस्मयं तर्कयामास

तनो भगवानपि चिरादुपगतमात्मबन्धुमवलोक्यं सौत्कण्ठम् ।

उत्सङ्गाच्छैलकन्यां त्वरितमपनयन्बन्धुविश्लेषदुःखं

स्वान्तादुकृत्य पीठात्त्वरितमथ मुहूर्त्तस्त्रेहपाशाविव ह्यी ॥

दोर्दण्डी सम्प्रसार्य प्रसभपदगातिः स्नेहविस्त्रिन्नचेता

आश्लेषार्थं समायाद्गुप्तविधमहो मोहपाशो बलीयान् ॥१२॥

१ ध्युतः 'दुवृत्तं बीजगन्ताने'त्तः । २ कपर्दी जटावृत्तः 'कवली' । ३ अन्ध-
भ्रमम् । ४ कुबेरः ।

इत्थं नीलकण्ठं निजोपकण्ठं समागतमेवेश्य सतिरस्कारं भृगु-
एवोचत् । श्रूयतामनामिदं ।

स्फुटं प्रीतिलंके समगुणवतामेव सुभगा

कृ ते शीलं भूषा चरितमथ वासः कृ च मम ॥

न मां स्पष्टं योग्यः किमुत परिरब्धुं त्वमशुचिः

समीहे सम्बन्धं न तव भव दूरीभव जवात् ॥ १३ ॥

किंच ।

चिताभसितभूषितं विगंतशौचमाभीषणं

कर्पावदशोभनं शषवितण्डमुण्डस्रजा ॥

श्मशानमिव ते वपुर्यदनवेक्षणीयं सदा

सदाचरणशालिनः किल न रन्तुमस्मिन् क्षमः ॥ १४ ॥

एवमखिलश्रुतिनिकरसन्नुतपदपङ्कजः शङ्करः अकारणं दुः-
कैस्तुदन्तं भृगुं शोणायमानदृक्कोणेनावलोक्य ।

कोपाटोपावधूर्तं भ्रुकुटितटभवद्दान्तसम्पातदीप्य-

झालस्योदग्रवह्निप्रसरदुरुतरज्वालमालावलीढम् ॥

ब्रह्माण्डं संविधित्सन्नमिव पवनगतिर्वाढवं हन्तुमुच्चै-

रुद्यन्स्योद्दानशूलं प्रमथपतिरगादाशु वीतानुरागः ॥ १५ ॥

तंप्रत्यतिपरुषतरमभापत ।

१ अशुद्धम् । २ कुम्भशकलयुक्त पक्षे भिक्षापात्र (पाळ) युक्तम् । ३
सस्तुनपादकमलः । ४ शैथिल्येनैवावधूर्तं यद्भ्रुकुटितटं तन्मध्ये उत्पन्नः दान्त-
सम्पातौ दमितवेगौ झालस्थः प्रचण्डः वह्निस्तृतीयनेत्रानलः तस्य प्रमथन्यः
उरतराः अतिशयेन ज्वालमालाः ज्वालासमूहाः तैनावलीढं व्याप्तम् ।
५ दग्धुमिच्छन् । ६ शिवः ।

सत्रान्नपीवरनितम्ब कथं वतासि

त्वं नित्यहोमभवभूमविभूसराक्षः ॥

किं मर्तुकाम इव जरूपमि मामनरूपं

शूलाहतस्त्यज कुलायमिदं मदग्रे ॥ १६ ॥

एवं भगवतः स्रण्डपरशोरकाण्डविव्यण्डभङ्गशङ्काशंमिदृशम-
रोषभीषणानलज्वालावलिवु पतद्भायितमात्मानमवेक्ष्य स सृगुर्दमद्वा-
न्नः सरभममभयलम्भनाय श्रीशम्भुसम्भावनोयसौभाग्यभुवं भवा-
नीं संस्तवैरदम्भं सम्भावयामास ।

सरम्भसतरसरवाच्चण्डदोर्दण्डसन्मण्डलाकृष्टकोदण्डदण्डाप्र-
निर्मुक्तनालीकरंहस्त्रसदयस्तशस्त्रामुरस्तोमसम्भावितोदारपादान्नुने
ममथितनगदण्डवेतण्डदण्डायुधकाधावस्फुजतप्रोद्भवज्ञीतिविम्य-
न्नताधिप्रशान्तिक्षमोदारकीर्तीन्दुभूरिप्रभापूरिताशेषादिगण्डले ॥
प्रचलदमलकर्णताटङ्गकोपान्तसव्युत्सङ्घारकोद्गच्छदच्छप्रभाचक्र-
वालस्फुटोदारसञ्चारलीत्याभिभूतोदितप्रीन्मतिगमांशुतिगमप्रभे । प्र-
कृषितशिवकोपसम्प्रच्यवद्भूरिदानेदयोदामर्षान्धगन्धाद्विर्पालान-
संदर्शने पाहि मामद्य भूताधिपोदग्रशूत्रजगद्धात्रि तुभ्यं
नमः ॥ १७ ॥

तद्रामोमनुकम्पया तदवनाय ।

दँरद्योतोदारप्रहमितगुणाकृष्टपुरजि-

न्मनोमीनामानापनयनविधौ व्यथमनता ॥

१ कुत्राप्य शीघ्रस्थानं देहमिति यावत् । २ नालीक्य वापाः । ३ हस्ति-
बन्धनसम्भन्तः । ४ दरः संसन्नस्थ द्योत इव उदारं प्रहमितं हारयत् ।

मदा माव्यं यस्याः प्रमथपतिना प्रादुरभव-
च्छिवा साक्षादक्षान्धकदमनकोपप्रशमने ॥ १८ ॥

क्रोधोद्धतान्धकसपत्नविरञ्चिमूर्धो-
मध्ये रराज गिरिराजमुता नतभूः ॥

लोकत्रयान्तकरमृत्युमुमूर्षुमव्ये
दिव्या जरामृतिहराऽमृतवच्छरीव ॥ १९ ॥

अत्रान्तरे ।

प्रदोषप्रारम्भे दरविकसादिन्दीवरदलो-
हसङ्घीलजस्याहतिपटुरपाङ्गो नगभुवः ॥
मृगोर्भ्रश्यदुद्धेर्मयमपनयन्नाविरमव-
दृशं कोपाविष्टं शमनशमितारं च शमयन् ॥ २० ॥

तदानीम् ।

प्रभवाति मत्प्रतिधातादनिशमसाविति समन्तरमनङ्गः ॥

दुर्गापाङ्गसहायः कोपान्ते शिवमनस्यथाविरभूत् ॥२१॥

ततः पञ्चेपुशरञ्चितकुरङ्गमनङ्गरिपुमवगम्य विराञ्चिमुताच-
पत्तरसञ्चलदङ्गुलिकसंचारसञ्चालितवीणागुणनिचयसम्भूतगन्मी-
रमधुरस्वरमाधुरीविहम्बनपटुरेण सविनयमिदमूचेऽचलकन्या ।

अविदितपरिणामः कर्मणामप्रवीणः

प्रवणमैतिरथास्ते तेष्वदस्तावदास्ताम् ॥

त्वमसि विदिततन्त्रो दुष्कलरयास्य कस्माद् .

द्विजमनुजमिमं ते देवैरं मेभिहांसि ॥ २२ ॥

इति तुहिनगिरीन्द्रकन्यकास्यप्रवचनपाशमिवद्धृदिहृङ्गे ॥

गतवति शममीश्वरे न सद्यश्चपलपदमपासरदस्य दृष्टिपातान् २३

कुपितमृगेन्द्रमुखादिव प्रमुक्त

शक्तिविलोलविलोचनः कुरङ्गः ॥

चपलपदं तमसः परं पुरस्ता-

त्सभृगुरगारमगाद्धान्तकस्य ॥ २४ ॥

इति श्रीमन्मूरीन्द्ररामकृष्णपण्डितविरचितायां भार्गवचम्पूयां
चतुर्थस्तवकः ॥ ४ ॥

—०:०—

पञ्चमस्तवकः ।

ततोऽध्वनि गच्छर भृगुः महर्षिषु । अहो मुनिवराशीर्षचन-
कवचेनैवाद्य संरक्षितोस्मीत यत्तत्कामादेव पुरस्तेनसां रा-
शिनपश्यन् । किमेतदित न र मा रं दृष्टि प्रसाय श्रीरमणवर-
णपरिवर्णान्नातसायैरयाना मत्तभावनानां शरत्किरणमालिम-
ण्डयोज्ज्वलप्रभमनेकैः मन्मथैराप ॥३॥नेः सर्वतः परित्तं श्रीम-
द्वेन्द्राभ्यं लोकं ददर्श ।

मन्ना येनितरां पुरामनुभवाहृष्ये पुराणेः स्तुतः

श्रीशो गच्छरिन्दुमुन्दरयशःशीलूपचारानिधी ॥

ते मायापटलं व्युदस्य विगलत्तापत्रयाः सर्वतो
वैकुण्ठं खलु यान्ति नैवमपरे सारतरैः साधनैः ॥ १ ॥

किंच ।

नमन्नमुचिसूदनस्फुरदुदारमीत्युल्लस-
न्मणिप्रकरसंवलद्ब्रह्मलकान्तिनीराजिते ॥
हरेः पदसरोरुहे रतिभृतां न मूयो भवो-
द्भवो भुवि भवान्तदृद्भुवनभाग्यभाजां सताम् ॥ २ ॥

अपि च ।

यस्याः शोमनशोणकूणितत्रलदृक्कोणनैसर्गिक-
च्छ्रुणापाङ्गतरङ्गितेक्षणकृते यक्षेन्द्रदक्षादिभिः ॥
तप्यन्ते नितरामुरीकृतमहायत्नैर्यदावासतः
सा श्रीराश्रयते श्रियं श्रितनुतां लोकः स कैः स्नूयते ॥ १ ॥
यत्रत्याः पशुपक्षिणोपि नितरामानन्दचिन्मूर्तयः
सर्वे शर्ववदुर्वनुग्रहनुपः क्षीरोदकन्यापतेः ॥
धन्यं तद्धि पशुत्वमेव महतां शौच्यं न यत्संमतः
श्रीशानुग्रहमाजनं तदितरव्यर्थं सुरत्वं दिवि ॥ ४ ॥
वैचित्र्यात्कर्मणां यत्र वैजायं नैव जन्मिनाम् ॥
नूनं मनोविनोदाय श्रियः कान्तेन कल्पितम् ॥ ९ ॥

अपि च ।

यत्रारामनुरम्यसीमविलसत्कासारतीराश्रितो
हंसीभिः स्मरदीपदीपनवरैर्भवैरपि भ्रामितः ॥

हंसः कंसनिषूदनस्य यशसा मालापमालामिव
 श्रुत्वोद्यत्कलंकण्ठकण्ठनिनदं तत्याज रत्यादरम् ॥ १ ॥
 अधरीकृतार्मरीजनगानक्षरीमाधुरीधुरीणापि ॥
 हरिचरणशरणमनसां न मनःक्षोभाय मधुकैरी गीतिः ॥७॥

अपि च ।

प्रोन्मीलन्नवपुष्पपल्लवफलोदारद्विमारानतै-
 रार्थिप्रार्थितकिंचिदर्थनिवहाधिवयप्रदैः पादपैः ॥
 स्वच्छा या सुविहारधीरमनसामस्तप्ररोहं पुन-
 र्यत्राकारि मनोभिवाञ्छितफलासिद्धेरभावः सदा ॥८॥
 आवाणो मणयो यत्र धेनवः कामधेनवः ॥
 तरवः कल्पतरवो नराः श्रीशाः स्त्रियः श्रियः ॥ ९ ॥

स तस्मिन्ननात्मजः सुविशुद्धसुधामधवलिमाधरीकरणपटुधि-
 द्दसौधावलीमध्यविन्यस्तशस्ताध्वना अतिविमलकान्तिकान्ता-
 जनसहचरसिद्धगणगीयमानानवयद्यशः संशृण्वन् नमद्वन्दारक-
 वृन्दसंमदसञ्जलमौलिसंयविगलदनेकरत्नावलीसैकतचित्तं श्रीपते-
 द्वारप्रदेशमाससाद ।

द्वार हीरप्रवराकिरणोद्योतिते पारणौघ-
 व्याते श्रीपत्यनुचरवराधिष्ठितेपि द्विजाग्र्यः ॥
 चित्रं नेम श्रुतिविदपि नो वारणं तत्र हेतु-
 यस्मिन्नित्यं निवमति विभुर्वारणोद्धारदक्षः ॥ १० ॥

१ कल्पतरु । २ पशुशब्दम् । ३ अप्परभादे । ४ पुराणा अप्परवाता-
 र्थिना । ५ पृथगुच्चारवः । ६ शिवाः । ७ इतिगमनायच्छति पक्षे वारण-
 मन्तर्गमक विपक्षः । ८ मन्त्रेन्द्रमौल्यसंज्ञकः ।

तत्र सम्प्राप्तोऽनिवारितप्रवेशः स विप्रः क्षिप्रमन्तर्मनमा-
विवेश ।

प्रभूताकिरणावलीलसद्नेकरत्नोपलैः

स्कृष्टं घटितकुट्टिमं चतुरदृतसंवेष्टितम् ॥

तदङ्गणमतीत्य स त्वरितमाविवेशाग्रतः

प्रभोः शयनशालिकानिकटमुत्कटोत्कण्ठया ॥ ११ ॥

तत्रानेकशतमणिमयस्तम्भरानिविराजितान्तरालां रुक्मम-
पकुब्जसंख्युत्प्रदीपमणिदीपांशुजालविदलितनिःशेषतिमिरोपरोषां-
गवासरन्ध्रनिर्गतमुरभिवूपामोदसुरभितर्हरिदन्तरालां । सुविशा-
लां शयनशालां प्रविक्ष्यापश्यत् ।

पर्यङ्के सुरवेनुनिर्मलपयःकेनायमानोन्नम-

त्प्रोद्यत्कान्तिमद्भुतरच्छदवति प्रस्त्रापदस्तस्यः ॥

पद्मालोलकरोपलालितपदः प्रद्योतमानः प्रभुः

शेते शर्वसरोरुहोद्भवमरुद्रीवर्णिनाथस्तनः ॥ १२ ॥

तथामृतं तमवलोक्य रुष्टो मुनिः । अहो. कष्टमैश्वर्यमेदपुष्टो-
यं घृष्टतया स्पष्टमस्मद्विधगरिष्टागमनेपि नष्टवदमद्रां निद्रामनु-
भवति ।

गृहमागतवति पूज्ये मुविनयसद्धर्मतत्परिर्मनुनेः ॥

प्रत्युत्थानादिविधिनूनमनुष्टीयते न मदमत्तैः ॥ १३ ॥

विद्याभिन्ननन्मौनोरूपवीवनशुद्धिनाः ॥

मदाः सर्वेपि नार्हन्ति श्रीमदस्य कलामपि ॥ १४ ॥

एवं मत्त्वा विवृतनयनः सञ्चलदन्तवासा-
रोपावेशाकलितमनसा निःश्वसन्नतितभ्रूः ॥

धावन्नृच्चः सरमसमहो श्रीमनोहारिविप्रः

श्रीशस्योरःसबलमघृणः स्वाङ्घ्रिणा संतताड ॥ १५ ॥

ततः प्रबुद्धो भगवान् ब्रह्मण्याग्रणीः करुणापीयूपरसपूरीत-
स्वान्तः स्वान्तैके प्रान्तारक्तनयनमम्भोजभूतनयनमवेक्ष्य तत्कृ-
तासत्कृतासत्कृतिमविचिन्त्य निगमागमपारावारपरिशालनेद्रो-
च्छदच्छमतिविभवमहानुभावबुद्धिसिद्धान्तितापवर्गप्रदविप्रानुद्यति-
रूपसङ्घर्षे जनसंग्रहार्थं स्वयमाचरन् चपलपदं पर्यङ्कादुत्तीर्य स-
विनयमवेनिसुरचरणकमलमुपसृत्य नमयाञ्चकार ।

पर्यङ्कोपर्युपावेश्य द्विजवर्यं तमार्यधीः ॥

सुरवर्यः समर्पाद्मुदारं वक्तुमुद्यतः ॥ १६ ॥

बन्धोहं वृत्तकृत्यतामुपगतस्त्वत्पादसंदर्शनं

जातं मेतिचिरार्जितोरुमुकृतादद्यानवद्या जनिः ॥

किंवा दुष्कृतमस्ति यन्निकृतवान्प्रत्युद्गमप्रश्रय-

प्रत्युत्थाननमस्तृतीश्च कुशलप्रश्नं च तत्क्षम्यताम् ॥ १७ ॥

चारितागस्यनभिज्ञे कुप्यति न दीनयत्सखाः सन्तः ॥

श्वासं विनैकमब्धा निद्रितमृतयोश्च कः पुनः पिशुनः ॥ १८ ॥

प्रभूतदुरितावलीविदलिताय मे दीर्भगं

प्रणष्टमभवजगत्यतुलकीर्तिरत्युज्ज्वला ॥

जगत्रितयपावनो भुवनपालनाविर्भव-
द्वलस्तदखिलं भवञ्चरणपद्मसंस्पर्शनात् ॥ १९ ॥

किं च ।

भवेदाशीर्वचनाञ्जरया प्रतिमुक्तनव्यपदकमला ॥
चपलापि नैव मुञ्चति कमला मां तदनुरागहीनमपि ॥ २० ॥
छायेवातिचला रमा कथमहं कुर्यां पुराणः पुमाने-
तस्याः परिपालनं त्विति परा चिन्ता ममाऽसत्पुरा ॥
अद्य त्वत्पदमुद्रया तदवने दुर्भेद्यया शक्तया
संवृत्तोत्ति गतज्वरोत्र किमहं प्रत्यर्पये भी तव ॥ २१ ॥

किंच ।

मया प्राप्तं युष्माद्धिधविबुधभूदेवचरण-
प्रसादाद्विकुण्ठाद्यखिलवृहदैश्वर्यमतुलम् ॥
अतः सर्वस्वस्याप्यहमहह विश्राणनविधौ
भवेयं किंवाळं किल समुपकर्तुं च भवताम् ॥ २२ ॥

अपि च ।

मुनातसरसीरुहान्तरदलान्तसन्मार्दवा-
घर्षीकरणपञ्चमं चरणपङ्कजातं तव ॥
स्वमावपविनिष्ठुरं प्रबलदानवेन्द्रायुध-
प्रघटनपतत्किणप्रहरशालिवक्षो मम ॥ २३ ॥

तदेतन्मदुत्वेनातिदूनं ते भदामिति नितान्तचिन्ताचित्तस्थ मे
मानसं दुनोतीति प्रत्युत सोऽप्युतस्तापदमङ्क निधाय शान्तमेन स्व-
पाणिना सशङ्कं पस्पर्श । नूनमत्र ।

न प्रायो निःशोके श्रीस्पर्शिन्येव सेवनीयत्वम् ॥

हरिरप्यतः सिपेवे स्वस्योरासि रणाभिमृष्टपदम् ॥ १४ ॥

स्पर्शमणिर्निजघातुकमापि सदयमयीपि हेमतां नयति ॥

हरिद्वयसङ्गा सगुणा द्विजपदमपि सेव्यतां तथा कमला ॥ १५ ॥

किञ्च ।

हरेरुरासि संस्थितामपि निजघ्निवानिन्दिरां

पदा मृगुरतिस्फुटं विरातिमन्वमस्याद्भुतम् ॥

ध्रुवं ननु तदादिकं द्विजपदापलत्रेव सा-

वतिष्ठति न तत्करोपि सुचिरं प्रयत्नार्जिता ॥ १६ ॥

ततः पुनः सवितर्कं भगवानाह । अहो बत तमोमुद्रया नि-
द्रयाद्य मुषितोस्मि ।

अभद्रेयं निब्रा बत बललतामित्त्वपदवी

बलाद्दालाबालानपि विपुलमोहं वितनुते ॥

तदेनां देवो वा न खलु मनुजो वातिबिमृया-

द्भमाविभ्रन्भ्रष्टो भवति मुरुतेभ्यस्त्वहमिव ॥ १७ ॥

पुनः सविनयम् ।

भो विद्वन्कुरु मय्यनुग्रहमिह प्राप्नोसि कस्माद्भूतं

तत्कार्यं यद् साधये महदपि प्राणेन चार्थेन च ॥

वैकुण्ठं प्रपुनोहि पादरजसा विप्रारतु मद्देवतं

जीवाम्येष तदर्पमेव भवतां दाप्तोस्मि निष्कैतयैः ॥१८॥

इत्येवम् ।

मधुरपदध्वानिललितां कालितसुवर्णामलंकृतां सरलाम् ।

वाह्मीमनवद्यगुणां गिरमवदन्मनोहरां श्रीशः ॥ २९ ॥

ततो ब्रह्मण्यदेवस्य श्रीपतेः प्रसन्नमुखराकासुधाकरकरोपानि-
ष्पन्दनातिमधुरवाक्सुवाशरीसुरसमास्वाद्यापि द्विजचित्तचकोर-
स्तृष्णान्तं न जगाम ।

प्रमोदादुत्तिष्ठद्विपुलपुलकालंकृतवपुः-

कलोन्मीलच्चक्षुर्विमलगलदानन्दसलिलः ॥

ष्टपुत्रेमोद्गराकलितहृदयो गद्गदगलः

क्षणं तूष्णीमासीद्गुरुचितवामक्षमतया ॥ ३० ॥

ततः समाविर्भवत्प्रेमरसनसरपरवशं मानसं कृच्छ्रात्संस्तम्य
प्रभूतानन्दसन्दोहोद्भवदूर्यश्रुधारापिनद्धाक्षिणी प्रमृज्य श्रीमद्ग-
वतो वैकुण्ठपतेरकलङ्कमुखशशाङ्के दत्तचसुर्वद्धाञ्जलिर्मृगुः ।

वक्तव्यं किमु कञ्जनाम यदहं निर्हेतुकं ते रमा-

वासे वक्षसि साहसादकरवं हन्तावधावं पदा ॥

तन्मे सन्ततिदुष्कृतं न गणयन् यद्वन्दसे क्षम्यतां

दासोस्मीति वदन् कृपामलनिधे ह्येतत्तवैवोचितम् ॥३१॥

अहो आश्चर्यमकारणकृतापराधितया परिवान्दार्हमापि मां स्तौ-
पि यतः ।

स्तव्यताव्यक्तमव्यस्ता व्याप्ता गुर्वनुवर्तिभिः ॥

पदा पितामहं हत्वा पितामहमगां कथम् ॥ ३२ ॥

सर्वाङ्गसुपर्वशर्वबलभिद्रुर्वादिकव्यादिभि-
 दिव्यश्राव्यमुकाव्यनव्यकृतिभिर्यस्तूपसे सर्वदा ॥
 स त्वं सत्त्वनिधेसि किं मम पदस्पर्शात्कृतार्थः परं
 ज्ञातं धर्मभृता त्वयाद्य महता ब्रह्मण्यताविष्कृता ॥३१॥

स्वेनावाप्तसमस्तानिस्तुल्यगुणग्रामोसि किं वाददे
 त्वामाशीर्वचनं तथापि संरिते देयं यथा तज्जलम् ॥
 स्वस्त्यस्तु द्विजभक्तिरस्तु भवते श्रीरस्तु वास्तु क्षमा
 वीर्यं धैर्यमपारमस्तु विजयः शान्तिर्यशोऽस्त्वस्तु शम्भु
 मो सद्भक्तजनैकवत्सल जगद्धातर्धरोद्धारक
 श्रीश स्वाश्रितकामपूर करुणापीयूषपायोनिधे ॥

मामागच्छतमद्य पाहि करुणापाङ्गेन येन त्वयाऽ-
 द्यब्रह्मण्यकरीन्द्रमूर्धसु कृतं शार्दूलविक्रीडितम् ॥३५॥
 माये कुरु कृपावलोकं करुणाकर मामकोयामिति बुद्ध्या ॥
 उचितं वाक्यमपरं मामनुजानीहि मापते यामि ॥ ३६ ॥

ततः सरस्वतीरोधासि तापससमूहसन्निदेशवशादागतेन मया
 भवत्प्रसादात्कृतकार्यत्वमवाप्तम् । इति पुरुषोत्तममनुज्ञाप्य शि-
 रसा तच्चरणावभिवाद्य तं प्रदक्षिणीकृत्य समुदयानुरागाकलित-
 चित्तः स विप्रः शिमततं प्रतस्थे ।

इति श्रीमत्सूरीन्द्ररामकृष्णपण्डितविरचितायां भार्गवचम्पूयां
 पञ्चमःस्तवः ॥ ५ ॥

अयो विष्णुपदमेवैकं सेव्यमिति गाढमतिर्भृगुः विष्णुपदात्प्र-
स्थितोपि विष्णुपदाध्वना विष्णुपदानुरक्तान्मुनिजनानाभिनन्दयितुं
भगवत्याः सरस्वत्यास्तीरमाजगाम ।

सोत्कण्ठनीलकण्ठोपकण्ठे मैत्रोदयो यथा ॥

तथा प्रादुररभूत्तेषामग्रेऽव्यग्रमतिर्भृगुः ॥ १ ॥

महर्षिभिश्च सानन्दगतिमुखप्रसृतिभ्यां कृतार्थोऽयमागत इत्य-
नुमितस्तानभिवाद्य तदुपादिष्टसुंशासननिर्वाहदृढापि कुंशासनं भेजे-
ततः सत्कृत्य मुनिभिः षष्ठस्तात यथा त्वया ॥

यद्यत्समनुभूतं तद्वदस्व मुनिसंसादि ॥ २ ॥

तस्मिंश्चम्य सहर्षं ऋगृरचो चत् भवतां भगवतामाज्ञयाहं प्रय-
मं पारमेष्ठैच्यपदं गतवान् । तत्र सदस्यकृतमणातिस्तुतिमुपविष्टं
मामवलोक्य कुपितात्पितुः सकाशाद् मद्रक्षणे पुत्रस्नेह एवालं
बभूव । ततः कैलासेपि मामागतमवलोक्य बन्धुस्नेहात् परिरब्धु-
मुपागतो महुर्वचनानुमितमना रुद्रः शूलैर्न मां हन्तुं दुद्राव ।

बन्धुस्नेहः मुतस्नेहस्तयोर्मध्ये परो बली ॥

पूर्वोपैकृत्या नश्येत् द्वितीयो न कदाचन ॥ ३ ॥

तदातित्रस्तेन मया प्रार्थितया देव्या आगत्य कथञ्चिदहं वि-
मोचितो वैकुण्ठं गत्वा प्रभोः शयनशालां प्रविश्य महान्तमतय-
माकर्षामिति साश्रुपातम् ।

१ मुन्नासनं सम्यगाज्ञा । २ कुन्नासनं विश्रं (कुन्नानां दमाणा मासनम्) ।

३ प्रद्वेदवत्पानम् । ४ अपकारेण ।

सुप्तं न प्रतिबोधयेदिति विधिं धिक्कृत्य मोहान्मृदु
 श्लक्ष्णं पद्मकराधिवासितमुरः सुप्तस्य पयुः श्रियः ॥
 कष्टं निष्करुणं पदाभिहतवांस्तत्रापि शान्तिद्रुमो
 यामूचे प्रतिबुध्य वाचमुचितां वक्तुं न सा शक्यते ॥१॥

तदा समुच्छलत्प्रेमभराकलितचित्ततया मयाप्युक्तम् ।
 भो संवित्सुखशेवधे गुणनिधे सद्योगिहृत्सान्निधे
 कारुण्यामृतवारिधे भवभयघ्राणाय दत्तावधे ॥
 पापघ्नामलनामधेयभजतां दुःखैणसत्पारधे
 मय्यद्वा विनिधेहि हन्त करुणां मोहं पिधेहि द्रुतम् ९
 करुणाजलदस्य तस्य श्रीनिवासस्य किं किं वर्णनीयम् ।
 सा शान्तिः सविशुद्धभाग्यमाहिमा स प्रौढिमा सा मतिः
 सा सद्वाढवभोक्तरद्रुतनयः सप्रश्रयः सा कृपा ॥
 सप्रेमप्रसरः सुधामधुरिमोद्गाराक्षरालंकृता
 सा वाग्यत्स्मृतिमात्रतः स पुलकप्रेमाश्रुपातो मम ॥ ९ ॥

सत्मात् ।

किं देवैर्दिवि दिव्यसम्पदि पदभ्रंशैकचिन्ताकुलैः
 किं वा सृष्टिविधानदीनमनसा पित्रा विधात्रा मम ॥
 घृल्लिव्याष्टकपालशूलगरलाद्युप्रेण रुद्रेण वा
 सेव्यः सर्वजनैः कृपानलनिधिर्वैकुण्ठनाथो हरिः ॥ १० ॥

किंच ।

वागाक्षिश्रुतिहस्तमस्तकमदस्वान्तं प्रशान्तात्मना
 पुंसात्यन्तहिताय विष्णुमजने योज्यं त्वदम्भं क्रमात् ॥
 तल्लीलाकयने तदीक्षणविषी तत्कीर्तने तच्छ्रमा-
 र्थायां तत्र नमस्तदालयगती तच्चिन्तनेहर्निशम् ॥ ८ ॥

अपि च ।

ध्रुवो ध्रुवपदाधिपः शिशुरकारे दन्तावलः
 स्वपार्पदसदश्वरः प्रकृतिवक्रनक्रादितः ॥
 परागसि कृते जैरोपि दिवि निर्जरो येन त-
 तिकमन्यकृपणार्जनात्सकरुणाद्य नः सेव्यताम् ॥ ९ ॥

किं च ।

कुरङ्गोयमिति भ्रान्त्या व्याधो विव्याध तत्पदम् ॥
 मत्स्यैवाहमसदृत्तः पदोरः समताडयम् ॥ १० ॥

तस्माद् व्याधादप्यतिक्रूरकर्माणमपि मां यः स्तुतिपात्रं च-
 कार । तस्मिन् शान्त्येकधाम्नि करुणापारावारे दीनवत्सले हरौ
 सेव्ये सति ये केवलमुदारार्थमेव धनमदान्वीकृतकृपणधनिकानु-
 पासते तेवीव मन्दाः अहो कष्टं वृष्टं कृपणानाम् ।

प्राणादपि परो येषामर्थोऽनर्थावहश्चलः ॥
 तदर्थं हन्त संत्यक्तं पुमर्थत्रयमर्थपैः ॥ ११ ॥

पश्यन्त्वार्यास्तावत् ।

भो भो याचक दुर्गतद्रुपरशो कष्टं नकारा इमे
 त्वद्रेहे कति सन्ति तत्कथय मे तस्मिन्महान्विस्मयः ॥

नाल्यात्तद्वचयकारके त्वयि पुनस्त्वद्यापि नाभूक्षयः

किं जानासि न मूढ सोव्ययपदं प्राप्तस्तदन्तः कथम् ॥१२॥

अन्यच्च ।

गतदशनं वदनं ते तदपि कथं वदति नेति चित्रपदम् ॥

अर्थिकमत्र चित्रं तन्न रसनवत्त्वमस्ति तद्धेतुः ॥ १३ ॥

अपरं च ।

त्वद्देहं भूरिसम्पत्कृपणकथममूढूहि तस्मिन् विचारं

कोसौ यच्चाव्ययानां वदति मतमनेकार्थतां पाणिनीयम् ॥

तच्छ्रुत्वा संविचार्य स्वयमहमभवं चाव्ययस्तद्धिदित्वा

मह्यं स्वज्ञातिरित्यं सकरुणमभवत्साह्यभूतो नकारः ॥ १४ ॥

अत्राहं मन्ये ।

मोगेनात्र परत्र सद्वितरणव्याजाद्वदान्यः पुमान्

स्वर्वामाधाराभिश्चक्षुश्चनकृते वित्तं करोत्यात्मसात् ॥

भुङ्क्ते नेन्द्रियलील्यसम्भवाभिया स्वमोगभीतो घ्रुवं

नो दत्ते सुविचारशीलनपरो योगीव लुब्धः पुमान् ॥१५॥

ईदृशानामपि द्वारे पराशापरवशमनसः कवयोपि मुधैवापु-

र्च्ययं कुर्वन्ति । तदस्तु नामालमीदृशाधमवार्तया मुमुक्षुभिरतु सु-

विशुद्धशान्त्याद्यशित्सद्गुणगणातिदारिद्र्यमुद्रितान् ब्रह्मादीनापि

विहाय दीनबन्धुः स एक एव सेवनीयः केशवः ।

भवभुजगभीतिशमनः स्वजनशृनिनभङ्गनो विपदमनः ॥

क्षीराब्धिमुत्तारमणः शरणागतपालनः मुरार्थीशः ॥ १६ ॥

१ अव्ययानामनेकार्थत्वमिति पाणिनीय व्याकरणम् । २ अव्ययानात्

३ एता ।

न केवलं ज्वरनिवृत्त्यर्थमेव कटुकायस्येव भवतापनिवृत्त्यर्थमेव
सेव्यत्वमस्य किन्तु अतिमुमगतया मनोरमत्वादपीति ।

नीलाम्बुवाहद्युतिरम्बुजाक्षो निसर्गमन्दीस्मतमुन्दरास्यः ॥

कुन्दद्विजिनः पीनभुनः सुवक्षा मनोरमश्चिन्तयतां नतानाम् १७ ॥

किञ्च अस्य हेरराराधनेस्ति सर्वेषामप्याधिकारः ।

देवा वा दनुजास्तया निशिचरा विप्राश्च शूद्राः म्रियो

ये चान्ये कुलकर्मजातिविकंटाः पापाः कुयोनिस्थिताः ॥

ते सर्वेष्याधिकारिणोत्र भजने विष्णोस्त्रिधा सम्पत्-

त्पादोद्भूतसरित्पवित्रितमगङ्गारस्य भर्तुः श्रियः ॥ १८ ॥

किञ्च तत्स्योपासनमार्गोपि नात्यायाससाध्यः ।

फलैर्वा पुष्पैर्वा नवकिसेलयैर्वाथ सलिलैः

ममत्रैः समेममसरपरिदत्तैरपि सदा ॥

सदित्ययं द्विकस्वमुत्तानिभृतस्तुप्याति हरि-

र्दयालुर्दानानामनिशमेतिशं दातुमुदितः ॥ १९ ॥

यस्यानारद्यगुणवर्णनशक्तिमाप्तुं

शेषः सहस्रवदनोप्यनेलं बभूव ॥

तत्रान्येषामरजनैः किल तस्य विष्णो-

रासाद्यते कथमनन्तगुणाब्जिवारः ॥ २० ॥

इति स्नानुत्तं वृत्तमत्यादराब्जिवेद्य तूष्णींस्थिते तस्मिन् ह-

पिततनूरुहा महर्षय सहस्रं तमार्यवयं मृगं मुनीन्द्रमभिनन्द्य
स्वसत्रेन्यदेवतायजनमनादृत्य श्रीरमणचरणपरिचरणप्रवणान्तः-
करणास्तमेवाराधयामासुः ।

सिद्धान्तितं निगमभूपतिना पुरैव

विष्णोः पदार्चनमनन्यमनन्यमक्त्या ॥

निर्णयि तत्तदनुवर्ति महर्षिवर्यै-

रादर्शितं सुखदमार्तिहरं नराणाम् ॥ २१ ॥

सर्वदा कमलोपेतं विचित्रपतनोचितम् ॥

कुपदाक्रमणाख्यातं मावरं मज मावरम् ॥ २२ ॥

नत्तववलकाग्निररुणं चरणतलं नीलमूर्ध्वमपि यस्य ॥

गङ्गा विधिजा यमुना स पुनातु हेरः पदप्रयागो माम् ॥ २३ ॥

इति रामकृष्णसूरिविरचितायां श्रीभार्गवचम्पूयां षष्ठस्तवकः ॥ ६ ॥

—•:•—

सप्तमः स्तवकः ।

अथ वैकुण्ठाक्षस्मिन् गतवति मृगौ तदा अर्युत्कटकोपानल-
कीलाकलितकलुषतरान्तरा विप्रकृतनिजरमणावमैत्यसहमाना स-
र्ता सजलनयनापाङ्गावलोकनेन भगवन्मुस्तारविन्दमुदीक्षन्ती सा-
ङ्गुलिमङ्गं साक्षेपं इदमवदत् ।

१ अर्द्धतीयम् । २ पृषिण्याः पदेनाक्रमणेन ख्यातम् । ३ लक्ष्मीपतिम् । ४
मा भवं इतिउद्दः । ५ पदोपरितनोमावः । ६ कीला उवाला । ७ अवम-
निः भवमानः ।

द्विजोयमुन्नद्ध इवानुपुत्रो निरागतः शान्तिसुलैकधाम्नः ॥

पदा त्वहन्वससि तेन्धत्रुद्धिर्निरङ्कुरा विप्रजना हि नूनम् ॥ १ ॥

हेकान्त तदेतद्वाक्यविनिपातेनादयं इण्ड्यो नोचेदहमितो ग-
च्छामीति । ततो ब्रह्मण्यदेवो हरिः ।

निगमागमखगनीढं वाडवंकुलमुज्ज्वलं ममैव मुसुम् ॥

कयमुत्सहेपकसुं तदहं ताद्विपादि मद्रिपदायिते ॥ २ ॥

विप्रमोहभराक्रान्तस्वान्तोहं त्वमपि प्रिये ॥

विप्रवासफलं तस्मान्मम तोपि च निश्चितम् ॥ ३ ॥

यद्यपि त्वं हठादेव मामुत्सृज्य गमिष्यसि ॥

तेषामाशीर्वचःपाशवद्धैव पुनरेष्यसि ॥ ४ ॥

इत्येवं भगवद्वचनसंवर्धितामर्षधर्पितद्वत्कमला कमला ।

मत्तोपि यदि ते नूनं मतो विप्रजनः प्रियः ॥

तस्य सद्मानि नैवाहं वसामि तवै तन्मतेः ॥ ५ ॥

एवमुक्त्वा सरमतं रूपा वैकुण्ठाङ्घ्रिर्गत्य करवीरक्षेत्रं भुवि नि-

वासाय रोचयामास । ततो भगवानपि तस्मात्कलहान्तरितरमा-

नुनथार्थमादिवराहाध्यासितं अशेषशैलमौलिं शेषाचलमंशेन ग-

त्वा तदनुमतेन तपश्छलात्तत्र निवासमकरोत् । इतः सर्वतः । सु-

भगतमे वैकुण्ठेपि स्वरूपानन्दनिवृत्तव्यामोहमसरः सर्वदात्मारामः

परिपूर्णोपि रमाविरहव्यालातिव्याकुलीकृतमना मनागापि

शममलममानो मानवर्ता तामेव दूयमानेन मनसा चिन्तयन् स्व-

भवनत्यागोद्यतमतिरासीत् ।

१ वेदशास्त्ररूपधरानां वसतिस्थानम् । २ ब्राह्मणकुलम् । ३ चैतस्या-
ध्याहः ।

प्रेमाविलमतिविमलं सत्कुलमकलङ्कशीलमनुकूलम् ॥

लावण्यसरःकमलं सरलमलं किल कलत्रमिह विरलम् ६

ततः श्रीकान्तः स्वकान्ता क नु गतेति वितर्क्य निश्चिनोति

वर्णनीयान्वयभुवां साध्वीनां सुन्दरभ्रुवाम् ॥

पितुर्वा पत्युरागारं गतिरन्यानयावहा ॥ ७ ॥

तद्भूनं क्षीरनिधेः स्वपितुरेवालयं गतेति निश्चित्य प्रमदासक्त-
चित्तानामेव व्यवस्थितेरिति लोकाग्निदर्शयन्स्वयमेव क्षीराब्धि-
मुपजगाम । तत्रापि तामदृष्ट्वातिश्रान्ततया शेषपर्यङ्के क्षणं प्रस्वा-
पदत्तावसरोभूत् । तत्रावसरे ।

दैत्यांशोद्भवभूरिभूपति चम्चक्रार्दितां गामिमा-

मादाय त्रिदशभिनेत्रविधपस्तीरं ययुः क्षीरधेः ॥

रुत्वाग्ने विधिमद्भुतामलपदस्तोत्रैः शनैरच्युतं

विध्वस्तस्वपदाश्रितापदमलं भक्तेष्टदं तुष्टुवुः ॥ ८ ॥

ततः रूपालुमंगवान् उव्यां यदुकुले सर्वेपि सुपर्वाणस्तत्प-
त्न्यश्रांशेन सम्भवन्तु । ततः सहस्रवदनावामपि शीरिनायोरप-
त्यतामुपेत्य भूभारं क्षपयिष्यावः । योगमायापि कार्यवशेन नन्द-
सद्मनि ननिष्यते इत्येवं ब्रह्माणमादिदेश ।

असंनिधानात्पद्मायास्तदानीं जगदीश्वरः ॥

तज्जन्मकथनं नैव रुतवान् परमेष्ठिने ॥ ९ ॥

हरेः स्वयमिनाम्नानं भक्तदुःखं सुदुःसहम् ॥

अतस्त्वदवमुच्यापि श्रितत्राणार्थमुद्यतः ॥ ११ ॥

ततो देवान्प्रभूतं निवेद्य वसुध्वरामाश्वस्य वेधाः स्वधाम
प्रत्यपद्यत । देवाश्च सर्वे प्रमोरादेशे तस्थुः । शेषोपि शीरिपत्न्यां
रोहिण्यामवततारः । ततः ।

मायामादिभ्य इष्यद्गुणनिकदने चण्डदोर्दण्डसारः

शीरिः क्षेत्रेय साक्षात्स्वयमतुल्यगुणः प्रादुपासीदजन्मा ॥

लीलाविध्वस्तकंसाद्यमिल्लखलमदः प्राप्त दारानुदारा-

न्पार्यानापद्विमुक्तानकृत परिहरन् भारमुच्युः मुरारिः ॥१२॥

श्रीरपि भामनृपमुता भूत्वा तदवाप्तयेऽनुरागवती ॥

हरये द्रुतं समाहनोच्छ्रमकरंवीराप्रियाहामिति दूतम् १३

ततः कदाचिद्धारवत्यां विविधकामकलाकलापोपकरणाच्छ्र-
तसदानि मकरध्वजवद्विविधस्तदैर्यद्रुमपृथ्वामिवावाय राधामङ्गे
पयङ्गे निःशङ्कं पुलकाभिताङ्गया तथा सह दिव्यं तन्निरदयित-
मवेक्ष्य रोषदूतद्वयसन्ना पन्ना निश्वसन्ती पुनस्तत्सद्व सन्त्यज्य
लोहदण्डं निर्नगाम ।

अपरापे प्रकुप्येत मयि श्रीरिति तद्व्यात् ॥

हरावनपराधेपि रुष्टातो लोहदण्डमाक् ॥ १२ ॥

ततः श्रितजननिर्जरतरः श्रीपातिरपि तद्विरहपरिश्रान्तस्वा-
न्तनया विहाय स्वान्तःपुरं तदनुनेतुकामस्तामन्वेपयन्ननेकगिरि-
सरिकान्ताराण्यतिविदिताविगाथितवत्सनद्वयो दिग्बभूव एव यस्त्री-
रुताद्भदः श्रीर्वनयन्तीर्मनकुण्डलच्छतो मार्गवपदमुद्राङ्कितो-

१ नुमंहरापो श्रीरो विष्णुः स एव प्रियां पश्य । नुमं दत्तरवीरं नाम क्षे-
त्रं तदेव प्रियं पश्यति वा । २ एतन्नामकं क्षेत्रम् ।

रस्यलः स्वप्रियां श्रियमुपलभ्य सानन्दं सान्त्वयामास । तत्रापि
विकलानुनयश्चिन्तयामास ।

गृहिणी गृहमित्याहुस्तदर्थं वित्तसद्मनी ॥

सा विरक्ताथ किं तेन धनेन सद्नेन मे ॥ १५ ॥

तदत्र पुण्यतमक्षेत्रे सर्वस्वव्ययेनाहमपि तद्रूपश्वरामीति । त-
त्रावसरे ।

पितृभजनलीनमनसं मुनिवरामिह पुण्डरीकनामानम् ॥

वृत्वा पुरोधसं निजहृद्रतमस्मै निवेदयाश्चक्रे ॥ १६ ॥

ततः सोपि पात्रापात्रविचारेणास्येशस्य प्रभूतवित्तव्ययः क-
थं स्यादिति विचार्य परमकारुणिको मुनिः । ज्ञामविज्ञानहीनानां
मूढानां पापिनामपीत्यादिना मोक्षमुपलक्षीकृत्य महत्तासने तिष्ठन्ने-
व सर्वस्वं प्रतिपादयेत्युपादिष्टवान् ।

तिष्ठन्नेवेत्युक्तं मुनिना यत्तत्र हेतुरयमेव

दीनाः मुदवीयांसोप्यस्य कृपालोकगोचराः सन्तु ॥ १७ ॥

महत्तासन इत्यत्र हेतुर्यत्कृपया द्विजैः ॥

दत्तं तदचलं चास्य त्यागानर्हमपि स्फुटम् ॥ १८ ॥

तद्वाग्बन्धः स्वसिद्धामलविमलकलापालिताशेषलोकः

शोकघ्नः स्वांश्रितानामिति मुदितमनाः पुण्डरीकेण दत्ते ॥

तिष्ठन् पीठेष्टसिद्धिश्चिदशविधिमुखावासवैकुण्ठसम्प-

त्सायुज्यादिप्रदानोप्यतमातिरजितो राजते दीनबन्धुः ॥ १९ ॥

द्विजेन पुण्डरीकेण दर्शितेनाध्वनैव यत् ॥

यांत्यतः पुण्डरीकाक्षं मेनेहं विष्टलं विभुम् ॥ २० ॥

नामान्यस्य हरेः श्रुतिस्मृतिगणैरुक्तानि गौणान्यपि
प्रोद्गीतानि महात्मभिः प्रतिपदं तिष्ठन्त्यलं कोटिशः ॥

तत्राप्यत्र किलादराडुपनिषद्गीतश्रवाश्रीपति-

दीनानामनुकम्पयैव विदंघे श्रीविष्टलेत्याद्वयम् ॥ २१ ॥

जवनाहितपाणिरुन्नतांसो मृदुमन्दास्मितसुन्दरास्यचन्द्रः ॥

समचारपदेक्षणः शरप्यः स तु मां पातुतमां तमालनीलः २२

तदारम्य अयं क्षेत्रराजोपि अधविव्वंसनस्य श्रीनिवासस्य

निवासादधविव्वंसनः । श्रीनिवासश्चाह ।

ये मन्दाः स्वकलत्रपुत्रकनकाद्यासक्तचित्ताः सदा

यात्रामत्र विधातुमक्षमतया नैवागताः कर्हिचित् ॥

तेपि सोद्यमसम्भ्रमादपि बलादश्रद्धया दूर्ता-

प्येनं वीक्ष्य यदृच्छयापि च संकृद्ध्याः स्युरुत्कल्मषाः २३

यात्राद्वयमिहेशस्य दिवसे मासि वत्सरे ॥

नियमेनानुतिष्ठन्ति तेऽपुनर्भवभागिनः ॥ २४ ॥

शुचावप्यत्र सद्गत्य शुचि तिष्ठन्ति किं जनाः ॥

श्रीविष्टलकृपालोकात् विशोकाः संभवन्त्यमी ॥ २५ ॥

किंच ।

पदना यदविच्युता जडाधःपतना वक्रगतिश्च जाह्नवीयम् ॥

समतां किमु पुण्डरीकनाम्ना किल जद्गुद्विजमूनुना समेति २६

अपि च ।

१ विदा ज्ञानेन ठान् गठान् लाति गृह्णाति इति विष्टलः । २ आशदि ।

३ शुचि घषानया ।

मुकुन्दमुत्सुकुन्दयो रेहासि संविदे बांहाणै-
 र्वाप्यमितरत्र नैवामेति यच्च सिद्धान्तितम् ॥
 तदत्र पदमूर्जितं जगति सूकरेणार्जितं
 प्रदक्षिणविधानतः संपदि पुण्डरीकालये ॥ २७ ॥
 किं पुनः क्षेत्रराजस्य प्रदक्षिणविधौ फलम् ॥
 जानाति दिवि वा भूमौ विबुधोऽपि न कश्चन ॥ २८ ॥

किंच ।

देशशतवदनोप्यलं न वक्तुं भवतंनुजामाहिमानमत्रं यस्याम् ॥
 स्वश्रुतिनपरिमारुनाय सद्यः समभिसरन्वि हि मध्यमेद्वि नद्यः २९
 आपे च ।

भीमापि या विबुधजनकमनीया तदापि न स्वरवलेयम् ॥
 सुेनडापि वेणुनादानुसरणशीलापि बल्लवी नैव ॥ २० ॥
 गुर्वो तीर्थानामपि नीचपथालम्बिनी न पतितेयम् ॥
 भवननयापि भवन्ती तदापि न पितृयातिनीति चित्रमिदम् २१
 क्षेत्रेषु तीर्थेषु च देवतेषु भक्तेषु सर्वेष्वपि संगरिष्टम् ॥
 श्रीपुण्डरीकं त्वय चन्द्रभागा श्रीपाण्डुरङ्गो मुनिपुण्डरीकः २२
 दृन्देहं सम्प्रीतमन्देहं देवमस्तसंदेहम् (!) ॥

किं देहं भरमजनैः किं ते त्वं ते समाः पारित्रातुम् ॥ २३ ॥
 बहवः सन्ति मुमनसः स्विष्टा इह कामदाः सकामानाम् ॥
 धर्मार्थमोक्षवितरणपटुरेको जयाति विद्वलो जगति ॥ २४ ॥

वन्दे देवाशंखामणिं कलिमलप्रध्वंसदक्षं रमा-
नाथोज्जासितमालिमानसलसद्राजीवरोलम्बकम् ॥

यश्चित्तं मुनिपुण्डरीकवचसा बद्धोप्यविद्यागुणै-
र्बद्धानुद्धरते नरान्नयवतो दीनान् दयाम्भोनिधिः ॥ ३५ ॥

अविरतमनुकम्पाकम्पदीपोरुक्कान्ति-

प्रशमितनतपापध्वान्तपाङ्क्तिः समन्तात् ॥

विधिविबुधमुनीन्द्रैः सेव्यमानाङ्घ्रिपद्मः

सनलजलदनीलं विठलं तं नतोस्मि ॥ ३६ ॥

आस्ताभेतस्सद्रूपानिषदां हृद्यमाद्यं मुविद्यै-

रावेद्यं यत्किमपि तमसः सन्निविष्टं पुरस्तात् ॥

अम्भोदाभं समपदकटिन्यस्तहस्तं स्मितास्यं

तिष्ठद्दल्यङ्गदमिह मनस्याविरास्तांमिदं नः ॥ ३७ ॥

सोन्द्रग्रावेन्द्रनीला किल बहुरजःसंनिहन्त्री जनित्री

सत्त्वानां स्वप्रभावाच्छशितराणितिरस्कारिणी तापहन्त्री ॥

घानन्दा नीलकण्ठाद्यभिमतराचिताविट्टलाख्यानुकम्पा

पाथोभिस्तरपयन्ती हृदि वसतु मुदे कापि कादम्बिनी मे ३८

पतगपतितुरङ्गः कुञ्जकेलिमसङ्गः

कृतनतभवभङ्गः सन्मनःकञ्जमृङ्गः ॥

करविधृतरथाङ्गः पार्वतीशान्तरङ्ग-

शृङ्खलिविनिर्गतपतङ्गः पातु मां पाण्डुरङ्गः ॥ ३९ ॥

इत्थं वा कुसुमैर्मयाल्पमतिना चम्पूरियं निर्मिता
 नार्हन्ते वनमालिनास्त्विति वरं ग्रीढाजह्नीभूतधीः ॥
 तावत्तस्मृतिमागतं तव वचो यद्यत्करोपीत्यहं
 तेनावाप्तश्रुतिस्तवाङ्घ्रिकमले तामर्षये त्वन्मुदे ॥ ४० ॥
 कथं वासौ मद्वाक् तव गुणगणौघं गणयितुं
 क्षमा क्षामा क्षामीकृतदनुनदर्पाहिकशिपो ॥
 तपः सम्पत्पूतामितमतिमदैश्वर्यमपि य-
 द्यशःपारावारे रज इव निमग्नं महदपि ॥ ४१ ॥
 न जानेहं पातञ्जलैकपिलकाणादकमुनि-
 प्रब्रन्धान्नाधीतं नतवरदसारस्वतमपि ॥
 तथाप्यद्धा बद्धाः पितरमिव तौकैस्य नितरां
 गिरो मे रोमाश्चाश्रितमथ भवन्तं विदधतु ॥ ४२ ॥
 न विज्ञातं ज्ञेयं नहि तव च भक्तिर्न विरति-
 स्तमस्त्यागो योगः स्वाहितमथकर्मापि न कृतम् ॥
 असह्यान्यायानां खनिरवनिभारोस्मि सदयं
 दयाब्धे यद्युक्तं तव कुरु तदेवार्धिनि मायि ॥ ४३ ॥
 गुणानामन्तस्ते न निगमपुराणागमशतै-
 स्त्वया वा विज्ञातस्त्वमसि तदनन्तः किल यथा ॥

१ क्षामा अतिलघु । २ क्षामीकृता प्राशिताः । ३ पातञ्जलं व्याकरण
 वृषिलेनामं संस्यं कृष्णदेवोक्तं तदंशाद्यम् । ४ सारस्वतमपि व्याकरणम् ।
 भयवा भद्रद्वारादि । ५ बाहस्य ।

तथा मे दोषाणामतंसिसुमसाधारणरुचे
नचेदीनं मामुद्धरासि वद कोन्योस्ति सद्यः ॥ ४४ ॥

पिता माता भ्राता तनुजनिरुपास्यः प्रियतमो
गुरुस्त्राता मित्रं सुद्वदैपि भवानेव भगवन् ॥

दयालो दीनोयं त्विति दयय मामुद्धर हरे
हरे मां संसारव्यसनततिमादर्शय पदम् ॥ ४५ ॥

आसौन्दर्यपरायणत्वमिह ते नैसर्गिकं तद्भवान्
दीनं मां द्रुतमुद्धरिष्याति मयादित्यस्ति मे प्रत्ययः ॥

कैश्रिकिकिल्लोकलोचनतमःशान्त्यर्थमभ्यर्धित-
स्तेजोराशिरसौ सहस्रकिरणः प्राचीदिगन्तर्गतः ॥४६॥

मासत्सद्रुणभर्मणि त्रिजगतां पापापनुत्कर्माणे
स्वेषामर्षितशर्मणि श्रुतिमतोद्यद्धर्मभृद्धर्मणि ॥
शश्वत्पालनधर्मणि प्रियरहः क्रीडेन्द्रिरानर्मणि
प्रज्ञातास्त्रिलमर्मणीह रमतां हृद्विद्वृले ब्रह्मणि ॥ ४७ ॥

यत्सेव्यं तदसेव्यं नासेव्यमिति किमर्भना(!) ॥
इति निजमौग्यविलज्जितबुद्धेर्मे तत्समन्तु सत्कवयः ॥४८॥

श्रीमद्विद्वलपादपद्मविगलत्पीयूषघारारस-
स्वादासक्ताविवेकाचिघमधुपश्रीरामसद्वंशम् ॥

१ अत्रसि नाम 'जवम' इति भाषायाम् । २ अर्न्याग्योपकारकं मित्रम् ।
३ उपचारमनपेक्ष्योपकारी मुहुर ।

स्नातरुयम्बक इत्यथास्य तनयः सद्रामकृष्णाद्वय-
 श्वम्पूकाव्यमिदं चकार स हेरर्दासोपनामा कविः ॥१९॥
 हृद्रतेन निदेशेन ह्यनीशेनापि यन्मया ॥
 कृतं युक्तमयुक्तं वा श्रीविट्ठलमुदेस्तु तत् ॥ ५० ॥
 येनेत्थं यत्प्रोत्थैकाव्यमिदं कृतमतीव रसयुक्तम् ॥
 तस्मिन्कवौ स विष्णुर्वत्सतरे गौरिवास्तु मुप्रीतः ॥५१॥

इति श्रीमद्रक्तशिखामणिश्रीमद्रामान्वयसम्भूतःश्वकमुतराम-
 कृष्णाविरचितभार्गवचम्पूवां सप्तमः स्तवकः ॥ ७ ॥

समाप्ता चम्पूः ।

श्रीः

श्रीवेङ्कटाध्वरिप्रणीता

श्रीनिवासचम्पूः ।

प्रथम उच्छ्वासः ।

वंशीस्ते मुरली तदस्तु भण भो गोत्रं^१ फणीन्द्राचलो
माताहं जगतां त्रयस्य सविता वामेतरा दृष्ट् मम ॥
कास्ते ते शरणं त्वमं व मुमुखीत्येवं हि पद्मावर्ती ।
वाचा संमदयन् जयत्यनुकलं श्रीश्रीनिवासो हरिः ॥१॥
भवसिन्धुपारगमने कवितामार्गप्रकाशनेपि मम ।
मानवमृगराजैगुरोः सेवोडुपतरणिसरणिमावहतु ॥ २ ॥
कविता भुवि तावदेव वन्ध्या भविता यावदथं न वर्ण्यते हि ।
तरसा मुरसालवद्धवान्यः सरसालाववशंवदो मुकुन्दः ॥ ३ ॥
उग्रोप्यसल्लुत्तार्यः कीर्तिविहीनोपि पद्मयुक्तोयः ।
मन्दोप्यशनिकठोरो दुर्जनसंवस्तनोतु मयि करुणाम् ॥ ४ ॥
रसमयजनतोह्यसितं मध्येसभमत्र शब्दजालं मे ।

१. गोत्रो, केषु, कुलं च । २. गोत्रं, पंजा. चंशमूलं च । ३. स्यात्पठ. ४. ५. कविता सूर्यः पिता च । ६. शक्तिहस्त । ७. रसमयारतिना या जनता जनसमूहः तथा उल्लसितम् । पद्ये 'र म म य जन त' इत्येतैर्गणैरुच्यते । ८. मध्येन-भम् समादा मध्ये 'पारमध्ये पठर्ष' वा 'इति समासः । पद्ये 'स भी' गणा ।

सदुणसंपददर्शकमथ भूयाद्दृत्तशास्त्रवत्सततम् ॥ ९ ॥

विजयी भवतु । यस्तु स्वस्यैव चरणवत्कमूलोच्छासं दक्षा-
नः जङ्घावच्छरधिगम्भीरः उदरवद्वलिविभङ्गशाली नाभिवदा-
त्मभूजनिनिदानवद्गोपगूढः भुजवद्वृत्तोपशोभितः करवत्सञ्च-
क्रनन्दकः वक्षःस्थलवत्सतया श्रियोल्लसितः कण्ठवत्सन्मालाशं-
कृतः मुखवत्कलानिधिरख्यातियुक्तः अवरवद्रक्तः दन्तवन्नु-
क्तावलिद्वयंगमः नयनवद्रक्तनीलः ललाटवत्सतिलकः कुन्तल-
वच्छचामाधिकरुचिः अवतंसवत्कलापमयः श्रीश्रीनिवासो नाम
वभुधाधिपः ।

किंच यश्च रणशृङ्खलं भुजं ललितांसैश्रियं वक्षःस्थलीं सर्व-
तोमुन्वजानशोभान्वितं पादं च वहन्ति । अपि च यः पादे
वत्सास्पदं चक्षुः नितम्बे कण्ठगुणान्वितं नेत्रं वक्षसि विगुल-
नयनाभियोगं च धत्ते । किंचायोदरशोभां कण्ठे कन्धरोल्लसितं
केशेषु कुन्तलसंस्थितिं पाणी सदाशयाभिरामत्वं सर्वाङ्गे च धा-
रयति । ये चान्दोच्छासितं सङ्गरचितशोभान्वितमूर्यमुत्तं रामं
रामानुजं चाहुः । येन च शरेणैव बहुविदारणक्षमेण सकलरु-
चिनाज्यवन्धनेन अरुपाक्षरमैश्रभाजा महावराहेणैव महीभुजा-

श्लेषरसज्ञेन मुमुदे प्रजा । यस्मै च माधवाय ललितलताङ्गी-
हरणयोग्याय उष्कलिकाभिरामसज्जालकोल्लसिता अनेककोपस्थि-
तिरमणीया योजना लतातातेरिव रुक्मिण्यादिमाहेषीजनतो न
केवलं स्पृहयाम्बभूव । किंतु लसत्वीनपयोधरचक्ररुचये प्रद्युम्नो-
द्भवानुकूलाय अक्षरमानुमुष्कोल्लसिताय तिरस्कृतकुनन्मने गनम-
ल्लदर्शितविक्रमाय तथाविधो गोपालबालजनश्च । यस्माद्बहु-
लपादवसन्ततिर्दिवसन्ततिर्बाहुल्यया चाभून् । यस्य चाद्गुनकरधिर्यं
सदाशयो बहु तेने श्रवांसि श्रुतयो गायन्ति चेतोवृत्ति मुमन-
स्ततयोभिनन्दन्ति ।

यस्य चामोकेरोज्ज्वला गजा भूपाश्च । चापापकारिणी भ्रूजता
मनोवृत्तिश्च । चामरश्रीविरामिता कीर्तिः प्रजा च । चातुर्यान्विताः
द्विजाः शत्रवश्च । चमत्कृतिज्ञा मन्त्रिणः कवयश्च । चारुतोल्लसिता
स्वस्त्रीक्रीडाः परस्त्रीक्रीडाश्च । चतुरङ्गलीलान्विताः क्वचित्कालक्षे-
पा रथाश्च । चराधिकोल्लसितं वार्तावेदनं चेतश्च । चाराधिकोल्लसि-
तं मण्डलेश्वरकदम्बं चक्रं च । चापक्रीडा युधि यमृनायां च । चर-
णोत्पन्ना गङ्गा कीर्तिश्च । चपलालसमाना स्त्रीकटास्तततिः शत्रु-
श्रेणी च । चेलाकर्पणतत्पराः स्त्रीणां कामिनः वर्षाम् कर्पकाश्च ।
चकोरकानन्ददायी मुखचन्द्रः कुचश्च वानिनानाम् । चपेटिका शत्रु-
मुने चर्या च गुणानाम् । चेतःप्रसादरम्यः सर्वोपि जनः कटाक्षश्च ।

यस्य स्मरविद्वेषी मुन्दरभावः प्रतापश्च । स्मरणश्लाघ्या द्विजा

१ चामोकेरोज्ज्वला मुखोरोज्ज्वला । अर्मा यगोरोज्ज्वला इति छंदश्च ।
इत्यकारेण श्लेषाभिपि ईयः । २ स्मरविद्वेषी स्मरविद्वेषीति स्मरश्लेषो श्लेषः ।

वीराश्च । स्मरतिमनोज्ञा वनिता जनतावियोगे भर्तारं सौन्दर्येण
च । स्मरोचिताकाराः पुरुषाः स्त्रियश्च । स्मार्ता आचाराः शत्रवश्च ।
किं च स्मरचितव्यथो वियुक्तस्त्रीजनो न मित्रजनः स्मयशो-
भाधरो भटवर्गः न शत्रुवर्गः ।

यस्य च राष्ट्रे हंरणोद्योगभ्रष्टाश्चोरा रिपुवर्गाश्च । हारागद्व्या
चन्दनालितकुचयुगी अधरपुटी च स्त्रीणां । हारावकुण्ठितकण्ठाः
सुहृदः शत्रवश्च । हेलासक्ताः कामिनः कर्पकाश्च ।

यस्य तुरङ्गस्थाने अश्वा नटाश्च नटन्ति त्वरान्वितं अश्वचक्र
चक्रं च । त्वचाहचिनशोभं मृगकदम्बं शत्रुवृन्दं च । त्वङ्गदमङ्गशो-
भान्वितो मित्रभुजः शत्रुभुजश्च ।

यस्य रविहितशोभमप्यरविहितशोभं चक्रं चक्रं च । किंच
गानन्तानि सदोवितानि मण्डलान्यवितानि । हारि विहारि अवि-
हारि च स्तनमण्डलं स्त्रीणाम् ।

यस्मिञ्छासति वसुमती गिरिविभ्रमा गजा इव द्विजाः स-
मदा द्विजा इव गजाश्च । मुप्रतीकस्पृहणीयाः करिण्य इव तरुण्यः
सार्वभौमयोग्यास्तरुण्य इव करिण्यश्च । कलमाहिता वाणीव केदा-
रश्रेणी बहुधान्यद्व्या केदारश्रेणीव वाणी ।

अधिकैवमितमङ्गाः स्त्रियः पुरुषाश्च । अधिकवचरिधतिरम्यमटाः
शुकाश्च । अधिकवलिताः शत्रवः स्त्रीकटासाश्च । अधिकम्परहिता
रणे मटाः सभामु वाचः । किंतु सिन्धुप्लिव अधिकपोतप्रचारः
एहमाङ्गेषु कलभीविटङ्गेषु च । महारण्येष्विव अधिककोकागम-

विलसन्नं कामिषु प्रमदवनेषु च । शत्रुरिव अधिकमलयशोभाधरः
वसन्ते वायुयुवसु स्त्रीकटाक्षश्च । श्रीम्पेष्विव अधिकाकोलदर्पद्वति
विपवैद्येषु मृगयासु च । स्त्रीजनतेव अधिकं पाकामितश्रीः आहे-
तततिः कविता च । पिका एव अधिकलालापा बालका विद्वांसश्च ।

किञ्च अंधिकपटोल्लसिताः अधिकचोरोक्तशोभाः अ-
धिकीपचारविदग्धाः स्त्रियो न पुरुषाः ।

अद्भुतमेतत् । यदेते रामसचिवाः बहुलरचितशोभां वहन्ति
तथाहि । रक्षोपकारमन्त्रविदो लक्ष्मीपकारमन्त्रविदश्च लक्षण-
प्रकारज्ञा रक्षणप्रकारज्ञाश्च लताङ्गीकृतप्रणया रताङ्गीकृतप्रणया
श्च । किं च बहुललामान्विता बहुलरामान्विताश्च बहुलमण्यालि-
ङ्कितवससी बहुलमण्यालिङ्कितवससश्च बहुलज्योपभोगसमा बहु-
राज्योपभोगसमाश्च । बहुलचितशुभाचारा बहुलचितशुभाचाराश्च ।
बहुलसाहसोचिता बहुलसाहसोचिताश्च ।

किं च सगदः सकुभोदक एव पुण्यजनद्वेषिणी कौमोद-
क्येव । नामिजातः स तदेव । अप्रमदः सनत्कुमार एव । उग्रप्रिया प-
ञ्चएव । विपमदृष्टिः पशुपतिरेव ।

अपि च मधुस्तिपतिः सरसिनेषु । मागधोल्लसः स्तुतिपाठसमये ।
रसमङ्गयुक्तत्वं तरङ्गिणीषु । कुमीतिर्महावराहस्य । कुमारिकाख्या
कन्यानां । कुमुदाकरत्वं सरसां । विपमहितता सर्पाणां । दुष्कीर्तिः

१ अधि इत्यस्य श्लेषः । २ ललाना अथाः । ३ कृपयः । ४ पवित्रजना
राज्ञताश्च । ५ म-भमिजात । नामि-जातः प्रमदकः । ६ प्रमदो ह्यः प्रमदो
श्लो च । ७ उग्रः शत्रुरः मत्तश्च । ८ मधु मयं मकरन्दश्च ।

कुल्यासु । दुर्बीजदर्शनं मन्त्रशास्त्रे । कुशासनग्राहित्वं तापसानां ।
सवितृद्वेषः सैहिकेयस्य । मातृविरोधः शुम्भस्य ।

कुवेण्याख्या मत्स्याधान्याः न वनितानां । विक्रं चासंगी
ग्रहाणां न यूनां । पराभवः संवत्सरेषु न सैन्यस्य ।

विनैपकत्वं गरुडेभवक्त्रतथागतेष्वेवं मुहुर्ललास ।

सभासु सेनासु निताम्बिनीषु माणिक्यमालासु नैव बभूव ॥

आपि च सुमनःसु पतितद्विजैः पूषा । उग्रकौराभियोगभाक्
कमलवर्गश्च । सच्चक्रशब्दवाच्येषु अरसगतशोभमायुधं सूर्ययोगद-
ष्टं कोकचक्रमाहुः । कैलोद्भासितेषु कलङ्गी चन्द्रः पक्षपाती
पिकश्च ।

श्रीमत्सरास्थितिः क्रीडोद्यानेषु कण्ठेषु न लोकेषु । अलं-
द्धारोचितत्वं सीतायाः पद्यानां च न जनानाम् । सततर्भेहा-
शमदः जलदकालः सर्पराजे न राजसु ।

किं च अपर्दानि शत्रुद्वानि पद्यकदम्बं च । सत्पद्यानि

कविनिकुरम्बाणि शत्रुनालं च । अनृगतमृद्वानि योगत्रकाणि स्त्री-
जातं च । पवित्राणि द्विजकुलाभि शस्त्रं च । नालानि नालेवृन्दानि
गनयूथं च । मानि नक्षत्राणि जनकदन्वं च ।

सत्सङ्गरहितमावं विषमहितत्वं च पल्लवरुचिं च सैन्ये
सरासिरमण्यो जानत्याम्रद्रुनालेषु ।

किं बहुना ।

विद्युः सम्पादि चापेसी सोमस्तारापतिर्गिरिः ।

तस्माद्गस्मिन् महीपाले रानत्वं रानते सदा ॥

किं च ।

वनुर्विद्यावतां श्रेयान् ज्योतिषां यौगुमानिव ।

यशसा यस्य माति स्म द्वितारानायवज्रगन् ॥

यस्य प्रकृतयो वध्या इन्द्रियाणाव चेतसः ।

नयेन तस्य विद्येव शुशुभे तेन मेदिनी ॥

पुरी यस्य जनैः पूर्णा जना गुणगणीरिव ।

हया यस्य जवैर्युक्ताः सपक्षा इव मारुताः ॥

भूमेरकृष्टपच्यत्वाद्धिषां निःशेषितत्वतः ।

यस्मिन् रानानि जानीमो ज्याकृष्टिर्नैव विद्यते ॥

प्रजामृत्ययमेवास्य धृतिश्रापकलत्रयोः ।

संस्थोद्धिसन्तो जानन्ति तद्विग्रहस्मुलक्षणम् ॥

वेणीस्रोतो निशारात्री रतिः कामनितम्बिनि ।

रोहितं यद्विपुस्त्रोणामृशुशक्रशरासनम् ॥

किं च यश्च सतिलकतया चित्रकामितसौन्दर्यः सद्दृश्य-

भूषिततया विभुलकटकरांचितपुन्नागशोभान्वितः गौराम्बरतया
शुभ्रानन्तश्रीविराजितः ।

किञ्च माधवतया वेशाखेडितः अम्बिकानन्दनतया विचित्र-
धीर्यः निर्जरतया वेमानिकामितरूपः सन्मालालंछततया वैज-
यन्त्युद्गीतरुचिरः सुमुखोपि वैमुख्यस्थितियुक् सर्वसुहृदपि वैरो-
चितः मैत्र्याधिकासक्तोपि वैराधिकासक्तः वैकुण्ठोपि अशुगस-
म्प्रदायज्ञः ।

आपि च यस्य च पुरी अयोध्येव द्वारका यत्र हि
रामानुरक्ताः उद्धवप्रणयिनः अक्रूरकर्मानुकूलाः सुमन्त्रोल्लासिताः
सुयज्ञाभिरामाः लसद्दशरथाः सुमित्रोपेताः निवासिजनाः

यत्र च स्तेनरुचिरो मेघ एव न स्त्रीजनः । मदनरुचिरः वा-
सुदेव एव न जनसंधः । कदनमञ्जुर्भटवर्ग एव न कुन्तलकलापः । किं-
च मवनभूषणानि केतकदलानीव कलत्राणि । अपि च कर्णेनम-
ञ्जुलापि नकणनमञ्जुला वीणा ।

कथं न सा स्वगांदितारिच्यते । यतः यत्र स्वर्गे सदाऽऽप-
विवटित्वम् । महाकुलगिरिपक्षच्छेदके प्रभुता । कुमुदाहितकारिण्याः
करिण्या अनुपमाभिधानरमणीयता । वसन्तं माधवमसुमनसं प्राहुः
सर्दामलकविस्पष्टस्पर्द्धिनं गुरुमाहुः । सदाशक्रयशोभां वहति

१ उद्धवः आनन्दः कृष्णमस्ता घ । २ अक्रूरः शान्तः कृष्णशिष्यश्च ।
३ स्तनः शब्दः कुचश्च । ४ कदनं हननं मदनं च । ५ मवनस्य सङ्घस्य न
भूषणानि उक्तं च “वर्जोच्छिन्ने केतकं संस्तवारि” । मवनं गृहं च । ६ न
कर्णेन न मञ्जुला । ७ अमुमनसम् अपुष्पम् । अमुः एव मनः पर्यतम् ।
८ अम्मल-वर्षि-स्पष्ट-स्पर्द्धिनम् । -आमलक-विस्पष्ट-स्पर्द्धिनम् । ९ स-दाश-
-क्रय शोभाम् । सदा-शक्र-शोभाम् । दाशोधीवरः । यस्याने अकारो-
धारणं यजुर्देरीसा उत्तादेनारया.पुनंति ।

देवगणः । कृशानुभावमङ्गीचकाराग्निः । वैवस्वतं यमदेवमाहुः
वरुणस्तु न विप्रैचेताः । अलीकं दृष्टिः शिवः । कुबेरस्तु गुह्यका-
मितप्रणयः । किं बहुना स्वःपुरंदरं वहतीति लोकापवादः ।
अलमिति विस्तरेण यथ ।

सुरवरदः सुरवरदः सकलः सकलो बली बली सततम् ।

ललितप्रमदो ललितप्रमदः सरसश्च सरसश्च ॥ १ ॥

पादे यस्य हि मालती कुवलयं यस्योदरे राजते ।

वक्षोऽलंकरणं तनोति कमला वासोऽपि कोशालये ॥

कुन्दश्रीः कुमुदोच्छसच्च भवनद्वारोपशल्यं सदा ।

जीयात् सत्सु मनोभिरामचरितः श्रीरुष्णकल्पद्रुमः ॥ २ ॥

यस्य च पञ्चधारातिभयंकरमपि सहस्रभारातिभयंकर-
मश्वत्थद्वन्दं च । अस्त्वेतत् । स हि कदाचित् निरन्तमुत्तानुभवकुण्ठे-
तरमहिम्नि वैकुण्ठे वनितामु च चरमया रमया रममाणः धर-
णितलशोभादिदृक्षया तत्रतत्र पर्यटन्नेकाकी कस्मिंश्चित् प्रदेशे
सङ्गचक्रशरासनशिलीमुखोद्भासितं मत्स्यारङ्गहरिचक्रिशोभितं अ-
नेकभूदारकुलसेव्यमानपदं महाराजमिव अशेषभृद्दुत्तंसं कंचन
पर्वतं ददर्श ।

१ कृश-अनुभावम् कृशः सूक्ष्मः । कृशानुभावम् अमिषत्वम् । २ यम्-अदे-
वम् । यमदेवम् । ३ विप्रचेता विगतं प्रकर्षेण चेतो यस्मात् । उन्मत्त इत्यर्थः
विप्र-चेता विप्रेषु चेतः मनो पश्येतादृशश्च । ४ अलीकः मालप्रान्तः । अ-
लीकम् असत्यम् । ५ गुह्यकं भूमिस्थापितं द्रव्यम् । गुह्यका पक्षाश्च । ६ स्वः
पुरंदरम् इति पदच्छेदी । ७ सुरान्वरं दाति इति वा इत्यादिः । ८ पञ्चधारा
अथस्य पञ्चनतयः । “ भास्कन्दितं पीरितकं रचितं वलितं प्रुतम् ” इति ।

स एव हि वरचक्षुःश्रवणनिर्जरकन्यकाविहरणभूमिः विश्वाधिकं काञ्चन श्रियं वहतः धराधरख्यातिं गतस्य गीरद्युतेः अगराजस्यापत्यं नागराजस्यांशावतारः शेषाचलो नाम । यश्च गिरीशोपि चन्द्रस्वरूपः तुङ्गभद्राकृतिरपि शतद्रुशोभितः ।

अथ चैनमालोकयतस्तस्य चेतसि चिन्ता समजनि । किमयं विन्ध्यो भवेत् नहि नहि स हि करीरजाततिरस्कृतमहिमा अयं पुनः स्वपादैकदेशाश्रयवर्धितकरीरजातः । नापि मेरुः स च सुराक्रीडम् । नापि महेन्द्राद्रिः सह्यकरामाश्रयः । अथ वा सोयमेव भवेत् । शेषमारुताविवादेन भूतलं प्राप्तः दिव्यभोगिकुलप्रणयिनः कलयीतरूपस्य रत्नसानोरपत्यं सर्पराजस्यांशावतारो भगवान् भुजङ्गादिर्भवतु यो वा को वावगाह्य तावत् पश्यामीति ।

ततश्च सानुगोप्येकाकी मुपादोरुनितम्बमध्यदेशोल्लसन्नाभि-
शोभां मुललितकर्णनेत्रां शिखरमनोज्ञदन्तावलिविराजितां कुन्त-
लसत्केतकसुभां पुद्गागस्पृहणीयां पर्वतैकदेशस्थलीं तत्र काञ्चन
वनदेवतां चापश्यत् ।

अथ तथा वनदेवतया देवायमद्भुतनिदानं पर्वतेन्द्रः यतोस्य मनोजवसन्त्वम् । तथाहि । अत्रेदं नन्दनवनं यत्र समन्दारानन्दमनुभवितं जनः । प्राप्नोति च सन्तानमुखं महाकल्पलताङ्गीकरणवद्ध-
स्पृहश्च लसद्विपारिजातं हरिचन्दनं च पश्य । किं च सदाख-

१ शेषस्य । २ अनेकद्रुशोभित इत्यर्थः । ३ हस्ती वृक्ष विशेषश्च करीरः ।

४ यम मन्दागऽऽनन्दम् । मर्मन्दारानन्दम् । ५ सन्तानः कन्यारक्षः पुत्राश्च । ६

मदा-भक्ष-वृद्ध-मू-विषारः । मदा-भक्ष-वृद्ध-मू-विषारः ।

ण्डलसद्विचारश्च लसति सदामरालीसञ्चारश्च राजते । ललिताप्सरसां गणश्च शोभते ।

अपि चायं क्वचिद्धातुरागरजिताम्बरो मस्करीदर्भासनभू-
पितः परिगतमुनिगणो निकटशोभमानकरीरो निरुद्धाशावकाशो-
ऽनुकरोति संन्यासिनः । क्वचित्सनारदः पर्वतत्वं सफल्यति क-
चित् कौशिकमदनार्कसोमशिखिवरुणावासतया स्वर्ग इवोपलक्ष्य-
ते । किञ्चिद्विहस्य देवेतः पश्य । अत्र हरिपतिर्गजं विदारयति ।
शरभः केसरिणं बाधते ऋक्षस्त्रासितलक्षणः रामोनलं भक्षयति
नीलो गवयश्चोन्मूलितरम्भः पनसमपि भङ्गमिच्छति ।

अनन्तशांखोच्छ्रितागमश्रीर्न्यङ्कुर्वजाराधितपाददेशः ।

नानाद्विजालापमनोहरोयमाचार्यलीलां विवृणोति शैलः ॥

इन्द्राणीहचिरतराप्सरोभिरामो ज्ञातैरावतवरकुम्भरम्यलक्ष्मीः ।
सोयं निर्जरवनिताविहारभूमिः शैलेशः प्रथयति पाकशासनत्वम्
सुहितमिलिन्दा बहुतमरन्दा परिमलपुञ्जा कलितकरजा ।
इह नृपवह्नीव्रततिमतर्हीनिविडितपत्रा कुसुमविचित्रा ॥

१ सदा-अमर-आलि-सञ्चारः । सदा-मराली सञ्चारः । ललिता-अप्सरसां ।
ललित-अप्-सरसाम् । ३ आकाशं वक्षं च । ४ वेणुयुक्तः परित्राजकश्च ।
५ देव विशेषत्वम् । ६ कौशिकः इन्द्रः पक्षिविशेषः गुग्गुलुवृक्षी वा । मदनः
कामः काचनवृक्षश्च । अर्कः सूर्यः वृक्षविशेषश्च । सोमः चन्द्रः सोमवशी च ।
शिखिर्मेघः अभिष्य । वरुणः देवता वृषाविशेषश्च । ७ हरिपतिः हनुमान् ति-
हश्च गजस्ताम्रा वा वानरः हस्ती च । ८ एतन्नामा वानरः सिंहादिश्च । इत्यादि
वानर नामादिभिः विरोधः यथार्थेन परिहारो ज्ञेयः । ९ शाखा वेदशाखाः
वृक्षशाखाश्च । १० न्यङ्कुर्वी ष्टमा कृपयश्च । ११ द्विजाः पक्षिणः ब्राह्मणश्च ।

साश्चर्यम् । इत उत्तरतो हि दृष्टिं मधुरावन्यां कृष्णेनेववन्यां
कृष्णवर्त्मना क्रीडितं भवेत् । यतोयं पर्वतकेदेशो हीनवक्रो
नष्टहंसो मृदितगृगाल उत्सन्नबाणो दग्धमूमिजस्त्रासितगजमलः ।
दलल्लिकाजालनिर्यत्ननिर्यन्मरन्दद्रवासारमत्तालिगीतम् ।

समाकर्णयाद्भिः कुरङ्गैर्द्विपारिं विलोक्यापि नो भूभुजङ्गप्रयातम् ॥ ५ ॥

इतः पुरस्ताद्भारतसमर इव धनजयोल्लासो दृश्यते । त-
थाहि । विपक्षीभूय शकुनिर्नश्यति द्रोणोपि, मृदितपक्ष भीष्मो-
यमुलूकोपि अस्तः । अत्रात्र पलायितं शैल्येन । कर्णोपि दग्धः ।
एकाकिना धार्तराष्ट्रेण उत्पतितम् । अत्रात्र शरासनभङ्गः शिरी-
मुखाश्च्युतलक्ष्याः सञ्चरन्ति सर्व एते भूर्भृतं खेदयन्ति ।

क्रीडत्कोरां नीलतमालां वनलक्ष्मीं

शक्राश्माल्ये सानुनि जातां गजद्वन्दैः ॥

दृष्ट्वा क्रान्तां विस्तृतपक्षो घनबुद्ध्या ।

नृत्याति पक्षी मत्तमयूराभिध एषः ॥ ६ ॥

किं बहुना ।

फाल्गवत्तिलकोल्लासी रम्भोरम्यश्च रूपवत् ।

नेत्रैर्वत्कमलानन्दी कान्तानां पन्नगाचलः ॥ ७ ॥

१ धनंजयः २ मिरजुंनध । ३ पक्षी दुर्योधनमातुल्य । ४ काकविशेषः ।
हीणावर्यं च । ५ भीष्मो मरुत्करः भीष्माचार्यं च । ६ उलूकः पक्षी तमामा-
यांदा च । ७ शल्योवृक्ष विशेषः धर्ममातुल्य । ८ धार्तराष्ट्रो हंसः दुर्योधनध ।
९ शिरीषाणः प्राणिविशेषः । १० राजानं पर्वतं च । ११ फाल्गवान् फाल्गमहादे-
वः भाद्रपुत्रश्च शमी तिलकोल्लासी तिलकः कुङ्कुमस्य तमामा वृक्षश्च तद्वान् ।
१२ रम्भा बदली रगोहना च । १३ नेत्रं वृक्षजटा नयनं च ।

क्वचिच्च तालाधिकसुन्दरश्रीः क्वचिच्च कुम्भोन्नतचारुलक्ष्मीः ।

क्वचिच्च पीनोच्चकैरीरसंपच्छेपाचलोपं कुचवन्मृगाद्याः ॥ ८ ॥

इति सादरमुद्दिश्यमानानि वस्तून्यवेक्षमाणः क्वचित्प्रदेशे अगस्त्यमयाद्विलीनमिव सागरं सिन्धुनिर्माणमभ्यस्यतो विश्व-
स्त्रष्टुरुच्चावलीव हरिणा कल्पितम् अभिनवसमुद्रनिर्माणसमय इव
विधेः पुराणानेकपारावारप्रक्षेपस्थानं विश्वकर्मविनिर्मितपुननद्व-
यनिर्मलानेकस्फटिकसोपानावुलीप्रतिविम्बितमुरापिलमरन्दधारा-
कलितललितविसकुमुमसौरम्यलुम्यन्मधुरमचुकरनिकरमशुजित-
समाकर्णनविवशान्तरङ्गकुरङ्गशावकमारणेच्छानिपतद्विफलीपवटु-
डीनसहस्रमन्दाक्षमुद्रितमत्तशार्दूलं- जलाद्रिविशदवसनान्तरित-
प्रस्फुटोपलक्ष्यमाणपीनोच्चकुचकलशसजातपत्तमातङ्गकुम्भयुगुलभ्र-
मजनितविदारणस्पृहागतकण्ठीरवाकिशोरकपयाद्रमञ्जद्वनदेवता-
निकरं देवार्चनकुमुमापचयासक्तभाल्यावधिवद्धब्रह्मचर्यव्रतदूरी-
रुतमदनतन्त्राम्यासमुनिकुमारकनखाङ्कुरक्षतजनितसीत्कारानुमी-
यमानजलविहारपरवशजलमानुपीजनवदनपद्मभेदं तदनिकटा-
वटस्यलीनिलीनमृम्भमाणपुम्भावलीलाविवशाविद्याधररमणीमणी-
मसुणभणितश्रवणजनितकपोतपोतकण्ठारावभ्रमभ्राम्यच्छैङ्गेयश-
तसकुलं वराहवनितादत्तगादाङ्कपालीदोहदप्रफुल्लवालकुरवकव-
नीपारिगततटैकदेशम् । कामिनमिवोत्कालिकासहस्रम् अर्जुनामिव
सिन्धुराजपरिपन्थिनं ललनाहस्तामिव विलसद्मिकाचक्रम् उच्चैःश्र-
वसमिव शुभावर्तद्वयं साकेतदेशमिवोर्मिलास्यदर्शनमुदितलक्ष्मणं

१ करीरः वृक्षविशेषः बलनक्षत्रम् । २ मनः । ३ अङ्गुलीभूषणम् लहरी च ।
४ उर्मि-लक्ष्य (नर्तन)- दर्शनम् । उर्मिला-भास्य- दर्शनम् ।

राज्याभिषेककालमिव पुण्डरीकच्छायानिषण्णकलहंसं कालीय-
नागमिव कृष्णवेणीसमं कलशपारावारमिव जलैकदेशमुत्तचक्रि-
णं जनितपद्यं च दृष्टमातङ्गकुलविहारमपि शुद्धं सपङ्कजातमपि
निष्पङ्कजातं जडांशयमपि नवरसोल्लसितं स्वामिपुष्करिणीतिविश्व-
विख्यातं कमपि कासारमपश्यत् ।

अथ तदवलोकनाद्विगतपरिभ्रमणायासः क्षणं विश्रम्य हं-
समिव केवलं क्षीरमयमाहारमुपकल्प्य माध्व इव सद्गोतागममभि-
नन्दंस्तत्तीर एव नक्षत्रगणस्येव संबद्धमूलस्य शिवचन्द्रस्येव स-
दाबालस्य भागवतस्येव विलमदनेकस्कन्धस्य मुजनस्येव सफल-
जन्मनः गरुडस्येव सुपर्णस्य चिञ्जातरोरधःप्रदेशे पातालगताग-
तमार्गमिव वसुवरानामिमिव किमपि बल्मीकमलोकयदचिन्तपद्म।

इदमस्माकमावासस्थली भवेत् । यतो निकट एवेयं पुष्क-
रिणी धनरसमयी वनिनेव सुखयति सकलितत्वांषा च । अयं वृ-
क्षोऽपि कुटुम्बीव मार्धाकितमुतंरुतस्तोपयति द्विजाश्रयश्च । इयं क-
न्याणी गगनगङ्गा निवसत्यविदूरे स्वरतिरिवानुमूलितकमला धरा-
भिर्योगदृष्ट्या च । एते पक्षिणोऽपि श्रपिगणा इव पुराणागमप्रणयिनः
सौन्दमपनयन्ति सकलकल्याश्च । एष भगवान् क्रौडरूपी हरिरथैव
निवसति । नूनमयं कलितधराधररुचिरेनां महीं क्षणमपि नमुभ-

नि । इत्येवमालोच्य वासमकरोत् । ततो गतेषु केषुचिद्विषयेषु कदा-
चिद्वामंलूरविवरान्निर्गत्य काचिद्वनोद्देशे यास्यन् क्रोडजातितया
नारायणावतारतया च भूदारं जङ्गममिव रजतार्द्रिर्मूर्तिमन्तमिव
रौद्ररसं जनकामिव शेषाचलस्य घोरगुण्यद्वरदृकसपत्नेन क-
ण्ठारवेण हंसन्तमिव पुष्करावतं स्मरन्तमिवाद्यापि हिरण्याक्ष-
युद्धसंरम्भस्य भगवन्तं कुहनावराहमद्राक्षोत् ।

तदनुनिमिपलोचनलोभनीयश्रीर्लसत्क्रोडाकृतिः गौरपयोधर-
राजमानदिव्यकान्तिः अचलानन्दहेतुः अयं जगत्स्रष्टुर्ना-
साविवराल्लब्धजन्मा स्तब्धरोम्भा इयं देवी धरा च । भवतु
दिष्ट्या दृष्टिमार्गमगमदेतन्मिथुनं तदेतत्प्रणामविषयी-करोमि ।

इयं सरलता मद्गुणानां सेयमम्लानता पुष्पाणाम् अविकृतिः
क्षीरस्य मणोरकाठिन्यं निर्धुवनस्थावसानं लक्ष्म्या अचाञ्चल्यं
विदुषाममात्सर्यं तपसो निष्कामता मैत्र्या निर्व्याजिता स्त्रीणां
योग्यसमागमः सुकवेः श्लेषकात्मरचनाविदग्ध्यं सकलजन-
श्चाघनीया भवन्तीति निश्चित्य यावत्तथाकर्तुमिच्छति ता-
वद्वराहदेवोपि दूरान्निरीक्ष्य हंहो पुरत एव श्रीनिवास इव
लक्ष्यते अयेऽधररसविनिर्जितनवमुषे वमुषे त्वमपि विचारय
तव कुचाभोगेनेव चक्रहृद्येन करेण चन्द्राचलसौन्दर्यहरेण मु-
खेन सरलतामनोज्ञेन च चरितेन मदाश्लिष्टेन लोचनयुगुले-
न सर्वभूमृद्दर्पदारकेण प्रतापेन राजमानो राजमानहारिवदनेवद
नेता तवायं श्रियो न वेति सभुजाचालनं कुचधिकृतगोत्रया गोत्रया

सह संलपन् फुल्लपङ्कजनयनो द्रुतमागत्य पादयोर्नमन्तं वत्स
 किमेतत् क्व भगवान् कायं पद्मगाद्विः क्व गमनक्रमः क्व तव दर्शनं
 अयं परीपाकः प्राचीनपुण्यस्य इदं फलं तपस्तरोः इयं सूचना
 भाविकल्याणप्राप्तेः सर्वथा नमोस्तु भगवते अतर्कितवटनापटवे
 भागधेयायेति व्याहरन्निव मानसं ध्यानसङ्गत इव किञ्चित् स्थि-
 त्वा वीरलक्ष्मीनखक्षतापितहिरण्याक्षगदाघातकिणाङ्के वसुमती-
 काठिनतरकुचयुगुलसंघर्षमसृणिते भुजान्तरे क्षणं कृत्वा घत्स दि-
 ष्ट्या तादृशमहावीरकदम्बकालरात्रिकल्पाद्भारतसमराद्धत्साया
 इन्दिरादेव्याः सौभाग्यादेवोर्वरितं जानामि ।

भवतु तावत् कथयैतत् ।

कञ्चित् कुशली यादेवेषु कौरवेषु च सुराजन्यमार्गप्रवृत्ते-
 षु अन्यकैकुलशिलामणिरुग्रसेनो धृतराष्ट्रश्च । देवकीनांशस्य-
 हास्थानं कंसो युधिष्ठिरश्च । मुनलाङ्गप्रणयी अनिरुद्धः कर्ण-
 श्च । तोपितसाम्बः प्रद्युम्नो गाण्डीवधन्वा च । उल्लसैदानिरुद्ध-
 कामः बलभद्रो दुर्योधनश्च । स्वगुणश्रवणंतोपितकर्णः उद्धवः
 शकुनिश्च । सदानपगतसत्प्रीतिः कृतवर्त्मा भीमसेनश्च ।

अस्य मेमूढराहश्रीः श्रीनिवास त्वदीक्षणात् ।

मत्तुना किं त्वदाश्रेयैर्धन्या क्रोडैस्त्वितिश्च मे ॥

१ अन्धरो दंतः भन्धकृत्वं अन्धतनुदापः । २ देवै-र्वातास-रुद्रास्थानं
 देवकी-नास-रुद्रास्थानम् । ३ मुनलाङ्गेषु यौद्धेषु प्रणयी प्रीतिप्रता । मुन-
 लाङ्गः द्युनिः । ४ साम्बो जाम्बवतीसुतः शक्यश्च । ५ अनिरुद्धः रत्नपुत्रः
 वै निरुद्धः । ६ बर्णः प्रसिद्धोऽर्जुनारिः बर्णो धर्मज्ञः । ७ पादुमरुतं वरा-
 हशशात् ७ ।

इति बद्धालापः क्व भवानित्यादिपूर्वोक्तमेव स्तब्धतारं चलितमौलिना
साग्रस्थापिताङ्गुलिकं आम्रेडयन् तेनापि क्वचिन्मौनमुद्रया क्वचि-
दन्तर्व्यथापिशुनशुष्कहासेन क्वचित्कण्ठारावेणापि नरकवधवज्यं
स्वदृत्तस्य स्यापयित्रा लक्ष्मीनेत्रा सह कस्मिंश्चित्प्रदेशे क्षण-
मासाञ्चक्रे । अथ श्रीनिवासोपि प्रेमार्द्रया विनयबहुलया तद्वाचा
अभिनन्दितः भगवन् मायादंष्ट्रिन्

सरसा विशदा क्रोडीकृतसारगुणा तनुश्च वाणी च ।

नानार्थाय प्रभवति कस्य न दृष्टा श्रुता वा ते ॥

किंच देवात्र कश्चित्कालं वस्तुमिच्छामि तद्भवतो भूमिं काम-
ये इत्यकथयत् ।

तच्छ्रुत्वा किमयं प्रमोर्वराहदेवस्य महिषीं विश्वन्मरादे-
वीं स्वीकर्तुमिच्छतीति किञ्चित्कोपशोणितेक्षणे पोत्रिकदन्त्रे वि-
लज्जमानायां वरादेव्यां वराहदेवोपि दशदशं देवीवदनं दरद-
शितमन्दहासः श्रीनिवास मन्मनोपितमप्येतत् न केवलमेकामेव
घात्रिं किन्त्विमां वकुलमालाभिधानां घात्रिं च स्वीकुरु कुरु-
कुलप्रणयिन् । आदौ भक्तिमदर्शनादिमानः कार्यः वत्सैतदपि जा-
नामि नावयोरन्तरमिति तथापि कालः कलिरागतः त्वमपि स्तो-
के जले निपज्जसि तदपि ज्ञातपूर्वमेव यन्मात्स्ये वामने चाप्य-
वतारे स्वल्पं स्थानं प्राप्याक्रान्तवानसि सकलमपि भुवनतलं
नोदाह्यं मर्मपरेषां । अथवा किं नः कार्यं नरटानां तथापि मर्या-

१ क्रोडीकृताः हृदयभृताः । २ विशेषीकृताश्च । ३ भूमिम् । ४ आम-
लकीम् ।

दा कापि वरमिति वदति । यदाज्ञापयन्त्यार्यचरणा इति दर्शित-
विनये वाभुदेने अतिक्रामति घटिकाद्वये वियन्मध्यारूढे तमःक-
लमचित्रभानौ चित्रभानौ

जाताकस्मिकमेघरावमतिभिः सम्मावितः केकिभि-
निर्वातभ्रमगाढलग्नवनितैरावन्दितः किन्नरैः ॥

श्रीमत्पन्नगशीलराजवसतेः क्रोडस्य लक्ष्मीपते-
र्नादब्रह्ममयो ललास नितरां मव्याहूभेरीरवः ॥ १२ ॥

ततश्च यथास्थानं सबकुलमालां धरां स्वीकृत्य प्राप्तुः ।

अथ विश्वंभरया पृष्टतद्वृत्तान्तः वराहः कथयामास । शृणु देवि-
सरसेरसे सावधानं स्पर्शनानन्दमाक् अचलराजसम्पदरः
भूमृत्करमसारमहितः अखण्डचक्रश्रियं दधानः तव कुचाभोग
इव न्यसञ्चोलमण्डलं चोलनामा महीपतिः ।

यास्मिन् विलसति लोचनलोभनीयरम्याकृती सन्मालापरिगते
मुद्यत्ते अत्युन्नतधर्मशालिनि तव कुचमण्डल इव राजनि अहमिव
अनिमिपश्रियं दधानः सात्त्विकभावमापन्नः सक्रामः सकलोपि लो-
कः । एवं स्थिते कदाचित्कापि लसच्छृङ्गारोचिताकारा सुरभिमुम-
नोहारिणी गोपालबालिका स्वसमानां कामपि गामानीय विक्रीतर-
ती । स राजा तां रोहिणीं सत्यपि महिषीर्गमे पुत्रार्थमचीह्वपन् ।
सा च गीश्रिरन्तनेन गोपेन पाल्यमानापि अत्युन्नतं भूमृत्चक्रवर्ति-
कुमारं शेषाण्डमाश्रित्य पांगुलेवाशीरा वनमायाति स्म । अन्यदा
तु राजदण्डभीत्या वर्त्मके शरशीरामाराद्विलोक्य तां धेनुं पर-

शुना जामदग्न्य इव क्षत्रियततिमखण्डयत् स गोपालः । सापि
कुहनाधेनुयोंगिराज इव कालजवं तं कुठारप्रहारं यावद्विफल-
यति तावदेव कल्याणि किं कथयामि वत्स वामुदेवस्यौदुम्बरक्षी-
रार्कैकार्पासगवेपणदशां संवृत्ता तदप्याकर्णय यत्परस्तादृत्तामिति ।

ततश्च तव गेयमिव तालप्रमाणोज्ज्वलं रक्तं पश्यतो गौपस्य
सावस्था जाता । या मुचुकुन्दस्य स्वापभङ्गकारिणो यवनस्य अथ
वा सरससाहित्यनिन्दकस्य दुष्कवेः । अथ ज्ञातवृत्तान्तश्चोल आग-
त्यालोचयामास ।

अहो कोयमद्भुतदर्शनः सुप्रतीकोपि सार्वभौम इव दृश्य-
ते । कैल्पोपि पुत्रागौ इव राजते । मुग्धोपि बलाहकस्यानुकरोते ।
नीलोपि नलमुन्दैरः । तिष्ठत्वेतत् कोयमिति । जानामि किमयं
प्रतापनिधिः सप्तार्चिर्नह्यमच्छानुभावं धत्ते स्निग्धच्छायः
सप्ताश्वो भवेत् अहह निशोच्छसदम्बरपरिच्छृतोयं भवतु यो वा
को वा कथमीदृश्यस्यैतादृशी अत्रस्था किमिति सम्भाषयामि
यदि तमेव पृच्छामि नाय प्रज्ञावर्ता पन्थाः अथ वा ऽनालो-
कितेन यथागतं गच्छामि तदितरा का निस्त्रिंशता अथ वा
मदीयगोक्षीरमन्यायेन पिबतस्तवोचितमेव जातमिति भणा-

१ श्रीकृष्णस्य । २ तालो ज्ञानकालपानं वृक्षश्च । ३ सुन्दराङ्गः दिग्गज
नाम च । ४ वृक्षः रौगुरहितश्च । ५ पुत्रागः वृक्षः पुरुषश्रेष्ठश्च । ६ मुग्धो
वानरः मुग्ध-मीवा-यस्य इति च । ७ बलाहकः पक्षी मेघश्च । ८ वानरः नी-
लवर्णश्च । ९ नलः वानरः नलीराजा । १० कठोरता ।

मि । तद्विंशोपिशाचस्य गृहनयनप्रकारः । इत्येवंविधप्रकारमालोच्य
 कथं कथमपि मधुराधिपौंयमिति ज्ञात्वा प्राप्तकालप्रतिक्रियेयमि-
 ति निश्चित्य यावद्दण्डवत्प्रणन्तुमिच्छति तावदेव तं दृष्ट्वा देवोपि
 प्रकोपस्फुरदधरानिर्गच्छद्रूसाक्षराणि श्रावयाञ्चकार । रे रे चोले-
 न्द्र साधु रे साध्वनुष्ठितं भवता नायं तवापराधः पापीयान् श्री-
 मदस्त्वामुत्तरलयति प्रायस्त्वद्विधा बहवो महदवज्ञानात् स्वानुरू-
 पं फलं प्रापुः । तथाहि । निमिमदनयोर्विर्देहभावः । चित्रकेतोर्न-
 हुपस्य चाहित्वम् । जयविजयनलकूबरादेः पलाशित्वम् । त्रिशङ्कोरि-
 न्द्रद्युम्रस्य च मातङ्गता । अतस्त्वमप्येवं भवेति । तच्छ्रुत्वा स भूम्-
 द्वाग्वज्रेण ताडितो निःसंज्ञो निपपात । देवि बलप्रतुच्छीरुतान-
 न्तेऽनन्ते चित्रमेतत् ।

कुठाराहतिरेकस्य गोपस्यान्यस्य पञ्चता ।

पश्य पश्य वरारोहे तदन्यस्य पिशाचता ॥

चक्रिणा श्रीधरेणायं बल्मीकस्थानवाणिना ।

तेन चोलनरेन्द्रोपि क्षणाद्दुद्विजितः प्रिये ॥

अथ तरिमन् मोहमापन्ने भर्ता जीवनदानेनापि सत्कार्यं इति
 अलसिकादिना कृततत्प्रबोधप्रयत्ने कस्मिञ्चिन्मन्त्रिणि देवप्रल-
 त्या कथाश्रुतनयोयं नृसिंहेन स्वया दण्ड्य इति चित्रसमुद्रोदरम-
 जनं मे चेनसः दाहशक्तिश्चन्द्रिकायामपि दृष्टा भवत् कठिनमपि
 हृद्यद्वानमिति सचेलाक्षलप्रसारं प्रणमति श्रीनिवासेपि किञ्चि-
 न्मन्दीभवत्कोशदेशे सप्तसात्कालनं नृत्यति गगनतलावलाम्बिनि
 कलहदर्शननिर्दिष्टे मुनिन्द्रे अयमस्याभिनशपिशाचस्य चोलदेव-

स्य वासायं हस्त इति प्राक्स्थिताक्रन्दमृदूत्कुटुम्बकं जीर्णशाल्म-
लीतरोर्निवासयति वेतालमृत्युगणे राजा चोलोपि कथमप्युद्बुद्धः
साञ्जलिबन्धं वाचमुवाच ।

अम्बाविमुखो भीष्मश्रीरजोव्यग्रमदकः प्रनाराहितः ।

पाशं नासीत्किं ते करुणायाः किं तथा नाहम् ॥

अथ वा किमर्थनया महतां शपेन जगत्यास्मिन् की वा नष्टः ।

इन्द्रद्युम्नस्य पुत्रागत्वं । नलकुवेरस्पर्जुनधम् । नहुपस्य
चक्रित्वम् । मामपि देवस्य शपः कामप्युन्नतिं नयेदिति । ततश्च
श्रीनिवासोपि श्लेषकाव्यबन्ध इव क्षणं कठिनत्वभावः द्रास्तामवु-
रो मञ्जुराधिपो वाचमुच्चारयाञ्चकार । भो भो महाराज चोले-
न्द्र रोपाधीनचेतसा वृथा शप्तोसि विगृधेक् क्रोधाधीनचेतसं
नरम् । पश्यपश्य कश्चन क्रोधनो यः पुरस्कृतक्षय एव भवति
अस्वेतत् किञ्चित्कालं सफलितमद्वचनो भव । अचिरादेवैतन्मा-
न्मोक्षो मोक्षश्च ते भविष्यति । ततः परं यद्दृत्तं तद्भवति जानात्येवे-
त्यभिधाय स्वीचितकार्याय दत्तहस्तावलम्बोऽत्रिरिवोदतिष्टत् ।

इति च श्रीनिवासोपि वनादागत्य सहवकुलमालया । अहो
निष्कारणमैत्री निर्व्याजा प्रीतिः । लोकीत्तरं सौजन्यं निरपेक्ष
उपकारक्रम इत्यादिवराहगतालापमूयिष्ठं व्याहरन्नेव ।

ललितकमलशोभे पर्वतेन्द्रस्य पादे
गमयति कृतसक्तिर्वत्सराणां शतानि ।

१ पुत्रागः दस्तां वृषभ । २ अर्जुनः पशुः धर्मानुज्ञेव । ३ चर्त्री सप्त
विष्णुश्च । ४ मौषणं मुक्तिश्च ।

नरमृगपतिसूरेस्तादृशे वेङ्कटेशः

कविरिव विगतान्यव्यापतिः श्रीनिवासः ॥ -

इति श्रीमन्निखिलभूचक्रवर्तिविपश्चिद्वन्द्यापादश्रीवेङ्कटाच-
रिकवेः कृतौ श्रीनिवासचम्पूकाव्ये प्रथम उच्छ्वासोपमत्र
समापनमाप । श्रीवेङ्कटेशः प्रीतो भवतु ।

—०:०—

॥ द्वितीय उच्छ्वासः ॥

अथ कदाचित् क्वचित् सुतमालालोकननातानन्दः । क-
चित् स्थाने लसत्पुलकचतुरुप्याहितदृष्टिः । क्वचित्स्थाने मातु-
लनातासूयः । क्वचित् सुतोलसत्प्रीतिः । क्वचित्स्थाने मानित-
तापसंगणः । भवन इव वनेपि विहरन् श्रीश्रीनिवासः कस्मिंश्चि-
त्प्रदेशे अतिधवलशरीरकान्तिः अनिलवेगप्रकीर्णकापिशयटा-
कलापं । किञ्जल्कपुञ्जाद्भासितमिव सिताम्भोजवनकान्तिसमूहं
रुष्णाजिनावगुण्ठितरुलेवरं प्रलम्बवधमुदितमुरान्तकालिङ्कित-
मिव रेवतीजानिं रुतहरिचन्दनाङ्गरामं गद्गानलस्नापितमिव
शिवशिरःशेगरचन्द्रकिशोरं सुतारोडासमानया दृष्ट्या का-
न्त्या च महाया वीणया तमस्यया च राजमानम् । किं च व-
मन्तामेव मुराभिं प्रीप्सामिव महोत्पस्थितिभामुरं वर्षाधाम-

१ सु-तमा-ल-भारत-वन० । सु-त-मा-ल-भारत० । २ लम्ब-व-ध-मु-द-मु-
च-परानि । लम्ब-व-ध-मु-च-परानि-भारत-व-ध-मु-च-परानि । ३ सु-ना-ल-म-
मिः । ४ पापगाः वृषाः ऋषयश्च । ५ महा-भा-व-म-महा-व-व० ।

रामिव नभस्यागमनं कलयन्तं शरत्समयमिवानुभूतविधुमसादं ।
हेमन्तमिव सदाहिमैहितम् । शिशिरमिव पुरस्कृतमाधवम् इत्य-
नुभूतसर्वतुकालोचितचरित्रमप्यज्ञातुकालोचितचरित्रं पाण्डुमप्य-
र्जुनमाग्मभूस्त्वहणीयमपि निष्कामं पर्वतयुक्तमापि अनाश्रितममृतं
क्षमावासमप्यम्बरचरम् अपापमापि नारदाभिवानं कञ्चन
तपोनिधिं नयनातिथीचकार । अचिन्तयच्च ।

न रागं मौनसे धत्ते पक्षपाती च नामधत् ।

हंशोयं कश्चिदपरो घनशाररुचिर्यतः ।

ततः किञ्चिद्विहस्य यथाविधि सम्पूज्य प्राह । स्वायंमुव
कलहोत्पत्तिनाटकमूत्रधार कुतो भवान् इति । साप्यवदन् ।
दक्षिणं पाणिमुन्नमय ।

सूर्यालोके निष्प्रभोयं चन्द्रार्कां नन्दनन्दनः ।

चिदां करालो वहति वह्निः केनोपमीयसे ॥

अस्तवेतत् । भवदर्शनकाङ्क्षया वैकुण्ठलोकमगमम् । यत्र च शो-
भननुक्तावलयः राजमानातनुभाः सरत्सरसः असदृशः भूमागा
वनिताननश्च । यत्र च कुमुद उचरद्वारपालाः सद्विपः पर्यङ्करूपः
शेषः काल्तमहापद्मे देवगणः न जनाः । गत्वा च । अहो दे-
वाद्योग्ययोरेव सकललोकोत्तरयोः सृहणीयजयविजयोः मा-
समानचलप्रचलयोः विदुरप्राप्ययोः वैकुण्ठाभिधानयोस्तव त्व-

१ नभसः भाद्रपदः नमस्य देवस्य । २ चन्द्रः विष्णुश्च । ३ सदा-हिम-
-हितम् । महा-भरि-महितम् । ४ माधवो विशाखः विष्णुश्च । ५ मनसि
मयोयो य । ६ कर्णव्यापितः । ७ केलिने महापदं महास्थानं देः । कलिना
मृतयो भाद्र पदः ।

लोकस्येति द्वयोः संयोगः संवृत्त इति सानन्दः तत्राशृणवं म-
वान् भूलोकं गतवानिति । ततश्चाहमन्विष्येतस्तत आनन्द-
काननं गतोस्मि । यत्र च ।

यदापापिदुरापा सा चन्द्राभा पीनलक्षणा ।

प्रौढाप्याख्यातमौग्ध्या सा चित्रचर्या तरङ्गिणी ॥

अपि च ।

करेहि चक्रं कल्पन् श्रियालिङ्गितकन्धरः ।

विनायैकप्रियः शम्भुर्माधवश्च विराजते ॥

तत्राप्यदृष्ट्वा मिलितोभयवाहिनीभरसंमर्दनतनलसत्कैव-
न्धे प्रयागे कुरुक्षेत्रे च । हरिपदाङ्कितगयाक्षेत्रे हिमवच्छिखर-
वरकदम्बे च विफलितप्रयासः केवलं द्विजातिसुलभां दक्षि-
णाशां लक्ष्मीकृत्य प्रवरोपशोभितामपि विप्रवरोपशोमितां गोदा-
वरीं प्राप्य । स्तुत्वा च ।

नमामि भानदां गोदां नयनायनतां गताम् ।

नमद्धामनतार्ङ्गीं तां नवपावनभां शुभाम् ॥

इति चक्रचम्बेन ।

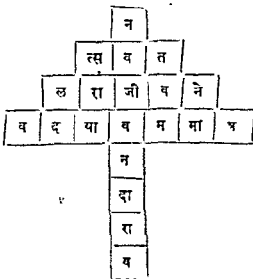
ततः केनशिविपत्तेन गमनकर्मिलुतपाण्डुरङ्गक्षेत्रः तत्र-
भवदीयां मूर्तिम् ।

१ करे—भ्राह्मणम् । करे, हि, चक्रम् । इति टेरः । २ लक्ष्म्या निर्गुणः
धनुस्तुल्यपातो च । ३ गरुडप्रियः गणपतिप्रियश्च । ४ संमर्दः सगमः ।
५ वज्रव उदृष्टं च ।

। अयं चक्रबंधः पूर्वष्टोक्तः ।

। आतपत्रवधोयमागामिष्टे ।

नतवत्सल राजीवनेत्र मामव यादव ।

नवजीवनंदाराव वरादानंवजीवन ।

इति छत्रवन्धनेन स्तुत्वा । अथासन्नप्रसवधेनुमिवोमपतोमुत्ती
कृष्णावेणीमुदुपेनात्रिरिव तीर्त्वा ऋणं पितृणां तेनैव क्रमेणा-
नेकसुरभिमाहिष्यादिभूपितान् ग्रामान् कृष्णानिवोद्वीक्ष्य उद्दु-
पवंशावलम्बकदाशाहोत्सारितान् नदीवर्गान् पाण्डवानिवाका-
ह्य । मधुरापुरमिव अन्धककुञ्जादिशरणं धर्मशालाकदम्बमभि-
नन्द्य करवीरपुरं गतवानस्मि ।

साम्बत्वं मदनस्य शङ्कररिपोः क्षीराब्धिकन्यागृह-
प्राशस्त्यं कमलस्य तामरसाविव्यातिं गतस्याजसा ।

भो वैकुण्ठं सभार्यता च भवतो जाता यया साम्बुन-
द्वन्द्वश्रीप्रतिमहृचाहनयना श्रीर्यत्र गोत्रस्तनी ।

तस्माच्च निर्गत्य अनेकपारिजातोद्भासितानि गिरिकूटान्य-
निकम्प्योद्यानानि च पश्यन् अनेककासारसम्पदो धर्मशाला
अभिनन्द्य किरातगृहांश्चासवमानः अनेकप्रपापालीपरिगताः
पानीयशालाः सम्पूज्य दुर्जनततीश्च मनसा निन्दन् अज्यात्र-
रमणीयाः पट्टारिपहसन् धनिताश्च परिहरन् रामसेतुमगमम् ।
तत्र च ।

कक्षाधिरानोद्भवया कालिन्ध्या नीलया सह ।

१ मधुरापुरं । २ मन्मथोपवृत्तम् । ३ पाण्डवस्य ईश्वर-
मनि इत्युच्यते । ४ लक्ष्मीः । ५ वनलक्ष्मणः । ६ शशाङ्क धीवरेणः । ७ अहीः पूष्पाः धेनु-
काः । ८ धीमदश्च । ९ नदीनामानि धीकृष्णानि नामानि धीमानि ।

कोडन् सिन्धुर्मया दृष्टो द्वारकायां भवानिव ।

तरङ्गहस्तीर्मकरीः सुरापगा मुखैर्षयन्तं प्रसमोक्ष्य वारिधिम् ।

का वा नदी सोत्कलिका न चास यद्वभूव नारीजनतापि तीरगा ॥

अथ च ।

सीताचक्षुर्भद्रानन्ददमत्रिंशं निरीक्ष्य सेतुं च ।

त्वद्विरहदूनमपि मे सुखितमिवासीत्तदा तु खलु चेतः ॥

तत्र तु । कस्यचित्पान्थस्य वचसा ज्ञातं भवान् पन्नगाचले नि-

वसतीति । ततश्च जातानन्द इत एवागच्छन्मध्येमार्गं कामपीत्यर्धोक्त

एव किञ्चिदारोचितभ्रूयुगुलं ईषत्तरलितमस्तकं सामिदृष्टाग्ररसनं

सपर्वतमुखावलोकनजातस्मितं प्रमादमुद्रामभिनीय देव विषयवि-

रसाप्यस्य चित्तवृत्तिर्भवत्प्रेम्णाऽकुलीभवति । अस्वेतत् । प्रकृत-

मनुसरामि । देवस्य चरणयुगुलमपश्यं यदर्थोयं प्रयास इति ।

एवमाभाष्यालम्बितमौने तस्मिन् उत्पादितकौतुके ना-

रदे देवोपि देवर्षेः कामपीत्यर्धोक्तस्य संवृत्तिरियं मृद्गी सङ्गीतं-

मद्गी विवशकुरङ्गीद्वयलुब्धकवाणवेधः । किं च ।

भवद्विदितार्थस्य ममानिवेदनं साधनिकस्य पात्रादानप्रक्रिया ।

ॐ गता ते भैष्मीहरणकालीना निर्व्याजरूपा भण मुनिकुलोत्तंस ॥

अनारम्भो मनुष्याणां प्रथमं बुद्धिलक्षणम् ।

आरब्धस्यान्तगामित्वं द्वितीयं बुद्धिलक्षणम् ॥

इति न श्रुतं भवता । कुरु कोमलं मनः । मा भवतु शि-

रीपकुमुदमपि कठिनं इति विविधानुनयकोविदः कथं कथ-

मपि वृत्तान्तशेषकथनोन्मुखं चक्रे । सोपि. सफलमायो मे
मनोरथसरलद्रुम इति निश्चित्याह ।

देव शृणु सावधानमनाः वारुण्याश्चेतोविलास इव अनन्त-
मार्गविलाम्बिनि मद्देहच्छविकौमुदीभ्रमागतभ्रमद्वालचकोरानिकर-
पक्षसमीरतरलितवीणागुणकृष्णनसमाकर्णनैकाग्रमनसि मध्याग-
च्छति किञ्चिन्निकट एव संजातेस्मिन् पर्वते पर्वतः सर्वतः सञ्च-
रितचक्षुरिभुरसासारमधुरां मधुराधिप वाचमवोचत् । आर्यैतः श्र-
यतु भवान् । यदत्र लसच्चक्रः राजजलजः व्यालोलवनमालः दि-
व्यसारसनालीलसत्कमलोद्भासितः गरुत्मत्पाक्षिसेवितः सदाशेष-
भोगिभियः इन्दीवरश्यामलकान्तिः अयमयमग्रत एवेत्यर्द्धोक्तं
एव जृम्भणारम्भेणाकुलीरुतोयं तदन्वहमपि चेदेवं भवाञ्ज्जी-
निवास एवेत्यालोच्योद्भास्य नयने क्वक् साध्वातारनन्दं
जय जीवेत्याशिपाभिनन्द्य गृहाण पारितोपिकं प्रियमावेद-
यसीति काटिकालेत् गोदावरीस्नानसमयतत्तीराविस्मृतपटीभवत्कृ-
ष्णसारानिनबन्धनपट्टमूर्धं तद्भान्त्या केवलमाकाशमेव सम-
र्प्य विस्मृतदेहभावस्त्वमिव राधाकुचकलशदर्शनेनावस्थितः ।
नतस्तेनापि कथमयमकरमाद् भूताविष्ट इव चेष्टत इति शङ्कितम-
नसा किञ्चिदपमृश्य विस्मयोऽजृम्भमाणतारं वीक्ष्यमाणः यावत्पु-
रतः पश्यामि तावत्कमपि काष्ठारमपश्यं न भवन्तम् । स च
नाम्ना पद्मसर इति । देवेनापि ओपविगोपणशृतयहुपर्यटनेन दृष्ट
एव स्यात् । गन्तु अमृतान्धग इव अमानवाः । अस्त्वेतदथश्लेषा-

इदुर्व्यसनेनानेन वञ्चितोहामिति निश्चित्य तस्य सरसध्वक्त्रवर्तिन
इव नृम्भमाणसहस्रपत्रस्य कण्ठशीभमानकनकमालस्य पुटभेदशो-
भावहस्य तटनिकटेक्षणमतिष्ठम् । ततः परं यद्दृत्तं तदस्मच्छात्रस्य
कलालापस्य कलत्रं कलकण्ठी नाम किन्नरी वक्त्रात्पुक्त्वा विरराम ।

अथ तदाज्ञया आह सा यथार्थाभिधाना कलकण्ठी ।

अत्रान्तरे देव कुतोपि पार्वतीशरीरमिव चन्द्राभरणभूषितं
सुमेरुशृङ्गमिव नक्षत्रमालापरिगतकण्ठं विन्ध्याटवीस्थानमिव मृ-
जोञ्जन्मध्यदेशं शेषाचलस्वरूपमिव स्फुरद्राजीवपादं नाट-
कमिव मनोज्ञाङ्गं मनुकुलमिव लसद्गम्भीरनीभिं रहूगणाचित्तमि-
व कलितधरतागमप्रक्रियमृषिकदम्बामिव सरसङ्गीतज्ञान नक्षत्र-
वृन्दमिव चन्द्रमुखं माधवाद्रिजमानसमिव कुन्तश्लोलाक्षितं यौव-
तर्माविरासीत् ।

तत्र तद्वनिताकदम्बे चन्द्रभूर्तामिव सन्मान्यां सुहस्तश्रव-
णां चित्रोत्तरानन्ददायिनीं सल्लतणां गीरांशुकां च तथा-
प्यनाकलितगुरुकलत्रस्पर्शमनुभूताश्लेषामरुष्टकलद्वां दोषानुव-
न्धरहितामज्ञाततमःसम्बन्धजातविकारां च कामपि कन्या-
मणीमद्राक्षम् ।

यस्या नारदसदृशः केशपाशो हासश्च देवमांगमनोज्ञा
वेणी गण्डद्विश्र अर्धचन्द्रदृश्यं ललाटमण्डलं कटाक्षक-

१ जलपातावक्रम् । २ भलङ्गारविशेषः । ३ अर्धे चन्द्रे एव भासते ।

४ नाभिनाना राज्ञा पश्ये नाभिः शरीरस्य । ५ सुवतीनां समूहम् । ६ नारदो
मेषः नारदस्य । देवार्थः । ७ ऐरावतः नागस्य ।

दम्बं च सारङ्गधिकारि नयनयुगं गमनं च रागौत्तरोऽधरः
 क्वापि युनि चेतःप्रसरोपि चापापकारिणी भूलता मति-
 श्र चन्द्रभासुरा मुखशोभा देहच्छाविश्च सरलो नासावंशः
 सखीगणश्च कुण्डली कर्णः रोमावली च रतिमुन्दरं रूप
 वयश्च चक्रमञ्जुला नाभिः कुचद्वयी च शंखकान्तः कण्ठः
 पाणिश्च गुरुमनोहरं नितम्बविम्बं चरितं च हंसकोद्रासिता
 पद्मद्वयी सीमन्तकालितासिन्दूररेखा च अनन्तहृदयङ्गममवलम्बं
 गुणद्वन्दं च विचित्रांशुकाच्छादित ऊरुभागः सर्वावयवसञ्चय-
 श्र देव पश्चाज्ज्ञातं सा कस्यचिद्भाज्ञः कन्येति ।

अथ रानदारिका ताभिः समानशीलवयोपिलासाभिः
 सखीभिः सह जले यावद्विहरति तावदेव देव तेनैव मा-
 र्गेण मुग्धीवसेनानामिव वलीमुखविभूषितानां मेरुदेवीनामिव
 नाभिरम्यकुक्षानां वृत्रगदावातव्यधितगजेन्द्रवज्रकटकानां त्व-
 च्छत्रुततीनामिव विरसानां पुष्करावर्तवन्नीरदानाम् आर्याणां
 मय्यनुप्रभावाश्रयणीनां क्षीणप्रकाशानामपि वृद्धदशानां विन-
 तानामपि वयःसन्तोषराहितानां अदन्तशोभान्वितानामपि तातानां
 भरतानां कुलमाजगाम ।

ततस्तेभ्यो भयेन शीघ्रं निर्गत्य सरसः क्षीरपारावारादिव
 रमा सहमसीकदम्बा विविधलतावलीमप्यवतिनीव कल्पलता
 कार्स्मिन्दिन्द्रनीलसोपानशिलाखले नीलनीरदमण्डल इव सी-
 दामनी क्षणमवतिष्ठत् ।

अथ तामु तत्सखीषु काचिदभिनवमवुपानमत्ता प्राह ।
अये काञ्चननिभमर्तृदारिके

ललल्लुवङ्गिकागन्धविलसत्समीरणः ।

तंतं तनोति सन्तोषं भो भो भोगीन्द्रसन्ततेः ॥

इति तच्छ्रुत्वा तुष्णीं स्थितायां राजपुत्र्याम् अन्यापि काचन
प्रत्यग्रदन्तसतद्रूपमानाधराचिम्बा प्राह । अयि राजनन्दिनि ।

निर्यत्किञ्जल्कगन्धान्धसारङ्गणसङ्गिनी ।

कलकण्ठचयाकीर्णा कान्तेयं सरसी सखि ॥

हंससारसचक्राङ्गचक्रचक्रैरलंकृतः ।

नयनानन्दनिलयः कस्य न स्याज्जलाशयः ॥

इति तदपि किमपि ध्यायन्तीव तस्याः तरलालापश्लोकमि-
वैतस्यां निरोष्ठचश्लोकद्वयमप्यनाकर्ण्य स्थिता सा । अथ सा
सखी विहस्य पुनः प्राह । अयि धरानायकशरीरने ज्ञातं ते
हृदयम् । तं चिन्तयासि । यश्च ।

नीलनीरदसच्छायः शंखचक्रगदाधरः ।

रत्नाकराङ्गजानाथः कंसनागेन्द्रकेसरी ॥

राधास्तनन्यस्तकरः स रागिजनाग्रगण्यः किल नन्दजातः ।

सकंसहंसान्तकदण्डजातहारिर्हरिः काञ्चनशैलधीरः ॥

तद्धितं ते दशायाः अङ्गीकृतं चानेन गनेन तन्नियातिरचिरा-
दटयति ते चिन्तितम् त्यज क्लेशम् कलय सत्यतां गिरि यस्य
जनस्य यत् ।

शितंजलजसदेशेदेहकान्तिधरणिधरेन्द्रंशरीरजातजानिः ।

कलयति स हि हस्तनीरजं ते हरसदृशः किल रानशेखरश्च ॥

यश्च घृतशंखचक्रतया धीरतया च अरिदैरकरः । राजहंस-
तयोहंसकलाधीशतालंकृत इ यहंकृतिरहितः । किं च कलहं-
सश्च कलहंसानन्दं नाङ्गीचकार । चक्री च नगरस्थितिकलि-
श्च । गाधिराजजाताश्चर्यचर्यश्च नगाधिराजजाताश्चर्यचर्यश्च यं
चाह्लादितनीलं ज्ञातशीतेतरदीधितितनयाधिकरसश्रियं नयास-
क्तचेतसं दाशरार्थं कृष्णं च जानन्ति ।

येन नयेन रञ्जितः किल जनः । यस्य च स्त्रीणां चन्द्राच-
छकान्तिहारी स्तनः आस्यं च । सरलताद्वया गीः कण्ठस्थली
च । किसलयसहनः सदाधरः धरसदृशः स्तनः । यस्य च अधि-
कलक्षणागायना ननाश्च । अधिकंकलिद्वयाः क्रीडाशीला
गिरश्च । अधिकंजातरागः अघरः लीलाहंसश्च । अधिकानना-
नन्दाः हरिणाः स्त्रियश्च । अधिकरञ्जकाः साला गिरश्च ।
अधिकंवरसक्ताः हाराः कर्पकाश्च । अधिकंदरानिता अरपः
शान्तिधनस्पत्यश्च । अधिकारिजनश्रियः लसन्ति न लसन्ति
च । अधिकरणरमिकाः रथिका ग्रान्थिका त्रियश्च । अधि-
कासारश्रियं दधानो नगरदेशो वनश्च । यस्य धारिचक्रतण्ड-

१ शिति वृष्णवर्णम् । २ धरणिधरन्द्रः दिमाचलः पक्षे धरणिः धरायां म-
र्धे परप एतादृशः समुद्रः । ३ अरि धर्मः हरः शंसः ती यरं यर्यतादृशः
अरिणां हरं भवे परोति स अरिदरकरः । ४ राजहंसो राज धेयः । ५ -
तया-इम वटा० । पक्षे अतथा-भट-उक्त्या०- रातिच्छंटी । ६ बलहं-सा-
नन्द इति परिहारः । ७ कर्पकायां र्णःवृक्षाः ।

कं चौरचक्रम् । अगदागदासन्नन्दकः सन्नन्दकश्च राजत इति ।

किं च । यस्य चैराधिकानन्दः राजनीत्यां रते च । चैरण-
जाता गङ्गा कीर्तिश्च । चेल्लकृष्टिः रतिकाले स्त्रीणां रणे अरा-
तीनां च । चैतैःकलितानन्दा दया कटाक्षाश्च ।

यत्र शासति धरणीं कृष्णकेशश्रियं धत्ते कचरचना । रा-
जहंसानलसास्थितिर्हासश्च स्त्रीणाम् । अरिस्त्रियः अकेशा हरि-
जलजासनश्रीकण्ठदशां दर्शयन्ति ।

अतिलसत्सङ्गरहितता तैलयन्त्राणां न स्त्रीणां नारिसेनानां
च । स्तननहर्षकः घनकालः न स्त्रीजनः । चलतादर्शमं नेत्रे
क्रीडाशैले च न चेतासि ।

किं च स्त्रीणां कान्तिः कनकं स्तनः करकः कण्ठः जलजः
नेत्रं नलिनमास्यं सरसं स्नेहस्थानं मन्दनन्दनः रागो न दीनः ।

किं च । अरसाः अरातयोः घृतकुशासनाः आस्यजाः
अरिष्टकारणं दधिकर्णशिरश्छेदाकर्णनं चिरन्तनकथायां हंसा-
नन्दासहता सैहिकेये । राक्षसानन्दः शरद्रणे ।

अर्थासक्तिः शास्त्रचिन्तकानां । नार्थासक्तिः गीतानन्दश्च यती-
नां । न गीतानन्दः सहस्रधारणाकांक्षा ऋषीणां क्षत्रियाणां च ।

१ अरा विद्यन्ते यस्पैतादृशम् । २ चराधिकानन्द इत्येकं पदम् पक्षे
ययाययम् । ३ चरणजाता, एणजाता च इतिच्छेदा । ४ इला मूमिः चेल व-
ल्लम् । ५ इतः मदनत् । ६ हरिः विष्णुः जलजासनः ब्रह्मा श्रीकण्ठो हरः ।
पक्षे हरि सपंः तस्यः जलजे क्षणे न या र्थाः सा कण्ठे यथा तथा दशम् ।
७ अ-तिल-सत्सङ्ग- । अति-रसत् । न स्त्रीजन ऐसक लिखितमशुद्ध-
मिति दरतालेन लिखमस्ति पुस्तके ।

किं च । लसच्छ्रीजानि स्त्रीजालानि सत्रियाधिकजातिजालं
च । सदासानि राष्ट्राणि अग्रजातिजालं च । अलं किलत्सन्त-
कथनायासेन । सदायानि सङ्गतानि धनगृहाणि च हृदयानि
च रथचक्रं चेति ।

अत्रान्तरे । यासां चलन्तो दन्ताः न नेत्रान्ताः । श्वलाः केशा
न हासाः । बृहद्वयः न कुचमण्डलम् । वली वदने नोदरे । भुग्राता
मध्वदेशे न कुन्तलेषु । तासां तु जरद्वनितानां भिन्नभेरीसमानः
कोपि ध्वानः व्याकुलीचकार ससखीकदम्बां राजकन्याम् । तथा
हि । अयेम्बाम्बाम्बरमणिमपि भीष्मकिरणं पश्य पश्य चण्डकोपो
म्पः । यामः पुरीं शीघ्रं गृहाण शुष्कांशुकगणं पेटिकां च रा-
जभार्यायाः हर्षकारणं पङ्कजचयं खण्डय । अच्छाच्छैरम्मोभिरा
पूर्य कुम्भं मर शिरोभागे भण मम गिरा राजकुमारीमाकारया
कारय । रचय प्रणामपरिपार्थी रमाया इत्युक्त्वा च चिरयन्त्यां
राजकन्यायां पुनः किञ्चित्कोपेन निर्दन्त्याक्षराणि विस्मृत्य किं
मयाग्रे गन्तव्यमिति रभसादभिधाय अहहेति दन्त्याक्षरसंसर्ग-
द्वन्द्वान्तावलयः खेदमुद्रामभिनीय जोषं तस्थुः ।

ततश्चेयं राजपुत्री शनैरुत्थाय घनसारसदृशेन केशकलापेन
न भोगयोग्येन रूपेण अतिमुग्धया दशया अनङ्गरागोज्ज्वल-
न वपुषा नाभिरदृष्टेन कुचमण्डलेन अतनुमुन्दरेण भूपाना-
स्तेन धवलसच्छोभेन मानसेन शोभमानाभियुर्वतीभिर्नरतीभिश्च
परिभृता ।

सा वैश्रवणं नीलेन पद्मेन च योजयन्ती अपाङ्गमाशुगं
चेतस्ततः मेरयन्ती मुदा पीनं पयोधरमण्डलं चन्द्रेण संवदय-
ती चन्द्रभूषणमपि करे व्यवस्थापयन्ती वशीकृतसकलनिर्न-
रकदम्बा यथागतं गतवतीत्युक्त्वा तस्यां किन्नर्यां संवृतवचनायां
प्राह स्म नारदः ।

अथ सवितरि तोत्रे पर्वतेन प्रबोध्यमानकालापगमो देवस्य
दर्शनसुखमनुभवितुं अत्रागतोस्मि । देव किं चिन्तयासि । श्रव-
णादेव सा किं तरलयति तव चेतनाम् । मा भव तरलः तरलो
हारमध्यमणिरेव नायको न भवति पुमान् । तिष्ठ मनुष्यवत् ।
अस्त्वेतत् । देव कथितं कथनीयम् । दृष्टो द्रष्टव्यशेषधिः ।
तदनुष्ठहाण गृहाणाशेषः । साधयामि नारायणाश्रममिति ।

अथ श्रीनिवासेषि सस्तोकहासं महर्षे आपि नाम ज्ञातं
किं भवता कुलभिधानादिकं तस्या युवमानसमत्स्यबडिशगुणजा-
लस्य इति वदाते । पुनः प्राह ।

देव भजकजननिर्जरागम अहो लावण्यमहो विलासः अहो
चातुर्यम् अहो रमणीयता रमणीमणेरिति जाताकस्मिककौतुकेन
क्षणं क्षणं माध्याह्निकावश्यकरणव्यग्रतया क्षणं भवद्दर्शनाभाव-
चिन्तान्तान्तान्तःकरणतया निरोधे च श्लेषाभियोगे कालं गम-
यतः ममैतच्छ्रवणेच्छा न संवृत्ता । इयमुक्तिरपकारवती जाता ।
अहो किं कुर्मः मुनयो वयं अपवर्गवार्तामुपादेशामः । तथा हि ।
विष्णुर्ध्वेयो वैष्णवाः सङ्गयोम्यास्तीर्थक्षेत्रस्थानसंसेवनं च ।

योगाङ्गानां साधनं तच्चचिन्तेत्येषा रीतिः श्रेयसे जायते नः ॥

किं च किं योग्येयं वृत्तिर्विरक्तानाम् यद्दन्ताननेन सह
वाक्संयोजनम् । अथ वा ज्ञात्वा किं कृत्यं देवस्य कृतविवाहस्य
देव कल्याणी विजयीतिष्ठेति ।

देवोपि केयं भवेत् क्व वा तिष्ठेत् कथं जानामि कं वा प-
च्छामि कः शमयाति ममाधिमिति चिन्तासीमन्तितद्दयो दर्शित-
तशुष्कमुखविलासस्तत्कालोचितालापैर्नारदं विसर्जयांबभूव ।

एवं सति । माकन्दप्रवालकदम्बचुम्बनमुखितमत्तपरमृतमाहिला-
निरन्तरोदञ्चितपञ्चमस्वरान्तरितनिजवनिताकृतपरपुरुषसङ्केतस्य
(?) ववञ्चितगृहपतिरारामरामाप्रथमर्तुमहोत्सवारम्भमङ्गलगीति-
कापठनाविरतलोललोलम्बनिताम्बिनीश्रुतिसुभगझङ्कारश्रवणसमय-
संस्मृतनिजनायकाहितैकाग्रमनीषानिश्रलास्थितमज्जनागतयौवत-
शतालीकनकसालभाञ्जिकापुञ्जराञ्जितमञ्जुवञ्जुलानिकुञ्जवलापेतम्
वर्णमुखरीतटः प्रियजनसङ्केतितवेतसीवनगामियामिनीशमुखका-
मिनीग्रह्यालुधामिनीचरसमानयोमिकराजपुरुषगृहीतनिजकरसं-
स्पर्शसंज्ञानसान्विकभावशिथिलितत्करमुष्टिवन्धविनिर्गतललना
लोकनमुदितान्तरङ्गभुनङ्गनिकरसंस्तुतमदनकटुकलम्बकदम्बो व-
निताकृपाभोग इव बहुसरोजातसमृद्धिर्वार इव पराङ्गनाशङ्करो
हिमागिरिरिव मदकलकण्ठीरवत्रासितपाथिकः सरस्वतीदेह इवा-

१ यामिनाः कुलीनाः । २ बह्वी मरीचानानां कमलादीनां सपृद्धिर्गत्र । ३ पटु-
माः मुञ्जाताः सपृद्धिर्गत्रिभिति च । ३ पराङ्गानि सङ्गानां चरितानि तेषां मायं
चरितं तेषां । परः धेनुध भङ्गानां शं करोति मः । ४ बलम्बाः बाणाः ।

जातिभूषितो वनिताजन इव रसालं सार्हितो रत्नं सकलर्तूनां यत्नं
भागधेयं सतीनां सुराजीवोपि मुग्धः सन्दोहश्लेषितः अशो-
कयुक्तोप्यसुमनाः कुसुमाकरस्त्वाविरासीत् ।

अथ तं दृष्ट्वा देवीप्यचिन्तयत् अहो महनीयता वसन्तस्य ॥

आचार्यो मदनागमस्य किमपि स्त्रीमानरुग्भेषजं

कान्तायुक्तविलासिलोकचरितप्राचीनमाग्योदयः ।

यस्त्वागत्य लतासु पल्लवसूचिं सम्पादयिष्यन् भृशं

संजातोत्कालिकासु तासु रमते राजद्रव्याः साम्प्रतम् ॥

अपि च ।

भङ्गो माने चक्रशोभा कुचोपि न्यस्ता त्रिते सारमश्रीर्विब्रूनाम् ।

युक्ते ताभिर्जीवनं वै त्रियुक्ते पङ्कं पुंस्याश्चर्यचर्येण येन ॥

इदानीं हि ।

कालिकालकृतं मन्ये यजगत्सुमनोञ्चितम् ।

माधवोचान्यथा कस्मान्माधवीजालकावृतः ॥

तदत्र नारदवचनश्रवणाविर्दाण्डिदयस्य मम भगवान् धृतसुमा-
करसम्पत्सारङ्गभियः कनकश्रीविद्योतमानाम्बरः माधव एव श-
रणं यदनुग्रहादापि योगी मवेयम् । यदयमचेतनोपि पन्नगाद्वि-
रङ्गीकृतविपुलनितम्ब इव दृश्यते ।

अस्त्वेतत् । मृगयाव्याजेन वनभूमिषु विनोदयामि मानस-
मिति विचिन्त्य च बकुलमालामेरितवराहदत्तेन किरातसैन्येन
सह पद्मव्यूहमिव विलसत्केसरं वैद्यमित्थं तिरस्कृतवातवर्गं

१ यजेन वदन्ना अनिभूषितः । पञ्चे जाति पुर्णः । २ स्तेषु शृङ्गारादिषु
आलसे जडत्वे हितः । रसाला आम्नाय ।

गङ्गाप्रवाहमिवाप्यावर्तद्वयम् उत्तरगोत्रहणरणमिव स्तब्धकर्ण
वर्णसमूहमिव ह्रस्वदीर्घनुतमुन्दरं चित्ररथमिव गन्धर्वश्रेष्ठं वणि-
जामिव भण्डभूषितं कर्णाटदेशगोरसमिव मेघपुष्पसदृशं वालिन-
मिव सुग्रीवपरिपन्थिनं मदनमिव मानससम्भवं प्रथममश्वकुले-
षु द्वितीयमुच्चैःश्रवसा तृतीयं वातगरुडयोः अदृष्टवाडवाननमपि
राजनन्दनं नीलं कर्णे श्वेतं मुक्ते सम्पातिनं गमने हयमारुह्य
विपिनमयासीत् ।

ततः केचन किराताः भग्नकीचकाः भीमाः शल्यान् दार-
यन्तः धर्मराजाः शिखाण्डिविरोधिनो भीष्मा द्रोणपक्षधराश्च
शृगालभयङ्कराः कृष्णाः नागत्रासकाश्च पुण्डरीकद्वेषिणो दोषा-
कराः पथिकापकारिणश्च शूलहस्ता महाकाला उग्राश्च काननं
रुद्ध्युः । तदा तु केचन जरासन्धा इव वृकोदरं गदया ताडय-
न्तः केचन कर्णा इव शक्त्यार्जुनमुन्मूलयितुमिच्छन्तः केचन
रुद्रा इव गजान् शूलेन ताडयन्तः केचन कवय इव प्रीसेन
नानाशुकवीनुद्वेजयन्तश्चरुः ।

किं च राट्टी खट्वाणं कञ्जुकी कञ्जुकिनं चक्री चक्रिणमच्छे-
मल्लोच्छमल्लं रक्तो रक्ताक्षं जघान । तदनुभगाः कुम्भाः
कुम्भिकुम्भाश्च नटपत्राः पविणो वनलताश्च मृदितद्विजा वृक्षाः

१ रपो देशः । २ अथानुद्वेज विदधो भान्टः । ३ प्रागेन एतप्रामयेन
नप्यात्प्रागेन पसे शमः थापु मवित्तः । ४ कञ्जुकिनं गणम् । ५ अष्ट
भसे (भाग्य) दस्य । पसे अष्टनदा कक्षाः । ६ रक्तक्षा महिताः । ७ प-
रिणे इत्याय ।

वनगजाश्च नाशितशम्बराः वनभुवस्तटाकाश्च छिन्नपुष्कराः
करिष्यः पुष्करिष्यश्च उत्पाटितनेत्रां नगा नागाश्च आरुष्टनां
वाश्वापा महिषाश्च खण्डितस्कन्धास्तरवो व्याघ्राश्च बभूवुः

स च मृगयाव्यापारः रावणइव नरकूवरं दूषितरम्भं व-
र्मकालदिवस इव सरः अपुण्डरीकं प्रभातकाल इव नभः अक्तसं
कालीकरवाल इव भूतलममहिषं युधिष्ठिर इव भारतमशुल्यम-
रुष्यं चकार । किं च ।

संजातसम्भ्रमभरेवेनदेवतानां

वृन्दैरमन्दमयकम्पितमानसैर्यः ।

आकर्णितथकितसिन्धुरसिंहकोलः

कोलाहलोथ मृगयाननकण्ठजातः ॥

मृदितपृथुलकुचकुम्भा खण्डितरम्याद्विजच्छदा तान्ता ।

आयासिततनुलतिकारतान्तलीलां वमार वनभूमिः ॥

अत्रान्तरे । गनमपि कुम्भोज्ञासितं नीलमपि केसरिद्वेषिणम्
अज्जनाकृतिमपि अनुपमारुर्ति कालमपि गिरीशाकारं गरुड-
मिव पक्षचरं मुकविधाग्बिलासमिव परिणतं शेषमिव स-
दानन्तं विलासिनीजनमिव भ्रमरचुम्बितकपोलमण्डलं मत्तद-
न्तावलमालोक्य अर्जुनत्राहुसहस्रनिरुद्धवनगजमदमलिननर्म-
दाप्रवाहैरिव सहस्राभिष्टगातिप्रप्ररस्तदर्शनत्यक्तभक्षीर्भिल्ल-
मल्लैः देवेभ्यं न मृषा किंवदन्ती मारीचनामराक्षसः सा-

१ शम्बरमुदकं शम्बरा मृगविशेषाः 'साम्बर' इति प्रसिद्धाः । २ पुष्क-
मुरकं कमठं च । ३ नेत्रा वृक्षमूलानि नायकाश्च । ४ जीवा धनुर्गयो
जीवाः प्राणिनः ।

रङ्गरूपेण मुनिर्हिंसनाय संचरतीति स सारङ्गा न मृगः-किं तु म-
हामृग इति ज्ञातम् । अथवा गजासुर एवायं उत वा कुल्यापीडः
देवेनापि ज्ञात एव वा न विद्वः यदत्रैव कोपि पर्वताकार इति
निवेदिते किंचिद्धसन् आः किं भणत मूढाः निरर्गळमुजप्रसारेषु
रामश्रीकण्ठवासुदेवेषु अचलोद्भूतिभार्येषु पार्श्वस्थितमुग्धावेषु ज-
यन्सु का कथा तादृशानां पापानाम् । तिष्ठत्वेतन् । करिकीटः
कश्चिन्मर्तुमिच्छति वराकस्तन्निःसुरत मद्वाणपातभुव इति वदन्नेव
बाणं सुमोच ।

युक्तं शरस्तु पातितो यस्माद्गुणविच्युतो नभूव किल ।

चित्रमिदं यत् त्यक्तः श्रीपातिना मार्गणो वदान्येन ॥

तदैव सोपि द्विरदमणिरणीयसा भयेन द्रुतं द्रुद्वे दूरं
कराम्लप्रशरः ।

पुष्कराग्ने पतन् रेने श्रीमान् कृष्णशिर्लीमुखः ।

चित्रं चित्रमयं मूढः पुन्नागो द्रवति स्म सः ॥

स्थाने खलु मातङ्गनातेः कृष्णविमुक्तमावो देवोपि
विहाय किरातचक्रं तं गजमनुससार । सोपि तस्यामव-
स्थायां धीरधीरसश्वारः यासितावशीकरणविद्भयः शृ-
ङ्गारशाली परमोत्तुङ्गस्तननास्तलीलः श्यामानां सुन्दरीणां
महिलानां गणैः पारेक्षनायां कस्यांचिन् भूशुद्धां वि निपपात गनः
कटाक्षश्च श्रीनिवामस्य ततश्चेयमडुना व्यक्तिर्घटा ।

मुशंगवचक्राङ्कितपाणिशोभा श्यामामुद्भितरानहंसा ।

एतद्रघोडागिपयोधरश्रीर्नृनं रमायाः सहचारिणी स्यात् ॥

इति निश्चित्य सजातसात्त्विकभावः कथं कथमापि वा रामामि-
मुस्तीभूय ययी दन्तावलः श्रीनिवाममृपालश्च ।

तदनु भगवान् तां राजपुत्रीं अयि मुमते लीलं वकं पश्य
उन्मादिनि मदनकालिके पुण्डरीककुलं मण्डय चपले मञ्जिका-
सरं महिषीप्रियं बवान कोमले मालति पाये कण्टकीभवदुन्ना-
गनेत्रमुत्पाटय ललितमुमामे इव एहि गृहीतराजीवजीवने
कृतकृत्यासि उत्पद्याभिलाषिणि रक्तं मा त्यज विशालनेत्रे
त्वचं दलय कदलीनाम् प्रमादशाले कोलम्बकं च गृहाण
इत मृगयामिव वनविहारलीलामनुभवन्तीभिः सवयीविलाना-
भिः सन्नीभिः परिवारितां विलोक्य तन्निकट एव स्थापिततु-
रङ्गश्चिन्तयामास ।

अये इमामेवाह नारदः । तथा ह्यस्याः नागमदृशोर्बणिका न
कुचमण्डली । अगुरुविशेषकानन्ददायि ललाटमण्डलं न चारि-
त्रम् । अञ्जनाश्रिता नेत्रद्वयी न मतिः । पल्लवप्रणविना अश-
रच्छविर्न स्पृहा । अतिलसत्सुमनोहारिणी कुचद्वयी न नाम्ना ।
नक्षत्रेशमनोहरं मूर्त्तं न रूपम् । अरन्मासमानं वयः नेत्रयुग्मम् ।
कुचलयमनोदं जघनं न करद्वन्द्वम् । नगजानुकारी गुणः न ग-
तिक्रमः । अस्त्रेत्त् । केयं भवेत् । प्रायेण चन्द्रवन्वन्तारिकल्प-
पादपाद्रीनां सहोदरी रमेव क्षीरपारावारादेवोत्पन्ना अन्यथा कथं
तेषां गुणगणोत्थाम् ।

तथाहि । भवन्शब्दवाच्यस्य चन्द्रस्य गुणः नेत्रयोः । मुराग-
स्य पारिजातस्य कुचयोः । नैवातृकस्य घन्वन्तरेमुखे । दिव्यनागस्यै-

रावतस्य वेण्याम् । मधुनो वारुण्याः अधरे । रम्भाया अम्सरतां
ऊरुमागे । गौरस्योच्चैःश्रवसो वर्णे । तिडत्वेतत् ।

किमेपा कन्दर्पशरशरव्यर्थां प्रापिताके नापि भवेत् । आः कः
सन्देहः येनास्याः शरञ्चन्द्रदशां प्रापिते गण्डमण्डले स-
खोजनरचितः मृगमदपत्रमङ्गः कुरङ्गध्रमं जनयेति । स हि
पाण्डिमेवैत्थं जल्पति । किमनया प्रलुतानुपयुक्त्या चिन्त-
या । प्रथमं तावदेतद्विचारणीयम् । किमस्यामहमिव मध्ये-
पानुरक्ता न वे ति । अथ वा किं तदद्यापि न निश्चीयते । क-
थमन्यथा क्णेतनेत्रभागेन चक्षुषा सव्याजं मामियं पश्येत् ।
निरुद्धोपि कोपि विकारः कथमस्याः प्रसेरदङ्गेषु स्वेदलव-
मुक्ताजालकेरलंकृताभिनवस्फाटिकभित्तिधवला कपोलपाली कथमु-
त्तम्भयेदुत्तरं वासः रोमहर्षणोद्देदः कथं नर्तयेदक्षिणानिल इव
रजामूरुकम्पः कथं शिथिलीभवेन्नीवीचन्वः कथं भुवमालिते-
च्छरणनखमाणिः कथं प्रस्फुरे त्प्रावपुण्यवाराशितरङ्गचन्द्रुरं मम
दक्षिणं चक्षुः । कथं यानि भैर्म्माहरणकाले शुभानि निमित्तानि
तान्येवेदानीं पश्यामि । कथं दूरादेव मां विलोक्य चिरमालोच्य
सभ्रमद्गमनेन सग्रीकदम्बेन परस्परं समन्दहासमालापितम् ।
कथमनया नीलोत्पलदलावतंमया भिनपीतचूनालवालनिकट-
देशाया यनितया सकङ्कणप्रणतकारमभ्यस्याः करकमलान्मां प तं
च मुहूर्भृहः पर्यायव्याहनकन्धरं पश्यन्त्याः आच्छिद्य निगुह्य
च चित्रपटं आशुक्षितभ्रूनिर्भस्मितामिव किमपि उपदिष्टम् ।
अपि नाम दाहशक्तिरुत्पद्यते चन्द्रिकायाम् । कदानिदपि वा दे-
वर्षमं प्रजयमनाभाद्ददनारविन्दाभिः प्रसेरदलीकं वचः । कथम-

स्थानसक्ता भवेन्माञ्चितवृत्तिः ; कथमदन्यमोम्यवस्तुन्यप्येतादृश-
 त्यावप्यसर्वस्वं स्थापयेद्वेदाः । एतस्या गुणाकर्णनेन श्रवणानन्द-
 इव स्पर्शेन हस्तानन्दो नासीदिति वामः पन्थाः । भगवन्
 कुमुमायुव मा जनय क्षणमुद्वेगम् । तावन्नैर्वापयामि पूर्णचन्द्रद-
 र्शनसन्तापितेनत्रयुगुलं प्रत्यङ्गदर्शनेनात्स्मिन्छावप्यमुवासरामि मुख-
 नितचन्द्रमसि कान्तितिरस्लतकाञ्चनमहामि कुचतुलितचक्रवाक-
 वयमि हनमन्मनासि अभिजातकन्यामणौ । अथ वा मकरध्वजेन
 दर्शनदत्तस्यापि आनन्दवाप्पकलया निरुद्धं खल्वालोकनमाम-
 र्थ्यम् । अस्त्रैतदापि । कथं मन्मापयाम्यलब्धवागवमरः । सूक्त-
 मुक्तं केनाचित् शास्त्रं मुनिश्रलाधिया सुवंचारणीयमिति ।
 यतः व्यावाहेत्वाद्दहोः कालस्य त्रिस्मृता खलु सा ब्रजयुव-
 तिजनवशीकरणकला । इत्वेवं चिन्तयति श्रीनिवासे ।

काचिद्राजपुत्रीमत्नी कञ्चन वन्यमतंगनं विलोक्य प्राह ।
 आप्ये भर्तृकारिके पश्यैनं मत्तदन्तावलमयं खलु नारदप्रोक्तो
 गिरिगहनचारी पुत्रागः यदि त्वयि करं प्रमारयेत्कस्ते शरणम् ।
 अथ वा त्वमपि लसञ्जलिवासिना नात्र तव मयदेशः तद-
 स्तु तपैव तापदयं शिलीमुखः मदनाग्निर्गत्स्य व्याकुडयति त्वां
 तत्र को वा उपाय इति ।

तदाकर्ण्य स्तोके हसति सखीवर्गे अञ्जमलं चपलमापणैरिति
 अलीककोपकलुपितायां तर्जयन्त्यां राममुतायां देवे श्रीनिवासे-
 पि कन्याणीयमेतस्या जाक्तिरमृतासारमावुरीसोदरी राजमुता

वयस्या या आश्वासयति मदनमहामुजङ्गुम्भितस्य मे मानं
 अयमयं मिलितोस्माकं वागवसरः । अत एवं वक्तव्यं मदन-
 हाग्रहग्रस्तस्य सम्बद्धासम्बद्धकथने को विधिः को निषेध इति
 निश्चित्य । अथि राजमुनासासि किमियमवलेति मत्वा त्रासयति ।
 सा चित्रोत्करवाला त्वदुक्तभयस्याभूमिर्विविधायुधपरिष्कृता च ।

तथा हि । अस्याः कृचश्चक्रश्रियं वहति । ललाटमण्डल-
 मर्धचन्द्रसम्पदं धत्ते । चन्द्रहासशीभां कलयति यदनम् । कुन्त-
 ललह्मीं स्वीकरोति वेणिका । तदलमेवंविधमापणैः । एवं स्थि-
 तेपि दयिते भर्तृदारिकायाः मनोज्ञातभयं तदहं क्षणादेव पूर्ण-
 हनुं शक्त इति वदति—

काचिर सखी तां वभाण । आयि मदनकलिके श्रुतं किलै-
 तस्य किरातचक्रवर्तिनो मापितम् । तन्मूलं भवती किल । ५-
 दत्तस्त्वया वागवकाशः । दत्तान्तराणां पुरुषाणामेतादृशो वा-
 कप्रपक्षो दृश्यते । तदसम्बद्धलापिनी त्वमेवात्र तिष्ठ । वयंनो
 भर्तृदारिकामादाप भवनं गच्छामः । यत्त्वं कुमारीननावेरुद्धाचा-
 रप्रदृषासि । सत्यापि अनुरागे पश्यानि यानि नावेशणम् । उरि-
 द्वापि रोमकुलेऽवहिष्यामार्तिकशकलेन हन्तुमिच्छति अभिमतेति
 तरुणे मनोभवाप्रकटनं इत्यादि कन्यालक्षणांमिति ।

एवं वदन्त्यां तन्यां सत्यमाह प्रियमर्गाणि नन्दितनद्यापि
 राजपुत्र्यां मापि किञ्चिन् युपितेनाह । आयि शृङ्गारमप्रारि मु-
 चारिप्रारिमापितयमिष्टकल्पे अपराद्धं मया हितासि त्वं भर्तृ-

शारिकायाः । एतत्फलमचिरादेवानुभवन्तीं भर्तृदारिकां द्रष्टुमिच्छसि ।

इत्युक्त्वा च विरतवचनायां तस्यां देवे श्रौनिवासेपि उन्मस्तकेन मदनेन विस्मृन्वाच्यावाच्याविस्तरे अयि सुन्दराङ्गिरानमुते ।

वचसा मा कुरु मुग्धे कुरु रूपेणैव रतितिरस्कारम् ।

कठिणा कुचयुगुली ते भवति मरोजासि मानसं मास्तु ॥

इति यावद्ब्रूवति तावदेव काचित् नारायणपुराजराद्वामी राजाङ्गनाप्रेरिताऽऽगत्य भर्तृदारिके देवी घरा ज्ञापयति पुष्पापचयायागतायाः भवत्याः का खलु वेद्य जाता महारानः प्रतिपालयति तवागमनमव्यवहारार्थां तदागच्छ शीघ्रम् । यामो गृहमित्युक्तवती ।

ततः पद्मापती सप्तश्रीकदम्बा तरलतरतारया दृशा आहवावृत्त्य सव्याजं पश्यन्ती वनान् प्रस्थिता ।

भगवानपि तत्कटाक्षार्थंचन्द्रद्वानितहृदयः किञ्चिद्भूयमानेन मनसां वातोञ्जीविनीमिव पद्मादेवोपगन्तुमिच्छन्तीं चेतोशक्तिं पलादाकल्प्य । सुन्द इव मारीचनन्दने नधिर इव संज्ञाप्यवहारशालिनि कश्यप इवोद्धिसन्मरीचीं पुरावण इव निनकरोडासितपुन्करे धर्मकालाभ्यनीन इव कामितच्छाये भगवनि विचिन्तनी परमानन्दशिखरिजमारोहनि यथास्थानमागत्य विमृश्य किरातचक्रं स्वामिसुरःपुन्यतटेषु अकमरुतमन्ध्यादन्दनाद्यवस्थव्यापारः स्तताकारगुनिरेव बहुलमालाकल्पितमुपशयने निविष्टः ।

कलितसुरतिभावां चारुमैत्रौ सुवर्णां
ललिततरपदां तां चिन्तयन् राजपुत्रीम् ।

कृतिमिह वरकान्ताकामुको वेङ्कटेशः

कविरिव न च निद्राभाप स श्रीनिवासः ॥

इति श्रीमत्कवीन्द्रवर्यश्रीवेङ्कटाच्चरिकविराजकृतौ श्रीनिवास-
चम्पूकाव्ये द्वितीयोच्छ्वासः ॥ २ ॥

—०:०—

तृतीय उच्छ्वासः ।

अथ कथंकथमपि विरहवेदनाभूयिष्ठं कालं यापयति
भगवति श्रीश्रीनिवासे कदाचित् कुवलयेष्वसङ्कोचकरप्रसारे
चक्रानुरागरहिते भूप इव निष्प्रभत्वं गतवति चन्द्रे । प-
तिव्रतोचितव्यापारायामिव कृतनिजनायकानुगमनायां याम-
वत्याम् अलमस्माकं कलङ्किनोस्य राज्ञः सेवाजनितचलमुत्ते-
नेतीव विष्णुपद एव तत्क्षणं लीनेषु नक्षत्रेषु । इयमेव प्रातःका-
लप्रतिक्रियास्माकमिति विचिन्त्येव धन एव मुद्रितमुखं निवसन्मु-
नत्परिग्रहेषु नीलोत्पलेषु । राजहंसतयोभयपक्षसमाना वयमितीव-
निःशब्दं मध्वरत्नं कादम्बेण । मृगनोवृष्टिशोभितानां किं भय-
मस्माकमितीव सरस्विनप्रीतिं गायन्मु मिलिन्देषु तदेकशरणेषु
दिनेषु । पुनस्तदुदयमाकाङ्क्षमाणेष्विव तपसितां प्राप्तेषु परीरेषु ।
गंतपि स्वामिनि धैर्यत्यागो नोचित इति निश्चलप्रकृतितया नि-
यमन्नु चन्द्रकान्तमणिषु । निरामसमयोद्भूम्भमाणकोःशोषान-

लप्रभापटलैरिवाद्यणदेहकान्तिजालकैः शोणीरुतासु दशदिशा-
सु । पद्मिनीनामयं विकासकाल इति ज्ञापयन्तीष्विव विकस-
न्तीषु कमलिनीषु । उद्घाटयत कपाटं परिष्कुरुत वीथिकां
बध्नीत वन्दनमालिकां सत्कुरुत शरीराणि किं न जानीधायमय-
मागत एव भगवांश्चित्रभानुः पुरस्कृतमुभानुस्तं सन्तोषयतेति प्रक-
म्पितवेत्राग्नेषु स्वाधिकारानुरूपमाचरत्सु भटेष्विव तत्रतत्र सं-
चरत्सु प्राभातिकदरकुल्लकमलसंसर्गकपायपवमानपोतेषु । अभ्यु-
द्यतपुण्डरीकश्रीश्रामरक्ष्याध्यविभवः परमुदितमत्तसारङ्गसहस्रप-
त्रः पूर्वतनं दोषाकरं राजानं निर्जित्य अपर इव भूषः शूराख्या-
तिरमणीयः प्रभातकालोदयः परिष्कृतानन्तः सकलजगत्सु क-
र्मपरिपाक इव मूर्तिमांस्त्रयीमूर्तिः तेजोभूमा पूर्वादिग्लवप्यसीमा
शनैश्छलास ।

ततश्चान्तिपुष्कारिणीयं दृसिहजयन्तीमिति कथ्यमानसंक-
ल्पानां तोर्थोपजीविनां क्व मे करालवः क्व मे वृत्ती क्व मे क-
क्षपेटिकेति जल्पतां शिष्टाद्विजातीनां प्रभातस्नानसमयव्यग्रेषु जनेषु
वस्त्रं भाजनं वा मुपित्याद्यैव दीयते पणशेषामिति सांत्वय्य तन्मातरं
तत्कालद्वयज्ञोपवीतयाचकानां चेटिकारतदरिद्रौदनिकविद्याना-
म् ' अस्यामयमर्थं इति तारतारं पठतां मासपौराणि-
कानां मह्यं न दत्तं मह्यं न दत्तमिति आक्रन्दतां गर्भयाचका-
नां जातं जातमिति वाद्यमानकरतालिकानां लुपणास्तिरुथनि-
कानां' त्यन मार्गं जल एव विस्तृता श्रीमुद्रा हावनितोपारि पतासे व-

१ मूरः । २ अथेन्तः पुत्रविदधिरुः पटो ररने इति लिखित-
पुस्तके ।

राकेण मार्गो दूषितः प्रतिपालय मदागमनं विज्ञातेव ते शिष्टता
इत्यादिप्रकारेण वदतां जनानां भगवत्याः सुवर्णमुख्याः उभय-
तटोजृम्भमाणकोलाहलेनोद्बुद्धः यथाविधि स्नात्वा ।

गिरिसानुग्रहत्वं च वसुमत्ता च तादृशी ।

यस्य मैत्री जगत्सारा न बन्धः कस्य वा रविः ॥

इति मनस्यालोच्य नमस्याकर्माकृततपनमण्डलः राजकन्या-
वियोगदूयमानमनाः केनचिन्मरालकनामकेन नर्मसुदृढा सह य-
द्यत्र हारितं तत्तत्रैव मृग्यमितीव तमेवं वनोद्देशमुपजगाम श्री-
निवासः ।

तस्यां वेलायां उदितभूयिष्ठमालोक्य रविबिम्बपाह बालकः ।
वयस्य माधव ।

क्रमेण चक्रं संयोज्य भिक्ष्वा श्रीवासकोशकम् ।

जेतुकामः कुवलयं सूर्यस्त्वमिव निर्गतः ॥

अपि च ।

सिन्दूरैरपि शङ्कितं च धुसुंणीः स्वखां च काश्मीरमै-
विभ्रान्तं कनकोत्करैः शिथिलितं भ्रष्टं कुमुभैरपि ।

किञ्चानम्य निरोक्षितं तव जगद्वन्द्यैः प्रतापाङ्कुरैः
मर्त्यद्य नमःस्थलेन्नुनमुदृक्षासां विलासो मुहुः ॥

इतः शिक्षित्पश्यतु देवः ।

सुखं कोककुन्दस्य हंससमितेदोलां प्रपानालकं
भृङ्गाणामपैनोः कलम्येनिषयं धातुः परं मन्दुरौम् ।

पर्यङ्गं च वियोगिर्नाजनतनेर्गेहं. रमायाः सरो-
जालं सत्कुहते करैर्दिनकरः काश्रीरजन्मारुणीः ॥

त्वम्प्रतापमयात्मूर्धो दिग्भ्रुवोद्भ्रुव चेतुकुतः ।

नेतुकामः कुंवल्यं पुष्करस्यानमातवान् ॥

आपि च ।

स्थाप्यश्चन्द्रश्च रमाचैल्लदुर्गं इतीव वक्तुमर्हती ।

कान्तं निरीक्ष्य भानुं मुग्धमृद्रां त्यजति तत्करस्पष्टा ॥

पद्म ।

चन्द्राब्जयोर्मियो द्वेष इति मिथ्यान्यथा कथम् ।

चन्द्रे विद्युपदे लीने तस्य श्रीः कमलं गता ॥

इति तत् श्रुत्वा किञ्चित् स्मितमुखः तमेव प्रदेशं प्रातः यत्र
सा दृष्टा मदिरेक्षणा । आगत्य च । कणलचन्दनसंसर्गसिक्तसुमा-
रमस्पर्शवर्षितानङ्गव्ययः स्वगतम् ।

पाद्वानि किमिति क्रीडामि मयुर्लज्जालोपि न हि नेम्नि ।

हर हर विन्मृषोक्तं ह्य नु लज्जा मविभृत्कथायाः ॥

अथरु ने पल्लवरागं सारम्यं भ्रमग्दयतां चापि ।

पापे चन्दनलानिके जरटभुनङ्गेन परिपृता यस्मान् ॥

तत्पर्याराधनं हित्वा मर्धुना प्रातःविक्रियः ।

को वा न मन्दतामेति तत्रोदाहरणं मरुत् ॥

इति चिन्तयन् ।

देवात्र चाखण्डलतासङ्गता इन्द्रा इव कनककालिकामहिताः
दुर्गना इव बहुलतालसच्छोभाः सङ्गीतक्रमा इव भूभागाः । इत्
उत्तरतो नास्तवकस्तटाकः लतामण्डपश्च बहुचित्रको वृक्षपूगः
क्रोडाशैलश्च । विलसद्द्रुचितः पुष्पप्रकरः पक्षिनिकुर्म्वं च
मुन्वयाति । इतः पश्चिमतो वानिताजन इव चलदलकः सप्तपर्णः ।
तत्र शत्रुरिव सौद्वेगः पूगवृक्षः । इति वदतः मरालकस्य वचनम-
नाकर्ण्यैव मयात्र मृगयाश्रान्तेन स्थितम् ।

अत्र कोपि नयनानन्दोनुभूतः । तदधुनापि निवृत्तली-
लेव स्वअरीटानां रञ्जयति लोचनलोभनीया मानसं कस्य
न चरणालकरसमुद्रिताभूमिरित्यालोचनयन्नेव कस्मिंश्चिद्धताम-
ण्डपे निपसाद् । मरालकस्तु अये किमयं निस्सर्गमधुरोपि देवः म-
नागपि मर्दुक्तं नान्तः रचयाते । न सत्नेहं पश्यति । न सस्मितं
भाषते । न वनभूमिमनुमोदते । न मन्दमारुतमनुकम्पते । तदत्र किं
मया मवलितं भवेन् । भवतु तावत् संभाषयामि का गर्वः प्रभु-
पादापत्रीविनां किं शास्त्रेण मित्रधर्मानुगतानां का वा मानगणना
धनिकाराधकानामित्यालोच्य पुनः प्राह । देवात्र ।

१ आखण्डलता इन्द्रत्वं आखण्डलताश्च ता लताश्चेति । २ कनक-कालिका-
महिताः । कनक-कालिका-महिता इति च छन्दः । ३ बहु-लता-रम-
पट्ट-ताल-सच्छोभाः । ४ विलसद्-द्रु-चितः । विलसद्-द्रु-चितः (वा-
नितः) ।

संमुग्धालिपरिष्कृतावमवदनं गत्युच्छसदंसकं
रानञ्च-दनचारुचित्रतिलकं पुत्रागभाग्यास्पदम् ।

रन्मोरुधि समद्विकाक्षगतिकं सत्पञ्चबोद्धासितं
रम्यं रानाशिखामणे समदनं—

इत्यर्द्धोक्त एव तदभिमुखीम्य वयस्य मरालक कास्त इति
सत्प्रहानन्दस्मितं पृच्छति श्रीनिवासे ।

—श्रीमद्वनं पश्यत

इति तच्छेषं पपाठ । स्त्रीरत्नभास्ते पुर इति न कथितं भवता ।
तदाकर्ण्य सस्त्रे तदधुना किं श्रीमद्वनेन क्षीमजीवनेन वा कृत्यमिति
कथयन्नेव नाप्पानिहृद्धनयनयुगुलोः ललाटांहितदक्षिणपाणितयो
मूर्च्छित इव स हि निपपात ।

अथ मरालकोपि ज्ञातचेतोविकारनीनः अहो कथमे-
नां दशां प्रापितः कया च न वा अतिधीरमलतिरापि देवः
तत् स्त्रीरत्नं वा कुतो न भवेत् । अपि नाम सा निगलयेद्भूता त-
न्नुनालेनाभ्रमुर्ध्वंक्षमं बभ्रोपादपि पृष्ठचरेण प्रपदश्वम् । धन्या मृदु
भगवतः कुमुदधन्वनः प्रणामपरिपाटी । यद्वल्लभनाद्रपि
परीभवमनुभवन्ति पुरुषपुण्डरिकाः । तदधुना मया किञ्चनेन
भविनल्पम् । सर्वथा प्रज्ञाविशुर एवास्मि मंरुतः । अन
एव भृगयापराहतान्य इव स्थितो देवः । नन्कथमाश्वाम-
यामि गार्दि तन्मतमेवानुमरामि तर्हि स्वभावतो व्यमनिना
मरुतोऽसाहनं ग्यारितम्य नलक्षेरु इव विपदां दशां प्राप-

येद्रस्त्वलाभे तूभयलोकभ्रष्टताम् । यदि वा निषेधयामि तर्हि सद्य
एव प्रणयप्रसरमङ्गः । सर्वथा नमोस्तु धात्रे । येनायं निर्मितः स-
स्नेहपाशः येन बद्धः पुमान्नेशः स्वगात्राणां चालनेपि मूक्तमिदं
केनचिन् ।

दीपे वा तैले वा पतति पतङ्गो विनश्यति क्षिप्रम् ।

अतश्च भणामि सखिस्नेहो वार्द्धिर्न किञ्चिदप्यनः ॥

इति । भवतु तावदेनमन्यतो नयामि इति संबन्ध्याह । देव
धीरप्रकृते इतः किञ्चिदविदूर एव सुवर्णमुखरी । तामनुसृत्य
स्मरशरजर्जरितमानसमाश्वासयतु देवः । यतः ।

उत्कुल्लेकेसरावलिपिलसत्कमलालिपुण्डरीककुलम् ।

भ्राम्यच्चक्रकदम्बं तद्धनयुगलं न कस्य मोदाय ॥

इति । तदनुश्रीनिवासोपि वयस्य मरालक सायन्तनसमयद-
लदिन्दीवरदामकोमलेन तत्कटाक्षेण विद्धस्य मम हृदये व्रीडा
मुजनता गाम्भीर्यं धैर्यमन्यत्किञ्चिदपि वा मरुता व्यञ्जकं न ति-
ष्ठति । तत्किमपि सूक्तमसूक्तं वा मा कथय न प्रभुरस्मि मनसः
इति कथयन् साम्यस्य इव तूर्णानि बभूव ।

तदा मरालकोपि । अपे वराकेणानेन मदनपिशाचेन विर-
हव्यभागिरिशित्परस्थितिमारोपितो देवः । तथा हि ।

न बध्नाति रतिं तल्पे शिल्पे च न मुखयन्ति वीणाः ।
प्राणाश्च न स्पृहयन्ति राज्याय भोज्याय च ॥ अपि च ।
अर्द्धाकरोति बाधिर्यं न माधुर्यम् । सद्गुणिता याक् न शुक् । वि-

स्मृतं चातुर्थं न कातर्यम् । गता स्फूर्तिः न चार्तिः । वर्धितं व्यमनं न
हसनं । क्षीणा रूक् न मनोरूक् । उपविना वाचान क्षुधा । तद-
त्र देवमेव शरणं मम मन्दभाग्यस्य सत्यमाह भगवान् मुरमथनः ।

रिङ्गत्तरङ्गत्तलदन्बुनकोशानिर्य-

त्किञ्चलकगन्धभरवासितवातपोताः ।

कन्दर्पवाणगणामिन्नहृदः क्षतेमे

सारस्य रीतिमधुना कलयन्ति हन्त ॥

यतः ।

पुण्ड्रेक्षुषापवरसङ्गतमृङ्गमौर्वी-

निर्यन्मरन्दविपरूपितपुष्पवाणम् ।

कामस्य सौथ सहते परिरम्भलत्र-

कान्ताकुचाग्रहरिचन्दनकङ्कटो यः ॥

अस्तेनदेवं मदन इव मां ध्यासनयोनितरां वाधते ।

प्रायेण वृषिनोकोपि सलिलं पातुमिच्छति ।

अन्यथा पुष्करस्थानं प्राप्नुयादर्थमा कुनः ॥

तदिदानीम् ।

निर्यन्मारन्दधाराभिलदृष्टिपटलीगीतमाद्यत्कुरङ्गं

छायामायाभ्रवृत्त्यच्छिगिरुल्मसलत्कोकिलान्नापहृद्यम् ।

येदन्मूर्छाममूननमृभरल्लितामोदमंवामितारां

नीडकीडङ्घ्रिनालि प्रमथभरननं नं रमालं मनाभि ॥

इति मधित्य इतस्ततः सभारितचक्षुः कामापि वनोदेशमश-

रन्तीं चान्त्येत्तदोत्सवाङ्गनां विलोक्य ।

पुत्रागगण्डतलचुम्बनलोलचेतो-
 वृत्तिजंहासि नितरां कनकानिलापम् ।
 श्यामे भ्रमद्भ्रमरराजिमनोहरे त्व-
 माचन्द्रतारमवनौ जय जीवमुग्धे ॥

इति यावद्ब्रूदति तावदेव गच्छत्या कयाचन वनितया तेनैव
 मार्गेण कापि गच्छन्त्या समाकर्ष्य आभुवकण्ठकोयामिह धन्यो
 मामाशिषा वर्धयति पृच्छामि तावदित्युपसर्प्य मद्रमुख को भवान्
 महानुभाव इति ज्ञातुमिच्छामि इति सादरं कृताञ्जलिपुटयोक्तः
 साश्रयं चपलाक्षी अस्याभ्रतरारावालाभरणीभव क्षणं श्रान्ता-
 स्यहमपि काश्चित्पान्थः कासि त्वं क यामि किं ते पाणी इति
 तामभिधाय तयापि तत्कालरूढपरिचर्यया तथास्त्विति जल्पन्त्या ।

छाया म्यग्रोधसाले परिमललहरीचन्दने किंशुकैस-
 त्पीप्पी शोभा फलश्रीरपि खलु कदलीवृक्षवाटीषु लभ्या ।
 किं तैरेकैकसंपत्परिकलननणीः सर्वसम्पत्समृद्ध-

क्षीणी मन्दारचूतद्रुम तत्र गरिमा मदिरामप्यभूमिः ॥

इति रसालद्रुमस्तवनव्याजादात्मानं स्तुवन्त्या सह तत्रैव
 क्षणमतिष्ठत् ।

इतो देवोपि अहो किमिति वक्तव्यं यदियं कल्याणी मत्ने-
 मभरं न जानाति इति विभुवनघातेर्यनिधावस्थानदोषारोपः ज्ञा-
 न्वापि तूर्णो तिष्ठतीति न तादृशो प्राणी जीवः । ज्ञात्वा वा
 किमिति प्रवृत्तविरुद्धालापः अद्य श्वो वा सफलो भवेन्मे मनो-

रथ इति तावन्निःसरन्ति प्राणाः कन्दर्पहतस्य तदैव स्पष्टं न
निवेदितमित्यधीरतालाधवं कस्मैचिन्निवेद्य सुखाभवामाति चरण-
लम्बकण्ठकचालनरीतिः अल्पमेतदनुरागेणेत्यरसिकता । देवमेव शर-
णमिति साधारणसरणिः । सप्रयत्नेन भवितव्यमिति पिष्टपेषण-
न्यायः । मदनादानेव शिक्षयामाति अकाण्डताण्डवाविधिः । एत-
दुभयत्रापि सममेति चातुर्याभासः । देहं त्यजामीत्यबुधचरणानु-
चरप्रसङ्गः । किं च ।

निद्रा न याति नयनं व्यावत्रस्ता मृगीव कान्तारम् ।

अचला न चित्तवृत्तिर्नैका नुंन्नेव वायुना जलधी ॥

रागस्तीव्रं प्रसरति सुगुणो गुणिनां यथा लोके ।

आवेगः शीघ्रतरः प्रतिभाक्रमेवत् कवीन्द्राणाम् ॥

इत्यात्मन्येवालोचयन्मदनवेदनातिरस्मृतेतरस्वेदनां मनःकल्पि-
तां तां कान्तां स्वसमीपमागतामिवाकलयन् प्रसारितबाहुयुगुलः
आलिङ्गितुमिच्छन् तत्र किमप्यदृष्ट्वा । अथ यश्चितोस्मि मदनह-
तरुन यौवनेन देवेन वामेन वा । अथ वा स्मृतेरेवापराधः । य-
या नेयं वानितेति ज्ञापितम् । तथा हि ।

ईषद्भासतराङ्गिताधरपुटोन्मोलीघ्नपेधाक्षर-

श्रेणीभूषितरागसागरमिलञ्जानदीप्रक्रमाम् ।

क्रोडे तां प्रणिधाय शुम्बिनुमुषक्रान्तेथ कान्तामाणे

मर्यादानन्दयुते विधातमकरोत्काचिन् स्मृतेः पापेनी ॥

इति चिन्तयन् स्थितः । तिष्ठत्वैतन् । इतः सापि स्वष्टतान्तं
व कुमारभत ।

ज्ञात एव किलानस्तामितामितमतिसमस्तलोकस्थितसभास्तार-
संस्कृतनिखिलवस्तुविस्तारः तार इव तरुहारिणकुलोत्तरः उत्तर
इव गुरुगाङ्गेयकर्णभूषणहारिनरोपचितकीर्तिसंख्यः । संख्यावां-
निव सुरसभावमतिदक्षः दक्षिणेष्वक्षीणाक्षिसंमददायी द्रविडो
नाम देशः । यत्र च निरन्तराक्षरामृतनन्दितजगतां गवां ब्राह्म-
णानां च परिपालनेनामृतजीवनानां देवानां द्विजानां चाशिषा
गोशानन्दकोप्यगदः सुखेन जीवति लोकः । तथा हि ।

तिमिरबाधां रुष्णपक्षे पुण्डरीकोत्पत्तिः सरसि पाण्डुकथा-
श्रवणं महाभारते रोहिणीसम्बन्धश्चन्द्रमसः कुसुमपतनमालवा-
लेषु ऊष्मवायुप्रसारोः शीप्से क्षयः सत्रत्सरेषु । किं बहुना ।

माणिः सरुक् नदीवर्गः सदा बहुलगद्गदः ।

सामयश्रीरथाभाति दैत्यदानवमण्डले ॥

यत्र च । मालिन्यान्विता आरामा न रामोः । राजद्वेषिणः कौका
न लोकाः । किं च । निपादादिजातिभेदसंकुलाः स्वरा इव भूधराः ।
चरणप्रहारमुदिता अशोका इव धीरलोकाः । तत्तादृशस्योपवर्तन-
स्य मन्थे अस्ति पुरन्दरपुरःसरनिलिम्पजनतास्तुतसंपत्प्रपञ्चम-
णिमशायमाननाकलो रुप्रनिभिन्व्यायितशोभाभवनं वनमिव कम-
लावामस्थानम् आस्थानं सर्वसम्पदां पद्मवन्निशान्तरमणीयं
लसत्पुरानयमप्यष्टपुरानन्यं नारायणपुरं नाम नगरम् । यत्र
च । सूर्यमोममन्ततिपटिताः वारा इव धीराः । वातगतिमन्धप-
शुरद्वा इव शुरद्वाः । श्रीनिवासयोग्यानि वनानीय भवनानि । किं
शानिप्रपञ्चेन ।

प्रजारजनं वीक्ष्य राज्ञोस्य देशे पुरी पन्नगानां किलात्रागतेति ।
न चित्रं प्रियाभोगिनां सा यतस्तदुज्जङ्गाः पुराणप्रसिद्धा बभूवुः ॥

यत्र चास्ति प्रशस्तप्रतापज्वालावलीकवलितनिखिलाहितज-
न्यनिर्जितसीजन्यवर्जितराजन्यवनिताजननयननीलनोरजमालावि-
शृङ्खलदश्रुधारानदीमातृकायमानमुवनस्थावितयशःप्रसरः सर-
इव मुनायकगुणमाणः मणारिव सन्मालामव्यस्थितः राजा लस-
त्याकाशरानो नाम ।

यश्च युधिष्ठिरइवानन्तविजयवोपमुत्तरितादिङ्मण्डलः अर्जु-
नइव देवदत्तसम्पत्तिरस्कृतमुरामुरः जरासन्ध इव भीमपुद्गवि-
शारदः । यस्मिन् रसति क्षितिद्वन्द्वं युग्मं । विभ्रहो देह एव ।
कलिर्गुणैव । किं पद्मवितेन ।

मलम्बना हलिद्वेषिण्यपुरेपि सरेपि च ।

पयोधरयुगे नैव रमणीनां कदाचन ॥

शङ्करः पुरपेयूग्रः स्त्रीषु चण्डी नगात्मना ।

कुमारेषु महासैनस्नारकानन्दघातुकः ॥

स हि राजहंसमण्डल्यवनाश्रयः स्पर्शनोडवनिदानम् ।

कल्याणशब्दगुणयुक् रानाकाशापिधो जयति ॥

अथ कदाचिद्वियमृत्वालः एकमार्यासक्तोपि प्रजारहितः ।

ननपपिष्यपि तनरापेक्षी मदनमूर्तिमिव कमलोदराब्जातां का-
शन कन्यरामत्रय । तत्रश्च गतेषु केषु विदितसंपु ।

मूर्गाङ्गैयं जनयत्यनुदिनमवनीपते मुदे भवति ।
इति सेष्यैव कुमार प्रासूत तदा धरादेवी ॥

चित्रमिदं शृणु ।

तोषयामास नृपतिं तत्कलत्रं धराद्वयम् ।
तत्रैका गोत्वमासाद्य महिषीभूय चापरा ॥

अस्त्वेतदापि । भूयसी वेला सञ्जाता तत्संक्षेपतः कथयामि कथनीयमशेषम् । अन्यदा तु राजपत्नी धरा देवी प्रथमोच्छ्वासितकुमुमकलिकयेव मञ्जीलतां शरत्कालकलयेव राकानिशां निलिम्पतरङ्गिण्येव हरचन्द्ररेखां नवनवोन्मेषशालिबुद्धयेव कविकृतिं विनयसम्पदेव विद्यां अभिनवयौवनोद्वत्या राजमानां तनयां विलोकयेयं किल विवाहयोग्या जाता । अस्याः मानसकासारमिव तुच्छीकृतसकलसरोजातं गणिकासमूहमिव रक्ताशोकनवपल्लवोच्छसितम् अनिरुद्धमिव चित्रलेतालं कृतं पाणिं गृहीतुं कः पुमान् कृतमुकतराशिवर्तित इति न जाने । न केवलं मनुष्येष्वपि । यतः इन्द्रोभूमृजाता नासः सूर्यस्तु हंसः चन्द्रस्त्येकहस्तश्रवणः । इत्यालोच्योत्तुङ्गसौधगतमणिनिकायामुपतिटन् प्रसन्नचन्द्रमण्डलमरेक्ष्य ।

दिष्टेन दत्ता सा शोभा चन्द्रं प्राप्य लसत्यलम् ।

इत्युक्त्वा किमिद्धसन्तं आकाशमूपमासाद्य प्राताश्च-
राभणदयी ।

वित्रा दत्ता यथा कन्या प्राप्येव सट्टशं परम् ।

इति । ततश्च देवोपि किञ्चित्तरालितमस्तकं प्राह । देवि सत्य-
मेतन् । मयापि ज्ञातं पुरैव । किं तु । सरस्वत्या इव प्रवालक-
रायास्तव नन्दिन्याः संहशो वरः क्व इति चिन्तयन्नपि न
निश्चयं प्राप्नोमि देवेष्वपि किं पुनर्मनुष्येषु । यतः शेषः पूषा
च सदारदः इन्द्रः समुद्रश्च नीरसानन्दः । अस्त्वितत् । तरुणि
स्वशत्रोरपि कन्या मा भूत् । पश्य ।

मुग्धे भूतेशभूतेशशिरोमण्योस्तु को वरः ।

श्लाघ्यो दक्षस्य धिक् कन्या तात तां दुःखजीवनः ॥

इति । अथ सा भर्तृगदितमाकर्ष्य हंहो किमुच्यते ।

दक्षः पुण्यवतां श्रेष्ठो मोचेत्तस्य कथं भवेत् ॥

एको राजा द्वितीयस्तु नामाता राजशेखरः ।

किं च ।

दत्त्वा पाञ्चालिकामात्रं नरमात्राय पौर्षतः ।

धर्मं गुणं च विजयमपि किं नाप भाग्यतः ॥

अतः सप्रयत्नेन पुरुषेण भाव्यं देवं तत्सहकारि भवति इति
मज्ञावतां वादः । अतः परमार्थपुत्रः प्रमाणानेत्युक्त्वा गोपमा-
सीत् । विरतवचनायां तस्यां देव्यां स्वयंवरमहोःसवाय राज्ञा
यतमानेन सर्वेपि भूतलभानो राजपुत्रा आकारिता आगन्तुः ।

तत्र केचन शेषा इव लम्पमणिमालाद्वाराः कुण्डलिनो वा-
रुणाप्रमदाः कञ्चुकिनो रसातलं भ्रूयन्तो भ्रूतः केचन कैला-

सपतय इव सार्याः वृषप्रियाः सुकुमारा अंहीनमालाभरणा राज-
शेखराः केचन तुहेनगिरय इव अचलसम्बन्धयोग्याः रूपेण मे-
नकामापि मोहयन्तः अनेकशिखरश्रीविराजिताः लसत्कटकाः
सपक्षनन्दनाः धराभृच्चक्रवर्तिनश्च केचन दिग्गजा इव भद्रासन-
शोभावहाः शृङ्गारसुन्दराः सार्वभौमादिकसम्पदश्च ।

अथ तान् राजपुत्रान् देवस्तां सभामनयन् । या खलु महा-
राजैरिव प्रकृतिहृदयज्ञैः दुष्पुत्रैरिव गोत्रामयैः लोलुपैरिव तीव्र-
करणैः अनल्पशिल्पवर्गैः स्वर्गविस्मापितविश्वकर्ममानसैर्निर्मिता ।

तस्यां किल संवर्तकालकलायामिव अम्बरमणिगणभूषितायां
वरुणभार्यायामिव अनन्तरत्नच्छायोद्भासितपुत्रिकादर्शनहर्षितन-
नचित्तायां मयूरैरिव भासुरचन्द्रकान्तैः गरुडैरिव विलसत्पतङ्गम-
णिभिः कपिभिरिव सुनीलैः प्रभातकालैरिव पद्मरागोज्ज्वलैरिन्द्रे-
रिव सवज्रैः वसन्तशृङ्गैरिव सप्रवालैः मणिजालकैरलंकृतायां
सभायां । भोगिष्विव दान्तेषु दानेषु हिरण्यराजितेषु वनसन्नि-
वेशेष्विव बहुलताम्रेषु क्षुद्रग्रामेष्विव दुर्बणप्रचुरेषु शरन्निशाका-
शेष्विव ताराभिरामेषु द्रुपदराजेष्विव अनेकवरपादसमार्पितपाश्वा-
लिकेषु आसनेषु पावेषु रानपुत्रकदम्बके । नटनटितशालैभञ्जिका-
पुञ्जेषु तदर्शनाश्रयनिश्चलजनेषु च विभाविते जडचेतनविपर्यासे
चलनक्रियानुमीयमाने आमारचित्रप्रतिमाचारग्राहिवनिताजन-

विवेके विवशुभूपसंकेतदृक्प्रसारमूकीभवत्सभाजने संभाजने तत्र-
तत्र पर्यटति ताम्बूलकुमुमचन्दनपटवासादिमङ्गलद्रव्यदायिजने ।
राजाज्ञयाकारितभर्तृदारिका शचीव निर्जरनारीकेदम्बपरिवृता
मुग्धमुग्धनेपथ्या रङ्गधरां सा तुङ्गकुचश्रीराप च मूर्छा भूपतिप-
ङ्क्तिम् । ततस्तु तां चम्पकवल्ली नाम सखीं प्राह । भर्तृदारिके प-
श्यैते राजपुत्रास्त्वयि संसक्तचेतसः । तदेतप्वेन्यतंममङ्गीकुरु । क-
थयाम्येतेषां नामरूपक्रियागुणान् । तथाहि ।

एष किलानेककाण्डचक्रकीर्तिसम्पञ्चोभमानवाहिनीभरमञ्जि-
तविपक्षभूमृकदम्बो महासत्त्वप्रचाररमणीयो दर्शितानेकनिकट-
कान्तारागोजृम्भमाणोत्कलिकोयमगाधद्वयो राजनन्दनः सिन्धु-
राजो नाम । एष किल सर्वतोमुखानिहृदसञ्चारसार्थकितानिमी-
पचूडामणिविभवः निजविलासस्तोकिताप्सरोगणमाहिममाहितः उ-
द्धुपतरङ्गिणिवंशावलम्बिजनाकलितरंसानुभावः राघवसदृशः मत्स्य-
राजः कन्दर्पकेतुर्नाम । एषे किलानेकभूमिकाग्रहणाविद्यानुरूप-
विविधशिक्षानलजागरूकपरिवारपरिवृतो नृत्यत्प्रमदाधिकरण-
स्थानभूपायमाणो लसदङ्गहारो रागशाली आनर्तदेशाधिपतिः
कलकण्ठो नाम इति ।

शीर्यशालिनि तदा प्रियसख्या वर्णिने सदसि राजकदम्बे ।

स्तोत्रपाठरसिकादपरं नो मागधानृपसुता बहु मेने ॥

तदनु तेषां हर्षेण सहारुष्य दृष्टिं अन्तःपुरं गतायां भर्तृदा-

१ पात्रयुक्ते । २ देवान्यः तरुण्यथ । ३ उत्कलिका उत्कण्ठा स्त्रीणां
भावविशेषश्च । ४ चन्द्रस्य सूर्यस्य वंशधोरुत्पन्नजनशातस्वभावः । पक्षे वैवर्ते
शातस्वभावः ।

रिकायां प्रतिकलं जृम्भमाणयौवनभरलोचनलोभनीयावस्था-
यां मदादी जने कर्तव्यमूढे देवे आकाशभूपेपि चिन्ताव्या-
कुलचेतासि यथागतं गतवति मिलितराजवर्गे । अतिक्रान्ते
कस्मिंश्चिदकाले कदाचित्परिवादिन्या विषय्या अपरिवादिन्या
चर्यया च वल्लेखेण कान्तिकलापेन नवल्लेखेण गुणवृन्देन युक्तः
कोपि मुनिरागद्य राज्ञा पूजितः कंचन, युवानमवर्णयत् ।
पश्चात् ज्ञातं स मुनिर्नारद इति ।

परं स राजपुत्रः क इति न जाने । तस्मिन् मुनी यथाभि-
तं याते भर्तृदारिका तु सुरुतसारसर्वस्वे तद्वर्णितराजकुमारे-
नुरक्तश्चक्षुःसात् । अन्यदा वसन्तकाले उपचितमनोभवाविवृतिः
एकत्र स्थितिमसङ्माना श्रवणमात्रगोचरे संकल्पनिर्मितदर्शनमुख-
दे तस्मिन् प्रागाभ्रेये कृतातिप्रणयाविरहविनोदनाय सुवर्णमुख-
रोतीरमुपसर्प सर्पिणी । तत्र कंचनमृगयासंकेतं किरातराजमप-
श्यत् । शृणुसत्तेजुनामिदं वृत्तम् ।

स किरातराजः स एव राजपुत्रः यस्तु नारदोक्तगुणकर्मरूपक-
ल्याणः । सोपि च ताम् । अर्थे तस्मिन् मिथुनगन्तुरूपं यद्येतभेलयेद् वि-
घाता ताहं सकलस्तस्य मनोहररूपनिर्माणप्रयास इति मन्दमन्दं
नल्पति सखीजने कालातिपाताभिया प्रथमं चरितायां भर्तृदारी-
कायां भोपि किरातभूयत्क्षणं तत्रैव लतागण्डपे स्थित्या स्वा-
भिमतदेशमगमत् ।

ततः प्रमृति गजेन्द्रगण्डमण्डलगलन्मदासारमाधुरीसंहितामिलि-
न्दाङ्गनेव ननरिजातसृहा देवेन्द्रचित्तवृत्तिरिव नभोजनसञ्जात-
प्रातिः कुकुविवाविलासइव मृदुलां शय्यां नाङ्गीकरोति । दुष्टशू-
र्पश्रुतिरिवालिमन्मुलशब्दान् न सहते । एवं स्थिते ।

मन्दे मालतजातावेकमभरे चैके च शोकाकुले

निर्वाणे सुमेनोगणोभिविलसत्यद्धा पलाशिमने ।

भिन्नेस्मिन् कुर्मुदे शिलीमुखचयै रामायणप्रक्रियां

सम्यन्दशीयतीव मित्र शुशुभे तारापतिः केवलम् ॥

ततश्च गगनगङ्गापुण्डरीकगलन्मारन्दधारासार इव हरि-
हयोद्यानविहरदैरावतगण्डमण्डलकणच्युतहारचन्दनतरुचूर्णे इव
मिश्रीभवन्नारदे जगद्धवलीकरणविशारदे निन्दितशारे प्रासित-
जारे शुभ्रीलतानिलिलकान्तारे स्तोक्तिचकोरकसुधि चक्रवा-
ककामकेलेरुधि वर्धितस्वाधीनपतिकाकामशुधि कुमुदभिदि
धर्मनुदि उन्निद्रशम्बरशिराञ्छिदि पथिकहृद्रोगे वर्धितरागे विकचा-
विकचभाषानुमीयमानिन्दीवरपुण्डरीकविभगे पञ्चमस्वरविज्ञापि-
तापिकवक्रविवेके पारावारानन्दपरिमाके चुञ्चुकिततमसि चालित-
युवमनसि स्फुरच्चन्द्रमसि प्रवृद्धकोकिलागांते वर्जाभवन्मन्दवाने

१ मुहितागमाः । २ नमोजनाः देवाः पक्षे २- भोजन-० इति छन्दः

३ शूर्पश्रुतिः इत्यादि । ४ हनुमत्साराक्रमे वायुरेण य । ५ यदेकं पक्षिं विदेत्ये ।
मेता सम्ये य । ६ सुमेनां गणे शुभमनस्यै देव मनस्ये । ७ पराशिराजं वृषभ-
स्यै राक्षसस्यै य । ८ कुर्मुदे वृष्यां वातजवावन्द-पमले य । ९ पञ्चः
सुर्गाय य ।

मुकुलितवारिजाते सम्भोगशृङ्गारानुकूलमुरपारिजाते विमलचन्द्रिकाप्रसारे उदितभूयिष्ठं पूरितसंयुक्तयुवजनताभीष्टं भूपितपुरुहूतकाष्ठं सन्ध्यासमयतापसलोकविस्मृतस्फटिकमणिमालाभ्रमदपरिमललोभनिश्चलनीरावनीलीनचञ्चरीककुलालंकृतसुवर्णमुखरीकैरिवं द्रवीभवन्निजशिलाजालदुर्लङ्घ्यकुल्यारचनाविघ्नितनवाभिसारिकामनोरथपरम्परारम्भम् अत्युच्चमाकन्दतरुशिखरगतकोकाङ्गनागलक्ष्मिन्दुसन्दोहाकालवर्षागमभ्रमतोपितपोतचातकचक्रवालं चन्द्रमालोक्य ।

गोभिः परिहृतं भाति सश्रीकं चाब्जमण्डलम् ।

इति मद्भुक्तिमाकर्ष्य किञ्चिद्धसन्त्याः ।

नो चेत्तत्र कुतस्तिष्ठेत्सारैङ्गः प्रणयाकुलः ॥

इति वदन्त्याश्चम्पकवल्ल्या वचनमनाकर्ष्यैव विरहभारलुशाङ्गी मां प्रत्यवादीत् । हला पश्य ।

चन्द्रोयं भ्रमसंगतेन विधिना विष्णोः पदे स्थापितः ।

पूर्णत्वं गमितः सुलक्षण इति ख्यात्यापि संयोजितः ॥

चक्राहादकरत्वमेति कमलानन्दं विधत्तेषु वा ।

स्नेहं वा किमपीत्यन्यपि मेघोः पीताङ्गुको वा भवेत् ॥

अथ क्षणमिव ध्याया पार्श्वस्थितायाः मदनकलिकायाः पाणिमवलम्ब्य सरित् मदनकलिके ।

१ शोभितपूर्वदिनात् । २ किरणैः शृण्वन् । ३ सारङ्गः लाञ्छनं हरिण-
म् । ४ विष्णोः पदे आकाशे पदे यथायम् । ५ कमलाया लक्ष्म्या आनन्दः
पदे कमलानामप्यनाम् । ६ मधीः भगवतस्तु दैत्यस्य च ।

चन्द्रोयं पैक्षिनीद्वेषी पुण्डरीकैविरोधकृत् ।

तस्य राकार्पतित्वं च रात्रत्वं चेति विस्मयः ॥

इति संलपन्त्येव लीलाकमलदीर्घिकातटमुपनगाम । तत्र
निःश्रीकाणि कमलान्यालोक्य कोपतरलिताक्षी भ्रुकुटीमाबध्य
चन्द्रमाह ।

घात्रा तात धियार्चितं मुरगजाधीशेन हस्ते धृतं
क्षेत्रेषु प्रथितं श्रियव्रततनूजातेन संरक्षितम् ॥

शुभ्रांशो जगतां सुजीवनमये निन्दत्ययितादृशं

हंहो पुष्करमाश्रयं निजमापि ज्ञातोसि जाल्मो भवान् ॥

तदस्तु किमस्माकं जगच्चिन्तया ।

हंहो कलानिधिरयं ब्रुवनन्दनोषं

सर्वज्ञमौलिमणिरित्यवदं सदैव ।

दोषाकरोयमिति कस्य पुरो मयोक्तं

मत्पीडने न हि निदानमिहास्ति किञ्चित् ॥

अथ वा किं प्रार्थनया ।

जीवैष्वग्रहणकलाप्रवीणता ते त्रिलोकविदितैव ॥

सम्पीड्य मामपि कथूनीवग्रहणप्रवीणतां याहि ॥

अथ मदनकलिकायां । अहो आश्चर्यम् । यदियमपिज्ञातर-
तिमुक्तापि तस्य यूनो दर्शनादेवैरं ताम्बावे । निन्दति चन्द्रम् ।

१ पैक्षिनी कमलिनी स्त्रीजातिविशेषः । २ पुण्डरीकं कमलं मत्तविशेष-
वत् । ३ तद्वर्गश्रेष्ठतत्त्वं एषु रासा पाणिना । ४ दोषाकरो रात्रिकरः दीप्त-
स्थानं च । ५ जीवेषु-प्रानिजानेषु- एषु जीवस्य मुगर्षुः श्री तारा ।
६ स्त्रीशान्प्रहणनिपुणत्वं च ।

भवतु एवं भणामि तावत् । इत्यालोच्याह । भर्तृदारिक दिवा-
मूर्यरुतस्वपरिग्रहकुमुदिनीपीडनासहिष्णुतया निशे तत्परिग्रह-
कमलिनीं बाधते । त्वद्बाधनेपि कारणमरित । तदापि शृणु । अर्ध-
श्रवण एव तव मास्तु कोपः । तथा हि ।

तव कमलसदृशं नेत्रद्वयं । अञ्जसुन्दरं मुखं । जलजहंघः क-
ण्ठः । तामरसमनोद्गो वर्णः । सारसानुकारि जवनम् । पु-
ष्करबन्धुर्मध्यदेशः । पुण्डरीकसमानं गमनं । पद्मोल्लासितं
सौन्दर्यम् । किं बहुना । पद्मिन्येव भवती खलु । अतो
ब्रवीम्ययं न विपमवर्ती । किं तु स समवर्ती कोऽप्यदोषः
सुधाकरस्येति । एवं कथयन्त्यां शून्यहृदयं विहस्य तामेद
लक्ष्मीकृत्य प्राह भर्तृदारिका । सखि मदनकालिके पूज्यमानम-
भिहितं त्वया यत्समवर्ती चन्द्र इति । यतः ।

रुशानुभावं क्षीणोपि पूर्णोपि च न मुञ्चति ।

अतः सखि त्वया चन्द्रः समवर्तीति गीयते ॥

सखि इदमेकं विस्मृतं त्वया येन महानुपयोगस्तवेति स्मार्थते ।

मधुमाधवयोस्तुन्यः श्रीपुत्रः पुष्पसायकः ।

समवर्ती कुतः सोपि न भवेत्तीरजानने ॥

सखि ज्ञातामिदानीं यच्चन्द्रादयः सर्वेप्येकमतेन चलन्ति त-
द्युक्तमेव यत्सर्वेपि शनिस्वभावा एव । लायानन्दनश्चन्द्रः वापु-
र्मन्दः वसन्ततु जातितः काठः मदनश्च गुणतः कालः ।
कोकलगणश्च वर्णतः कालः । अक्षेतत् । पदमिदमेक-

मेव विस्मयकरं चेतसः । यत्त्वममन्दगुणापि तेष्वेव मिलि-
तेति तत्सुष्टोयं जनो घन्यथेति ।

तदनन्तरमस्मच्चम्पकवल्ली मा कोपय भर्तृदारिकां दूनयं
दुरात्मना, कुसुमधन्वना सुधाकरेण च तदलमेतादृशवचनापे-
न्यासेनेति मदनकलिकां निर्भर्त्स्य अक्वदद्राजपुत्रां । भर्तृदारिके-
किमिति विषीदसि । एतेषामुपद्रवापनोदायास्ति कश्चित् सुलभो
पायः । तच्छृणु ।

कदाचिद्वनरनायाः प्रथमर्तुमहोत्सवसमये कस्मिंश्चिद्धताम-
ष्टये मिलिताः सर्वे समासदः । तदाग्रत्वपूजार्हः क इति
प्राप्तायां विचिकित्सायाम् । कलावतया स्वयमेति चन्द्रः
मरुत्कुलं विश्वमान्यमिति वसन्तवायुः स्वात्मानं बहु मेने ।
तदा तु तयोर्विवादमाकर्ष्य भूपे स्वयमेव मदने एकः क-
ब्द्री द्वितीयो मन्दः कृष्णोयं कृञ्कण्ठः पूजनीय इति
वदति सत्यमाज्ञापयति महाराजः तन्नुरा राजमुपज्ञ एव निर्ण-
यो जातः (कृष्णः) अग्रपूजार्ह इति वसन्तेन गणितम् । चक्षरी,
कैरनुमोदितम् । अशोकेनाङ्गीकृतं । रसालेन च श्लाघितम् । ततः
प्रसृति चन्द्रादयः परस्परं साम्यमूपा इव तिष्ठन्तीति श्रुतं म-
या । तदद्य भेदोपायेनैव देवाज्जातस्तेषामन्तःकउहो दृढीकरणा-
य इति । तच्छ्रुत्वा चमस्कृता स्मरशरदृढमहारवेपमानदृढयापि
वसनाश्लेन नृसिंहपुरीमिव सम्बर्द्धनीरां प्रभातनेजामिवाकुलाकु-
रुतारां लोचनपुगुलीमुन्मृज्य साधुश्लेषत्रादधुरीणे साधुधुरीणका-

व्यनिर्माणचतुरे साधु भाणितामिति मुहुर्महुराभिनन्दनीयामभिवन्द्य-
हला त्वमेव वसन्तादीन् मद्बचनेनैवं कथयेत्याह । तथा हि ।

चन्द्रः कान्तोपि रोहिण्या वृषभो न न गौ भवेत् ।

वसन्त एष सुरभिरथ किं तत्र ते रतिः ॥

मातुलहन्तुखनयो मदनस्त्वं तस्य मातुलश्चन्द्र ।

मा विश्वस हेतुगुणाः कार्ये किं न हि भवन्ति तारेश ॥

कुद्वाद्दानचणोयं पिकंनिकरोहिं च पोषयति वायुः ।

तद्वितयाद्भयमुक्तस्त्वं सोम किमित्यये तयोर्मिलसि ॥

सर्वलोकजननीति विश्रुतां मां दहत्यविरतं खरैः करैः ।

आत्मभूरसि निवारयाशु तं मीनकेतन कुमुद्वतीसख ॥

अपसर चन्द्रादूरं कथयामि हितं समीर गिलति त्वाम् ।

एष भुजङ्गश्चन्द्रो मिथ्या चेत् एच्छ भोस्ताराम् ॥

इत्युक्त्वा हञ्जे शृङ्गारमञ्जरी इत एहीति मामाहूय मत्स्कन्धान्-
हितकवाहुरितस्ततो हेमलतेव चलन्ती प्राह ।

दुरुच्छेदः प्रेमा क्वचिदपि पदार्थेषु रचितः

स वो यत्नाभूमिः प्रियसखि विघातर्षसुमुखे ।

शरारुः कामोयं शकलयति मर्माणि तिलशो

न यान्त्येते प्राणाः कथमपि दुराशानिगडिताः ॥

अपि शृङ्गारमञ्जरी एते मदनादयः न गुणसाध्याः किं तु द-
ष्या एव । मदनं लक्षीकृत्य ।

रे मनोज कुलदीपकर त्वं प्रापितोसि न धिरेण विधात्रा ।

यत्पितुस्तव जनित्रितयेष्टामाश्रितोसि वनितावधचेष्टाम् ॥

इति अथाहमचिन्तयम् । अये मदनहतकोयमतितरां पीडय-
ति मर्तृदारिकां मद्बलसर्वस्वमयं सुधांशुस्त्वनेनोपायेन मर्तृदारिकां
कोपयित्वा शिक्षणीयः । यथायं स्वां प्रहृष्टं भजिष्यतीति नि-
श्चित्यावदम् । मर्तृदारिके अहं कथयामि चन्द्रवृत्तान्तम् ।
तथाहि ।

एष किल द्विजराजः परिकलितमर्वांगमोऽतनुहुताशेन सदरं
धकं संताप्यानेकमुमनःकदम्बसुकृतोपनतस्य तपस्यानन्तरं
भाविससादस्य भगवतो माधवंस्य प्रेरणया कलितपरमामोदेन
मन्दानुकूलेन वायुननुगृहीतमुवंश उदयत्रेव रक्ताम्बरो बुधनन्द-
नो मृगकृत्तिकापरिमहो योगिजनोद्धासको वियोगदूनं जनमेनं
स्वकरेण सन्ताप्योपदिशति परं पुरुषं भजेति । तदत्र किं चित्त-
विक्षेपेणेति । अथ सा वेलातीतकोपा आः दुरात्मा परपुरुषं भजे-
ति मामुपदिशति किल तत्कलं सद्य एवानुभवतु चन्द्रहतकः
तत्सम्बन्धान्मदनादपोपत्न्युक्ता विरहाकुलाम्ब्यां लोचनाम्ब्यां
गलताश्रजलेन क्षणादञ्जलिमापूर्य कन्दर्पादीन् कटाक्षीकृत्य वा-
र्यमाणापि सरसीकदम्बेनैवमाह । तथा हि ।

यदि जन्मनमृते भगवतो नारदोक्तगुणकर्मरूपात्सखल्लता-
मण्डपे लज्जामन्धरतारमालोकितासच्छरयूनः अन्यस्मिन् पुरुषे
सद्यहमननुरक्ता तत्सफलीभवतु मे सररवती ।

त्वं रे याह्यतनुत्वमाशुगचयः पञ्चत्वमेतु क्षयं
सामन्तः शिशिरांशुकोप्यसुमनोभावं च पुष्पाकरः ।

मान्द्यं यातु मरुत्सुद्वत्तव रतिं गृह्णातु सर्वं जग-
न्मच्छापान्मदनाहमस्मि निरतैकस्मिन्नसाधारणी ॥

इत्याभिधाय किञ्चिदालोच्य सर्वमपि सखीगणमभणत् । अयि
सख्यः यद्येनामापदं निस्तीर्य जीवामि तर्हि यरमेव । अन्यथा य-
द्यवतरति देवाद्युष्मच्छोचनपथं स शबरयुवा तदेवं वक्तव्यः ।

यद्वैशंसं मयाप्तं न हि तत्त्वद्रागहेतुकं किं तु ।

गुरुजनलज्जामूलकामिति जानन् रमण मुञ्च मायि करुणाम् ॥

इति कथयन्त्येव बाष्पाकुललोचने वयस्याकदम्बे विहाय
प्रमदवर्नं प्रमदाजनं च मय्यप्यप्रसादा प्रासादमारुह्य विहाय,
पर्यङ्कं । पर्यङ्कस्थापितवामर्पराकरकमलाञ्जितवदना दक्षिणद-
क्षणेन किमपिकिमपि पश्यन्ती कनिष्ठिकानखाशिखया बाष्पस-
लिलं दिशि दिशि किरयन्ती क्षगंक्षणं पारंवर्यापरायणेपि जने
शून्यतरया चित्तवृत्त्या बाहुयुगवेष्टितजानुद्वयस्थापितमौलिः क्षणं
दीनदीनां दृशं पार्श्वस्थितसखीवर्गे धीरं धीरं सञ्चारयन्ती त-
स्थी । अत्रान्तरे कथंकथमपि ज्ञातवृत्तान्ता देवी धराकन्यका
प्रासादं स्वलक्षरणाविन्यासमागत्य किमिदं किमिदमिति पप्रच्छ
सखीवर्गम् ।

तदनु वीर्यैर्ज्वरोयामेति दृष्टिरितिस्म धात्र्या

पीडा शनोरिति वचो गणकैः प्रयुक्तम् ।

अत्रान्तरे सहचरीगणमाप हासः

कन्यां त्रपा नृपसतीमथ संशयोपि ॥

अथ देवी धरा विचिकित्सातरङ्गितान्तरङ्गमाष्टच्छत् । हञ्जे कि-
मेतत्सत्यं कथयेति । तत्र च व्यतिकरे सानुनयं पृच्छन्त्यां देव्यां
कृतावहित्यास्वालीषु इदानीं किमेया कथयति पापेति रहस्य-
मङ्गभिया दूनायां भर्तृदारिकायां सजिज्ञायन्त्रणं मा भण शापि-
तास्मत्प्राणैरिति सूचयन्त्यां मदनकलिकायां कथयकथयाविल-
म्बितमिति उत्सर्पितपूर्वकाये जल्पति जरुद्धात्रीवर्गेहमेवमवदम् ।
देवि ह्यस्तने अस्माभिरियं भर्तृदारिकापुष्पापचयाय गता खलु व-
नवाटिकाम् । तत्र चित्तजातकुतूहलेनोत्तरलिता कस्मिंश्चिकिरा-
तकुलभूपणे भूमृति सम्बद्धक्रीडानुरागासीत् । अकालोर्यमिति अ-
रुतार्थेव यावद्भवनमायाति तावदस्या इयं दशा । तदानीम् ।

देहो मध्यसमच्छविः स्मितरुचिं घत्तेथ नासामणिः

कैश्यस्यानुकरोत्यमेयचरितानल्पान्विधत्ते गुणान् ।

निश्वासथ विनृम्भते प्रतिकलं वाप्पो यथा यौवनं

सन्तापस्तुल्यपारविभवं लावण्यवारानिधिम् ॥

देवि प्रथमं तावदस्याः करयुगुले तापमाकलय ।

यस्मिस्तामरसभ्रमेण मिलितैर्भृङ्गैः पतद्गायितं

संसृष्टैर्मणिचन्धकोरिनकरैः सम्पातिपत्रायितम् ।

केलीपुत्रिकयापि दिव्यसमयश्रीरामकान्तायितं

लेपाथं कलितैश्च चन्दनरसीरामोदि धूपायितम् ॥

किं चैनम् । स्मारं ऊरं कलय लोकाविद्वक्षणं योयं पूर्णच-

न्द्रोदयाभियोगाद्बर्धते । जैर्वातृकदर्शनादापि जृम्भते । सेयं भर्तृ-
दारिका स्तोकेन वायुनापि दूनेवं भाति । कस्य चिद्गृहोपेणापि
भक्तिव्यं यथात्मन्मन्त्राविषयः । अपि च । किमेतादिति विवि-
च्य प्रष्टव्यम् । यस्यामवस्थायां वर्तते भर्तृदारिका सा किं दे-
व्यानुज्ञायते । देव्येतदेव जानामि इतःपरं देवी प्रमाणमिति ।

ततश्च सा सूक्ष्मा महादेवी क्षणमिव ध्यात्वा दीर्घमुष्णं
च निश्चस्य किनप्यनुक्ता प्रययौ । महाराजोपि देवी-
द्वाराकलितवृत्तान्तैकदेशः मां इत एहि शृङ्गारमञ्जरी-
त्याहूय आज्ञापयामास । गच्छ तपोवनं यत्र भगवानुशर्ना शी-
घ्रमेव मन्त्रपूतं जलमाहर येन तापशान्तिर्भवेद्दस्तायास्तदाहमन्त-
नियमितास्मिता किं भवति मन्त्रजलेन विद्याबलेन वा मुधैव
मामायासयति देवो भर्तृदारिकामिव मदनदेवोपि भ्रान्त इव
लक्ष्यत इति स्वगतमालोच्य प्रकाशं देवस्याज्ञाप्रमाणमित्यु-
क्ता अनुष्ठितराजादेशा प्रतिनिवृत्तास्मि । वयस्य उक्तं वक्तव्यं
यदीपदपि परिचयः सरलानां नान्तरं सहते । सखे मरालक
चित्रमेतत् ।

स्वान्तं हिनस्ति मदनो मानभङ्गाय कल्पते ।

सोपि सौख्योन्नतेहेतू रागस्यै विषमा गतिः ॥

अस्त्वेतत् । स सुकृती केति न जाने यस्तु ताद्गुणगजयज-
ङ्गममदनवैनयन्त्याः शृङ्गारसारसर्वस्वमञ्जूपायाः हृदयाकर्षांति अ-
स्त्वेतदप्यनुमन्यस्य यथाभिमतगमनाय वेला भूयसी जाता किं

त्वितदपि ज्ञातुमिच्छामि को भवानिति विस्तरतस्तत्कथयेत्याभाष्य
जोषेमासीत् ।

मरालकोपि सखि शृणु मदीपश्चान्तं यावद्वक्तुमिच्छति
तावदेव श्रीनिवासोपि ।

नो नीता रतिमन्दिरं मणिमयं नो मन्धमारोपिता
नो दष्टोधरपण्डवः कुचतटी स्पष्टा न वा पाणिना ।

न क्रोडेपि कृता न वा मृदुगिरा संभाषिता केवले
दृष्टा चूतवने करोति विवशं चेतः कथं कुर्महे ॥

भूयः कातरतामवाप हृदयं वस्त्वन्तरं नेक्षते
दृष्टिः कम्पमुपैति गात्रमयते धैर्यं निरालम्बताम् ।

रागाग्निर्मलयानिलैरुपचितः स्मैनां दशां प्रापय-
त्यन्नानङ्गकलम्बको हृदि गतः साक्षी न चान्यो जनः ॥

इति वदन्नेव पटच्छया तत्स्थानमगमत् । यत्र शृङ्गारमञ्जरी मरा-
लकश्च । आगत्य च तां दृष्ट्वा दृष्टपूर्वतनसंजातप्रत्याभिज्ञः तया-
पि सरभसमुत्थाय सम्यङ्मौलिदेशप्रसारितचेलाञ्चलया कथमत्र
देवोपे इति सस्मेरमुखमञ्जलिं बद्ध्वा ।

यः शूरान्वयसम्भवः करगतं चक्रं च यस्य प्रजा
लोके नाभिभवत्वमेति स च मे श्रीवत्सलक्ष्मा पतिः ।

कान्तस्तत्र भवान् भवत्विति यया तप्तं तपोभिः पुरा
सा वै मङ्गलदेवता भवतु मे कामाय सोमानना ॥

इत्याशिषा सावेनयमभिवन्दितदर्शनश्रान्तिनवान् । अहो अ-

पूर्वेयमाशिषां परिपाटी । यदास्मिन् श्लोके तत्र भवानिति शब्द-
श्रवणेन किमप्यानन्दमेदुरितामिव चेतः प्रायः प्रकृतोपयुक्त ए-
वालापोयं भवेत् । अथ वा तर्कागोचरा खलु नियतेर्भङ्गा ।

अब्दानामयुते गते सुतजनोरक्षा च तेन क्रतो-
रस्त्वेतद्गुरुरैशमुग्रमभवद्भ्रं कथं तेन हि ।

अस्त्वेतच्च दशाननं स हतवानाजी तदप्यस्तु वा
तद्वातां त्रपते वदन्नहि कथं वल्मीकजन्मा कविः ॥
किं च ।

भिन्नं मेलयति प्रमादगालितं ग्रथ्नाति नीतं पुनः
प्रत्यावर्तयति क्रमेण शिथिलं मव्यं तनोति क्षणात् ।

दूरस्थं निकटीकरोत्यसुवटं चानीय पाणौ ददा-
स्याच्छन्नं प्रकटीकरोति पुरतो दैवं प्रधानं यदि ॥

इति विचिन्त्य च । अपि सखि दिष्ट्या दृष्टासि किं तु
कुशलं ससखीकदम्बायाः युष्मद्भर्तृदारिकाया इत्यानन्दवाप्पस्था-
ने विरहसंतापजनिताश्रूणि कल्पयन्हारितालपीतांशुकाञ्चलेन
प्रमृज्य शोणारविन्दद्रोहदक्षं नेत्रयुगुलम् सस्पृहं ताममापत ।
सापि लज्जामन्धरतारं विलोक्य कुशलमव्याहृतं भर्तृदारिकायाः ।
यस्या भवाद्दशश्रितोन्मथनहेतुः किंचायं विदितवेद्यः कृतः देव-
स्य प्रियसहचरो मरालक इत्यभिधाय कृततत्कालोचितालापेन
तेन चाभिमतप्रयाणा गृहीतपारितोपिका अयमयं देव प्रयाणप्र-
णामाञ्जलिरिति परिवृत्तपरिवृत्य पश्यन्ती शनैर्नैर्गाम । श्रीनि-
वासीपि मरालकवचनदृष्टीकृतश्रुतिः फणोन्द्राचलमागत्य वकुल-
मालं नारायणपुरं प्रेषामितुमिच्छन् ।

मधुरवचनरीतिं मञ्जुसत्संविधानां
कथमपि निजकार्यस्यानुकूलां विधाय ।

काविरिव विधिनारीं वेङ्कटेशः प्रसाद्य
प्रमुरपि वकुलां तां श्रीनिवासो ननन्द ॥

इति श्रीमत्कवीन्द्रवर्यश्रीवेङ्कटाचरिक्विराजकृती श्रीनिवास-
विलासाख्यचम्पूनां तृतीयोच्छ्वासः ॥ २ ॥

—०:०—

चतुर्थोच्छ्वासः ।

अय परेद्युः श्रीनिवासाज्ञया नारायणपुरं गच्छन्ती वकुला
मध्येमार्गमनर्गलप्रसरद्यशसं भगवन्तं ब्रह्मरातं निरीक्ष्य प्रणम्य
च यथावृत्तं निवेदयामास । महर्षे रूपोद्धत विष्णुरात विदितमेव
भवता भवतापहारकः श्रीनिवासो भुनङ्गाचले निवसतीति । स
च कदाचिन्मृगयापरावृत्तो माममणन् । अयि वकुले अद्य मया
विपिनभुवि भ्रमता पद्मसरसो नातिदूरे कापि पिकोलाया दृष्टा
स्पृष्टा च मनसा । या खलु हीनमहीनमपि कलयति वेण्या ।
तनुमतनुं चोद्धासयति दृष्ट्या । अगं च नागं लज्जयति कुचा-
भ्यां । गनमगनं च द्वेषयति मदनेन रतिमरतिं तिरयति रूपेण
किं बहुना ।

वक्रं पुष्करहारे शम्बरलसन्नेत्रं वियोगो विपं

विम्बोष्ठोमृतमुन्दरः शरशतं ते ते कटाक्षाङ्कुराः ।

क्षीरं वाग्धुवनोत्तरं वपुरये यस्याः कुचः सद्रसः

प्रेमाजीवनमेव तद्विद्युमुखी सा साधुनीत्युज्ज्वला ॥

म खलु दर्शनात्प्रभृति चन्द्ररेखेव सागरस्य कामपि विरुति-
मापादितवति चेतसः । तदग्रे भवती भवती नियतिश्च शरण-
मिति अहं तदुक्तवती यदुचितमार्यभावस्य । तथा हि ।

देव परिहरेमां मनीषां यतस्त्वाद्दृशानां पार्थिवानां नोचितः
पराभवप्रकारो मन्मथेन । तोपहेतुर्धरणी न तरुणी । महत्त्वं दर्पेण न
कन्दर्पेण । अङ्गीकुरु सैन्यं न दैन्यं । सम्पादनीयाः केशा न क्लेशाः ।
के वा चिरन्तनाः स्त्रीमूलकव्यसनेन न लघुतां नीताः । दैत्यादिर-
पि राक्षसविधिमङ्गीचकर भगवान् गोविन्दः । विना चन्द्रं को
वा बुधनन्दनो जातः । मधुपाः कुसुमेषु सक्ता भवन्ति मदनासक्ता-
स्तमोविशन्तीति त्वयाप्युक्तमेव किं तन्मृषा । माररहितो निश्चीक एव
अपि चेदमपि शृणु या भवतोक्ता सा प्रायेण वियद्गूपात्मता भवेत् ।

जानामि तां यस्या मधुपकुलमुखप्रश्नचतुराकुन्तलाली । भुजङ्ग-
स्पृहणीया वेणी दोषाकरानुकारि मुखं परपुष्टमब्रह्मचारी ध्वनिः
पल्लवैकासिकायोग्योधरः । द्विजिह्वसहचारिणी रोमलता मात-
ङ्गानुकूलं गमनं सत्येव शुद्धो भवान् कथं तस्यां सक्तः । अस्तु
वा तस्यां प्रणयः विरुद्धचर्ययोः कथं परिणामरमणीयता ।

तदपि शृणु संक्षेपतः । मा दिशो रञ्जयति त्वं पुनररञ्जयन् ।
सा दृशा रङ्गकुण्डमिणी त्वमरकुं फुल्लद्वेषी । सा पुनरलङ्कारातिमु-
न्दरी त्वं तुलङ्कारातिमुन्दरः । इति अतःपरं यथाकृञ्चि समाचरे-
नि । सोपि श्रुतमदृचनः ईषदसन् देवि शब्दसामर्थ्याद् गुणान्
दोषोक्तुं दोषानपि शृणोक्तुं समर्थासि । अत्रोक्तमामान्या तव

शक्तिः । किममुवटं श्लेषभाषणरासिकानाम् । प्रसीदतु वत्से मयि
निर्व्याजप्रेममांसलं नवनीतकोमलं ते चेतः । कश्चित् पुरुषः स्व-
शत्रुमपि विवाहशोभया योजयन् महतीं कीर्तिं प्राप्नोति । अतो
मां कृतार्थं विधाय परां समाख्यामवामुहीति साञ्जलिबन्धमभण-
त् । महर्षे किं करोमि किङ्करी तदाज्ञाप्रमाणमित्यवतीये पवनाश-
नाचलात् प्राप्य कपिलेश्वरम् ।

गुणवद्गुणोप्यहीनो मार्गणवन्मार्गणोपि लक्ष्मीवान् ।

धर्मो धर्मवदचलो यस्य स पायात् पुरारातिः ॥

इत्यार्ययोल्लसन्महाश्लेषया गौर्यैवापरया नन्दयन्ती तमुमाना-
यकमिह प्राप्तास्मि । बादरायणे इदमपरमभिहितं देवेन बकुले
यद्यत्र कन्यासंचन्धिनामनुयोगः प्रसरेत्तदा किं कथयसि ।

अद्याप्यरुतविवाह इति कालातिक्रान्तदोषसूचनम् । जात-
विवाहोयमिति सपत्नीस्थितिज्ञापनम् । तस्यामलब्धसन्तान इति
अपुंस्त्वव्यञ्जनं । द्वितीयो विवाह इति अमङ्गल्योद्बोधनं । भार्या-
स्य विप्रकृष्टा वर्तत इति गृहच्छिद्रावेदनलाघवम् । सा दुश्च-
रित्रेति अलीकवादमहापाकम् । नैक्या तुष्यतीत्यवस्थाद्यो-
तनम् । रूपोन्मादित इति वनितापूर्वकानुरागाभावकथनम् । त-
या प्रलोभितोयमिति कुमारोजनविरुद्धशङ्काबीजोद्भवनम् । अ-
भिनववया इति पापीयसा निष्कारणपरोपत्तापदक्षेण नारदेन
भिद्यते रहस्यं पुराणपुरुष इति । अथ चतुरासि वक्तुं किमपि
वा वद कथमपि वा कुरु अप्रभुरस्मि युक्तायुक्तपरिज्ञानि । इत्येवं
मध्येवार्पितभरे देवे मयाद्य किं कर्तुं शक्यमित्येवमुक्त्वा वि-

रराम । संवृतवचनायां तस्यां शुकोपि स्मारितश्रीनिवासःपुडका-
ङ्किततनुः शनैस्तां वभाषे । देवि बकुले कुशलासि वक्तुं यदत्य-
क्तकार्यभावया देवस्य चित्ताराधनं कृतं । अनुसरणीयाः खलु नि-
रर्गलप्रचाराः प्रभवः ।

अंस्त्रेतत्तावुभावपि दृष्टपूर्वा तयोर्योग्य एव संयोगः । यतः
सा श्यामा स तु कृष्णः सा पद्मिनी स तु वैसुमान् । सा का-
न्तालका स तु राजराजंश्च सा रूपेण हरिणी स तु यशसा हरि-
णश्च । इति तथापि सा सुभद्राकृतिरिति दोलाकर्म करोति चेतः ।

आः किमस्ति अगम्यागमनशङ्का भूपानां । रामो जनकमुता-
यामनुरक्तः विचित्रवीर्यस्तु अम्बिकामुमयेमे नदीमुतो वाहिनीप-
तित्वमाप राजनीतिं धिगवन्तातधिकारक्षमलोचने इलायामनुर-
क्तोभूदिलापुत्रः पुरुरवाः । इति ।

अथ वा महत्सु दोषारोपणमेव दोषः । यथा कथञ्चित्प्राज्ञे-
न कृतोपयमसाहाय्येन भवितव्यमित्यार्यवादः । लोकेपि शत्रुर-
प्युपयमं नीत्वा महाराजसम्पदमनुभवति । तिष्ठत्वेतन् देवि साधय
साधनीयं अहमपि यथाशक्ति श्रीनिवासस्य कार्यकदेशसाधको
भवामीति । बकुलापि श्रुततद्वचना निर्गत्य तदाश्रमात् ।

चित्रं स्मृतिपथं प्राप्ते यस्मिन्निष्कण्टका मही ।

तं श्रीनिवासं संस्मृत्य यच्छुकोभूत्सकण्टकः ॥

इति सानन्दं चिन्तयन्ती कतिचिन् पन्थानमतीत्य राजपु-
ङ्गाः शरीरतापापनोदाय द्विजननक्रियमाणरुद्राभिषेकं सुवर्ण-
मुत्तरीनारश्ममगस्त्येश्वरमासाद्यं ।

सा वै पीनपयोधरा स च पुनः श्रीनीलकण्ठोभवत्
स्याणुत्वं प्रकटीचकार स च सापर्णाभिधानं गता ।

तौ जाती कलधीतकान्तिरुचिरा वा चन्द्रमातारकं
तदाम्पत्यमहो जयत्यनुकलं श्रीपार्वतीशर्वयोः ॥

इति स्तुत्वा द्विजपरिचर्यापरैः राजदासीजनैः समं तत्पुराभि-
मुखीवभूव । इतः श्रीनिवासस्तु चपलत्वमात्रो मरालकमाह ।
वयस्य वकुला तावद्गता परं कार्यं साधयति वानवा । प्रायो मु-
ग्धाङ्गनानां चित्तं राजप्रसादवच्चपलं । तत्र मन्दाक्षभूयिष्ठे किरा-
तवन इव भृगो भीतभीतः प्रसरति मदनस्तत्र किंकरणोयमिति ।
सोप्याह देव मैवं । यतः प्रायशो लोके वनितानां स्पृहास्थानं
सौन्दर्यमैश्वर्यं च विद्या च तत्रोदाहरणं ताराद्वयं कलयतु देवः ।
तत्रैका तारा शृङ्गारदीक्षितत्वं राजत्वं कलानिधित्वं चन्द्रे दृष्ट्वा
स्पृहयाम्बभूव । द्वितीया तु सुग्रीवं गजादियुक्तं कलालापेन तो-
पयन्तं कपिराजमकामयत् । देवेदं तावत्स्वैरिणौवृत्तं । का वा
कुलकन्या एकत्र प्रकटितानुरागाभूत्वाऽपरत्र सक्तमानसाभवत् ।
अग्रे रुक्मिणीजाने किमत्र शङ्कया । तस्माद्गणानि वसन्तश्री-
नियतिश्च मेलयति देव्या सोप्यचिरादेव महोत्सवो विश्वं विस्मा-
पयतीति ।

-अप्य देवोप्यचिन्तयत् । लोके पुरुषैः केवलं सैरलो न
स्यात् । सरलसच्छोभः कुचमारः पीडयते । नवनवकपटोल्लसितो

१ स्थिरत्वम् । २ पर्णाभिधानम् पर्णनाम । अपर्णा पार्वतीनाम् । ३ स्व-
तन्त्राक्षया आचरणम् । ४ पुत्राग । ५ देवदारुः ।

मान्यो भवति वक्र एव गुंरुरिति सहृत्तशास्त्रं । भगवान्नाराय-
णोपि महामायायुक्त एव पुरुषोत्तमो जातः अतः कपट एव स-
र्वार्थसाधक इति विचिन्त्य ।

भारतसमरभूमिरिव गुल्मोद्भगसिनी । वर्षासरिदिव मध्यदेशोल्ल-
सत्पोता विन्ध्याटवीव वेत्रलतावती । शम्भुमूर्तिरिव कपर्दकमा-
लालंकृता प्रावृट् लक्ष्मीरिव व्यालम्बिपयोधरा । धर्मदेवताभूत्वा
नारायणपुरं प्रविश्य निशि पौरविलासं ददर्श । तत्र कश्चिद्विलासी
कांचनास्त्रियं वक्ति ।

नीलाम्बरासि वामोरु मुंसलं च करे तव ।

योग्या तवास्तु रामाख्या तनुयुद्धं भजाधुना ॥

इति । अपरः कस्याश्चन वृत्तान्तं सखायं प्रत्याह ।

ज्यावल्लीलुलिता शिवस्य मलिनं चक्रं नखाङ्गोल्लस-
त्कोदण्डं मुकुलीवभूव च शरस्याद्यावतारक्रमः ।

आयस्ता सुमवाटिकाशियिलितप्रायांशुकस्यन्दनः

प्रायेगाञ्जमुखी सखेरिपुरणंश्रान्तेव संलक्ष्यते ॥

काश्चिदपरा मुग्धावस्थामारम्य क्रमेण रूढयीवनां कामुकीं
वर्णयति ।

यत् पुष्पेषु शिलीमुखावृत्तिरभूत् सौरम्यमासीत्ततः

पुष्पं चोत्कलिका च पल्लवकुले सारकतां ते ततः ।

पश्चात्सद्विटपालिवेष्टनाविधिः पश्चाद्रसापेक्षता

यस्यास्ताद्विरला लता विजयते सा कापि नेत्रोत्सवः ॥

इति । काचिद्वनिता परैवाक्षरैः स्वपुरुषः संछपयति तैरेवाक्षरैः
प्रतिवक्ति । वीरायि ते नैपुण्यं दर्शय । मे खलाभियोगो न मुञ्जाय ।
रामाधिकस्वभावाद्-द्वयद्गमश्रीरासि । सरलता ते लोकोत्तरा ।
सन्मालानुगुणनायकगुणोल्लसितसम्पत् । अधरकृतमकलवन्बुञ्जीव-
रुचिरासि । सर्वदोरुसम्पदा मनोहरासि । रुच्यातिरेकान्मामधः
करोषि । त्वद्रत्याविस्मयान्वितं मे चेतः । इति ।

कश्चित्स्त्रियं स्तुवन्नित्ति मुग्धे सुप्रियासि । अतनुकलहप्रि-
येतिरमणायसि । च्युतमाने किं बहुभाषणेः । इति ।

काचिद्विटं स्तुवन्ती विकृर्वन्ती स्वमुतां शिक्षयति । गरद्विटपा
मुग्धे मनोजातविकारमेतास्मिन् मा कुरु वृथैवानेन सह जरुपन्त्या-
स्तव त्नेहेक्षय एव स्यात् । यथा निशान्तं न याति तथा कुरु
अचिरादेव बभ्रुमानागच्छति यश्च हितवरः पद्मिनीनां ततः पर-
मनेन किं ते प्रयोजनमिति । काचिद्वेश्या गृहकृत्यनिवेदनव्या-
जाद्गृहितरं शिक्षयति । अनर्घ्यमणिताभिज्ञे कण्ठस्थं स्नेहकृतं ना-
यकं सत्कुरु न बन्धनं प्राप्नोति भुरभिश्च तन्न पश्यति । कुतः दुर्व-
त्से प्रवृत्तिं जानीहि । क्व गता गुणाः न पात्रे ते प्रणय इति ।
काचिन् सती चनुरङ्गलीलानिवेदनव्यानेन नारं बोधयति । प्रि-
यसस्त नन्वस्याः कुञ्जरं गृहाण । स्मरनवोनिरुतचातुर्यं अस्याः
पश्य पश्य सेनमेनां त्वन्निकटगां । प्रकर्ताकुरु रथं पात्रं मा त्यज
योनय बन्धे इति । एषमत्रान्तरे ।

१ तैलं निवेद्यन् । २ राशो गृहं प्राति च । ३ वसुमान् सूर्यः । इत्यन्वाया
४ कमलानां शीलां च । ५ इत्यस्य मदनस्य धर्मं आजि नाम मुदं तत्कृत
चातुर्यं । पश्य स्मर इति शृणुच्छेदः । ६ सेनां वनिप्रदितम् ।

लसमानसप्तपत्रा गलितवनध्वान्तनिकररमणीया ।

शरदः प्रभातवेला बभार लीलां झटित्येव ॥

अयोदिते सूर्ये । तत्र तत्र कालत्रयवृत्तान्तं कथयन्ती राज-
भवनवीथिकां प्रविश्य तत्रापि जनकदम्बवेष्टिता धर्मदेवता तत्त-
द्वृत्तान्तं कथयति स्म । तथाहि ।

कामपि वेश्यां प्रति । पूर्वेद्युर्द्वारोपान्त एव कश्चिद्गुणज्ञो दृष्टः
स त्वया मन्त्रबलाद्वन्द्वे निवेशितः । कंचन विप्रं प्रति । अये
त्वया रात्री रामाराधनं कृतं इदानीं बहुधान्यालामचिन्तया
म्लानमुखोसि पुण्डरीकनयनाराधनं कुरु फलवान् भवति ते मनो-
रथ इति । केचन वाणिजं प्रति । रात्रौ त्वया नीवी मोचिता ।
इदानीमपि मधुराधरागमनं चिन्तयसि सत्यावृतवृत्त्या ते कार्य-
सिद्धिः । दुर्गतं प्रति । ग्रीष्मे वसूळ्ळांसं पश्यसि । अवरं प्रति ।
सूर्येस्तमिते श्यामालाभो भवति । अन्यं प्रति । मव्याह्ने मित्रं स्व-
च्छमवगच्छसि । अन्यं पौर्णमास्यां प्रथमं राजानं द्रक्ष्यसि । विटं
कावेरी ते दुःखमपनुदति । अन्यं शरदि धात्रीदर्शनं भवति । अन्यं ।
इन्द्रं प्रार्थय सन्तानलाभो भवति । मन्दपुत्रां प्रति वसन्ते तवाङ्ग-
जः प्रौढो भवति । इत्येवं जातमात्रं विश्वासपात्रमापादयन्ती सम-
र्थेयं कालत्रयवृत्तान्तमात्रकथन इति स्तूयमाना राजवल्लभयापि
धरया चेटीमुखेनाकारिता राजभवन मासाय देव्या दृष्टा
क्षुधितास्म्यन्नं देहि ततः परं सर्वमपि व्रवीमीति त-
ज्जातिचापलं मध्येमध्येऽभिनयन्ती । श्रीवदरीनारायण मल्लिका-

र्जुन वैद्यनाथ श्रीरङ्गेशविरूपाक्ष वीरमद्रनर्मुण्ड(!) गोकर्णलि-
ङ्गेति देवताः प्रार्थयन्ती याष्टिकां चालयन्ती रुदन्तं शिशुं ताडय-
न्ती अयि राजदास्यः इयं राजाङ्गना यदुद्दिश्य एच्छति सा वि-
पदङ्गनातानुबन्धिनी महिष्या वृत्तमिदं । किमये न सुराभिवृत्तान्त
एषः किं तूर्णां तिष्ठथ सत्यमसत्यं वेति मुहुर्मुहुस्त्रासयन्ती अयि
राजाङ्गने ज्ञातमिदानीं इयमनङ्गपीडा विस्तरेण वक्तुं नावसरः ।

प्रकृतमनुसरामि । तदाकर्णय भूतवृत्तान्तं इत्यकथयत् । तत्रा-
न्तरे देवी समयं । अयि धर्मदेवते किं मत्पुत्र्याः पिशाचनाधेति
भणसि किं सत्यमसत्यमित्याह । सापि मूढे प्राग्वृत्तं अवधारयेति
वदामि । न पिशाचपीडेति । इयं किल यसन्ते कस्मिंश्चिद्वनप्र-
देशे कंचन निर्जरं निर्जरपुण्डरीकगर्वाहारिनेत्रं नेत्रप्रभामितचन्द्रं
चन्द्रकुलावतंसं तं संमानितं पद्मासनादिभिः अर्जुनवर्णेन घोटकेन
यसनेन च विराजमानं राजमानहरेण वक्रेण भुजेन च शोभमानं
शिषमिव सवलयकरं कमपि निपादचक्रवर्तिनमद्राक्षीत् । तत्र
चाभिनिविष्टेयं कष्टां दशामवाप । तत्सत्यमसत्यं वेति विचारय ।

शृणु राजाङ्गने वर्तमानमपि । याचकजनतेव कामभिभूता ।
चम्पकलतेवालिवर्गं न सुखयति । बौद्धचित्तवृत्तिरिव प्रमूनालोक-
निरपृहा । अशूरततिरिव शिलीमुखाज्ञाता ॥ शम्भुमृत्यश्रेणीव स-
र्वदापि काल्युद्धिमा । पतिव्रतेषु पद्मपतरुपं । नानुमोदते । केवलं
तापीय तपतायं ।

अयि भूपकुटुम्बिनि मविष्यमपि शृणु । अशश्वो वा

तच्छवरयूनो धात्री वकुलाभिधाना आगच्छति कन्यार्थिनी । स
 यदि कृतकृत्या तर्हीयं सत्कविवत् जीवति । द्रव्यत्ववत्स्वमा-
 वमवलम्बते । पार्वतीव कुलाचलाख्यातिं प्रथयति । कमलपङ्क्तिरिव
 श्रीनिवासयोग्या भूत्वा वीरततिरिव अतनृजनन्यानन्दं तनोति ।

देवि कथितं कथनीयं । इतः परं स्थातुं न शक्य-
 ते दुष्टा मे सपत्नी शिशुरपि नाभिजातः । तदनु मन्यस्व
 यामि यथागतमिति । एवमुक्त्वा गते कुहनाधर्मदेवतास्वरूपे श्री-
 निवासे धरादेव्यामपि सत्यमाह धर्मदेवतापुण्यसमयः पुण्यसमय-
 श्च नर्तयति बालाजनमानसं कमलाशुगश्च दुःसह एव । भवतु
 सा वकुलाभिधाना पश्यामि तावत् यदि तदागमनमनलीकं
 तर्हि धर्मदेवतोक्तमनुष्ठेयमेवेति चिन्तयन्त्यां परेद्युः प्रातरेव यथो-
 क्तपरिवारा सागतेव वकुलमाला । तदनु राज्ञी सेयमेवेति वि-
 ज्ञाय सानन्दं पीनपयोधराभ्यां तदुरस्थलमाच्छादयन्ती कुचोन्नत्या-
 लिङ्गनापर्याप्तहस्तनिर्मातरि कृतकोपाविष्करणा धातरि महारा-
 जयोग्योपचारैः सत्कृत्य भवनं प्राप्यागमनकारणमष्टच्छत् ।

साप्यवदत् । देवि धरे शृणु मदागमनकारणं । यस्य वाणी
 स्तुषा सत्यपूता च कामस्तनयः सत्यश्च सुग्रीवो देहः अश्वश्च ।
 अञ्जनमपहसति पदश्रीः नसश्रेणी च । भूरिशोभावहं यस्त्रं
 सौन्दर्यं च । पारसानुकारी नेत्रयुगुलं वक्रं च । यस्मि-
 न् राजनि द्वारकायां सुवृष्टस्य मणिवेधः सदानस्य गगस्य

१ लक्ष्मीवासराजयोग्या श्रीनिवासां वैदुष्टेशः । २ नामजातां प्रक्या पथे
 न भावेनापि इति श्लोः । ३ सुभ्रुर्वावा परिमन् । अश्वनाम च ।

मदः सुवंशस्य वेणोः कण्टकाक्रान्तिः शूरजातस्य शनेर्मन्द-
ता मुस्त्रिग्धानां वनितानां मानहानिः सुवचसां शुकानां पञ्जर-
बन्धः सरसानां नदीनामधोगतिः । तस्य भगवतः श्रीनिवासस्य
दासी कन्यार्थिनी प्राप्तास्मि ॥

इति तदुक्तमाकर्ष्य सन्तोषनिर्भरा देवी रामानं शुद्धान्तमा-
हूय शुद्धान्तरा धर्मदेवतागदितं वकुलागमनं रूपविस्मापितम-
णिपुत्र्याः पुत्र्या दशां च निवेद्य विगलिवेद्यान्तरं चक्रे ।
सोपि सुरगुरुमानीय समां विदितवृत्तान्तं चकार । स
चाह वाचस्पतिः । वर्षावासरेणेव सर्वतो मुखपूर्णेन हर्षेण रे रे
रानकुञ्जकमलिनीरामहंस ।

कमला कमला यस्य ताक्ष्यस्ताक्ष्यो धरापते ।

नन्दिनी नन्दिनी यस्य स ते राजन् वरो वरः

यत्कीर्तिर्हसितं मुने कुचतटे मुक्तासरध्वन्द्वनं

काले सत्तिलकं सिताञ्जकालिकीतंसस्तथा कर्णयोः ।

हस्ते हीरककङ्कणं सुधवलं वस्त्रं नितम्बस्थले

पादे रामतहंसको जयति सां दिक्पङ्कजाक्षी ततैः ॥

किं च मत्स्यइव सदा वनविहाररसिकः कूर्मइवोद्धृतनेत्रः
गोत्रः वराहइव क्षमान्वितः पुराणव्यासहइव त्र्यसिंहः वामन
इवोग्रमार्गणः भार्गवइव सहस्रबाहुर्गर्वहरः रामइवाचलोद्भूतिभू-
पितः कृष्णइव भद्रानन्ददायकः बुद्धइव नयज्ञप्रीतः कल्कीय

१ "आहूय" इत्यापि पाठः । २ वनमुद्ररुमरणं च । ३ उद्धृतं चन्द्रस्य
गोत्रं (चन्द्रवंशः) येन । ४ त्र्यसिंहा पृथ्वी । ५ यज्ञप्रीतः न । नी-
निश्रान्तः ।

सुकृतोद्भवनिदानम् । अथ बालमुपामित्या स एव मत्स्यादिरित्या-
र्यवादः ।

भद्राख्यः प्रमदोज्ज्वलश्च सततं यो राजहंसश्रिया
भ्राजिष्णुः सुकुमारतां समगमद्यो वै वनोद्भासितः ।

स श्रीभाञ्जयति प्रकाममसुरश्रेणीकृपाणी हरि-
र्गङ्गावद्भ्रजगण्डवद्भ्रगनवद्गाङ्गेयवद्रेयवत् ॥

इति यावद्ब्रूदति तावत्काश्चिद्राजमन्त्री बहुश्रुतो नाम कथ-
याम्बभूव । सो देवानेन सुरपुरोधसोक्तमाकर्णयन्ता मयापि किञ्चि-
त्स्मृतमिदानीं जानाम्यहं तं । स हि कृतदशावतार इति सत्य-
मेवै । तथाप्युक्तगुणान् न पश्यामि । तथाप्येनं मत्स्यावतारे नीर-
संचरणचञ्चलं प्राहुः कौम्येऽप्यवतारे धृतमन्दरागं वाराहे कु-
प्रातियुक्तं नारासिंहे कयाधुतेनयानन्दित इति वामनावतारे
बलिविरोधेनैसमं गत इति भागवावतारे अर्जुनद्विडिति रामा-
वतारे शरमद्भ्रमवोपेति । बीन्दावतारेऽर्हिसानन्दं वमार । क-
ल्क्यवतारे कलिसकृतमध्यवती इति । अपि च राम एव कृष्ण
इत्याचार्यो वक्ति तदपि विचार्य । कृष्णो हंल्यानन्दनः रामस्त्व-
हल्यानन्दनः कथं जातः । देव शृणु कृष्णावतारकथामपि ।
पालितानुनोपि भ्रान्तुनेऽश्रासौ । किञ्च । बाललीलाचरित्रमखि

१ नीरे उद्वेसवरणे चञ्चलः । पक्षे नीलं घरण चञ्चलं धी छन्दः । २ धृतः
मन्दः भागो धीव । पक्षे धृतमन्दरागलम् । ३ कयाधुतनयः प्रह्लादः । पक्षे क-
या कर्त्तव्यान्तम् । ४ बलिविरोधिना ईशाना इतः इन्दः तस्य समा 'समा-
तात्रे'ति श्रुतमकृतम् । तत् । ५ शरमद्भ्रमवोपेति । पक्षे बाणमद्भ्रम् । ६ हल्या
मन्दनः शोभामानन्दनः । ७ भ्रान्तुनी शृणुः ।

तद्वात्रामगोचरमस्नाकं । इतः परं देवः प्रमाणमित्युक्त्वा तूर्णो
स्थिते सस्मिते राजमन्त्रिणि । संदेहदोलारूढे भूपेपि देवाचार्यं
कुपित इव हंहो राजवल्लभ बहुश्रुत प्रगल्भोसि क्षिप्ररचनायां
देवेषु असृष्टदोषगन्धे शब्दसामर्थ्यात्कल्पमारोपयसि । शृगुरे ।

गङ्गा पादसरोजपुष्परसाति व्याघ्राधिपस्तल्पति

धैर्यं क्यं च कुटुम्बति द्विरत्नद्वेषी रथत्यण्डजः ।

कालः शस्त्रति शासनत्यनुदिनं सा वेदवाणी गृह-

त्यद्विवर्षस्य रमाविद्यासरसिके तस्मिन्न किञ्चिद्गुणाः ॥

किं च । सत्यव्रतदयाशाली न किं मत्स्यः पृथीकनमन्दरागः

कूर्मः वसुमत्पलंकृतो वराहः हिरण्यदानदत्तो नृसिंहः विक्रम-

प्रसिद्धो वामनः सहस्रकरविरोधिप्रतापप्रसरो भार्गवः धर्मदी-

क्षागुरू रामः सत्यान्वितः कृष्णः सर्वज्ञो बुद्धः सत्कृतमनकः

कल्की । यस्मिन् रक्षति क्षिति आपणेआपणे रोहिण्यः मण्डले-

मण्डले राजानः पञ्जरेपञ्जरे शुकाः बनेवने इन्द्रद्रुमाः वीथ्यां

वीथ्यां निर्गताः सुरतेसुरते इन्द्राण्यः चित्रेचित्रे चाक्रिणः अ-

रण्येअरण्ये स्याणवः । यस्मिन् सिन्धुराजनिग्रहोपायविदि

दाशरथ्यभिन्ने श्रीकृष्णे देवे शबरत्वमपि न विस्मयाय । अन्यथा

शबरी कथं तुभ्येन् । तिष्ठत्वेनदस्मद्वचनं । पुराणाचार्यः शुकः

प्रष्टव्य इति स्तूतिमात्रकृतमन्त्रिचानः यथाविधि पूजितः कथया-

मास शुकयोगी राजन् अवहितो भव । पुरा सत्तु त्रेनायां श्रुत एव

स्यान् पद्यमानेषु पुण्यप्रबन्धेषु कश्चिद्रामो नाम राजा दाशरथि-

रयोस्याधीश इति । यस्मिन्नाजनि सुनारातिनुत्स्यरूपं चन्द्र-

इव ब्राह्मणगणो जैवातृकश्च सुमाहितो वसन्त इव सत्रियचपः
 अशोकाङ्कितश्च । यस्य राष्ट्रे गिरिविभ्रमा गजा इव द्विजाः स-
 मदाद्विजा इव गजाश्च । सुप्रतीकैस्पृहणीयाः कारिण्य इव तरुण्यः
 सार्वभौमयोग्यास्तरुण्य इव कारिण्यश्च । कैलमहितावाणीव के-
 दारश्रेणी बहुधान्यहृद्या केदारश्रेणीव वाणी ।

राक्षसविभवानन्दश्रवणं हि समासुं चक्रवर्तिस्त्वम् ।

राजन् कुलालानेचये यस्मिन् रक्षति वसुन्धरां राक्षि ॥

स हि ससुरागशोभं शैवशरा संकर च सीतायाः । -

चित्रं चित्र युगपद्राजकदम्ब च पीडितं चक्रे ॥

अनुभूतचापमङ्गः पूर्वं पश्चाच्च दृष्टशरमङ्गः ।

बहुगुणमङ्गः सततं चित्रं चित्रं तथापि वीरोसी ॥

स जयति कश्चिद्धन्वी वालिस्वर्गमार्गगमननि श्रेणी ।

छिन्नमुसंधितताराताटङ्गश्रीः रूपावेणी ॥

आशुगजातहुताशनसात्कृतलङ्कापुरी तदीशो यः ।

सीतादर्शनकृतुकी सोढ्यात्काकुस्थपुण्यपरिपाकः ॥

विरहाग्निः शान्तिमगात् प्रविशति वर्द्धि विदेहकुलरत्ने ।

न हि चित्रं सीतायामुष्णेनोष्णं प्रशान्तिमेनि किल ॥

तदनु चित्रभानुप्रवेशनिर्गमपृता सीता प्राप्तराज्यं राममवादीत्
 आर्षपुत्र मायासीतियमायासिता दुरात्मना रावणहतकेन तादियं भा-

१ सुप्रतीकः दिग्गजः २ सुप्रतीकैः सुन्दरावर्णैः वर्णनायाः । ३ कला-
 मधुरत्वनिः शैवमहिता यस्याः । कलमाना वृक्षाणां हिता । ४ बहुधा भग्यहृद्या
 दर्शने गच्छे उद्दः । ५ मन्वन्तरेषु ।

धांपदे स्थापनीयेति रामस्तुतदाकर्ण्य । प्रिये जानकि एकपत्नीव्र-
तधरोहमिदानीं लंतलुष्णावतारस्तारेशमुत्तीमेनां मेनाङ्गजातामिव
शिवो भूष्टमुतामङ्गीकरोमीत्यभाषीत् । राजन् सैवेयं पद्मावती
स एव श्रीनिवासः । तयोश्चित्त एव संबन्धः कोच सदेहः किं
विलम्बेन लिख्यतां लभ्यपत्तिकेति । अथाकाशमूपतिस्तु सलग्रपत्र
भगवन्तं भागवतप्रसवस्थलीं शुक्रं बकुलया सह प्रेषयितुमिच्छन्
कुमारीप्रासादस्थितां बकुलाम् ।

मद्यो गजः करो नीतिरपि वेङ्कटभूपतेः(?) ।
वत्से सदा नरसमा भाति तच्छत्रुवर्गवत् ॥
कान्ताफालकटासासि रूपवद्भ्रान्ते सदा ।
रोहिताङ्गालसत्स्कीडोद्यानं शेषानलप्रभोः ॥

इति श्रीनिवासगुणवर्णनप्रचुरं राजपुत्र्या सह सैष्ठयन्तीमाहू-
य कणीन्द्राचलं प्रेषयामास । स च शुकोपि सपक्षस्तद्दहरव
प्राप्य यथाशास्त्रपूजितः ।

चञ्चलश्रीर्मया दृष्टः श्रीनिवास तवाहितः ।
अक्षरच्युतियुक्तोपि तादृगेवेति विस्मयः ॥
त्वच्छत्रोरपि तन्नारी मता विन्द्राधिका ममो ।
यासंत्यक्तकुन्तलका सा परित्यक्तकुन्तला ॥

इति सनयशब्दमुदीर्य ।

मपिपाद्य द्रुहितरं स्वां गङ्गां मर्षं स्वयन्तीनाम् ।
नगृहे तदीयकन्यां लक्ष्मीं लुष्णः कलत्रार्थी ॥

इति बहुश्रुतमोक्तश्लोकवर्ण्यं सर्वमापे श्रुतं स्वागमनकारणं च

निवेद्य तोषयामास । स्थाने खल्वेतत् । न कस्य शुकवाणी तो-
 पहेतुः । पुनश्च शुकः श्रीनिवासमाह । देव सर्वमपि वृन्दारकवृ-
 न्दमाकारय । अधुना तु सर्वत्र परिपूर्णवाहिनीकः समृद्धकमलः ।
 उत्पूयमानहरिकदम्बः स्फुरच्चापः ज्याहितकरः शूरराजतेजो-
 पहारकः दत्तसारङ्गनिकरः महाराजंश्च वर्षासमयः समाज-
 गाम । यश्चाब्जयोनिरिव सर्वसत्त्वाकरः संवर्तइव दृष्टानेकस-
 द्योतप्रतापः । अनुकूलनायकइव सदाबलकामाहितः । भारत-
 रणइव दत्तसिन्धुराजः । द्रुपदइव शिखण्डिनन्दनः । दुर्जन-
 इव भिन्नसेतुः तालवनप्रदेशइव भगधेनुकः । त्वमिव संजातकी-
 र्तिः आनन्दयति पार्वतीकटाक्षइव सर्व । अपि चेदानीमसहमान-
 तपःस्थितिविलासाः धनश्रीचक्रस्पृहाः मित्रस्य राज्ञोपि नानु-
 ग्राह्याः इति सूचयन्ताविव पुष्पवन्ती । न नयनगोचरीभवतः
 द्रावयन्त इव शुचिचारित्रं मदनगुटिकाधनुर्मुक्ताः कुमुदकलिका
 इव पतन्ति करकाः । जीवनप्रदेष्वापि चपलाः चिरं संगतं न
 वक्तन्तीति कथयन्त्य इव मेघेषु क्षणं राजन्ति सौदामन्यः । किं
 बहुना ।

राधोच्छासनिदानेन श्यक्षराद् दर्पहारिणा ।

अनेन हंसारिपुणा देवकीनन्दनायितम् ॥

देवातः कथयामि । जम्बूशोभायहे सुमनःसंदोहमुन्दरे
 त्वयीव वर्षाशामरे कृतवति दयां शरादि महोत्सवमनुभवतु देव
 इत्युक्ता च । तदनुमत्वा स्वाश्रमं गतवति ऋषिसार्यभीमे शुके ।

वकुलाहस्तार्पितं पद्मावत्या वसन्तमिव सकलकण्ठशोभं श्रीम्-
मिव शुचितारमणीयमितं वर्षावासरमिव पयोधरसुन्दरं शर-
त्समयमिव राजञ्चन्द्रगुणं हेमन्तमिव स्पृहणीयमित्रकर शि-
शिरामिव तपःस्थितिज्ञापकं मौक्तिकहारकण्ठालंकरणं विधाय
कदा गच्छेच्छरदिति चिन्तयन् ।

नवरसकमनीये शीतशीतस्वभावे

लसति सुवनसारोज्ज्वलणे वेङ्कटेशः ।

कविरिव नृमृगेन्द्राचार्यवाचां विलासे

विहरति स च वर्षावासरे श्रीनिवासः ॥

इति श्रीमत्कवीन्द्रवर्यश्रीवेङ्कटाच्यरिकविराजकृतौ श्रीनि-
वासविलासचम्प्यां चतुर्थोच्छ्वासः ॥४॥

— ० : ० —

पञ्चम उच्छ्वासः ।

अथ तस्यां वर्षावासरकलारमण्यां क्षीणप्रायं गतायां दृश्या-
दृश्यगोपयोधरां हंसकलसन्नीरजपदां स्फुटपारिकलितनिर्मलरसां
निर्वग्रहराकासम्पदमिरामाम् अच्छाच्छशुभ्रांशुकरमाप्रकटोपल-
क्षमाणनक्षत्रमालां अतनुबन्धुजीवानन्दकारणं रम्मोरुश्रियं दधा-
नां शुक्लव्याहारमणीयां स्फूर्जञ्चन्द्रशालिनीशाभिरामां ललितमृ-
णालपुष्पाभूषितां शरदं साक्षादिव पद्मावतीं विलोक्य द्विपुणित-
रणके श्रीनिवासे मरालकः पपाठ ।

वेणीगुम्फितकमलश्रेणी संसक्तचञ्चरीककुला ।

एणीद्दगिवानन्दद्रोणी नैवास कस्य शरदेपा ॥

आमोदितकमलाशयमुद्बुद्धविबुप्रसादभूयिष्ठम् ।

श्रीकृष्णयोः सखीव नन्दतु देवः शरत्समयम् ॥

अथ तेन प्रथमरसासारगर्भितेन श्लोकद्वयेन चमत्कृतो
बलात्नीयमान इव मदनेन प्रयागमिव भारद्वाजसञ्चाररमणीयं
स्त्रियशःसमूहमिव लसच्चन्द्रभासंकाशसौन्दर्यषहं स्कन्दमिवापहृत-
क्रीडमदं पर्वतैकदेशमाश्रित्य भरालकुमवादीदेवः । वयस्य पश्य ।

चित्रवर्णसमुद्भासः सर्वद्विजकुलाग्रणीः ।

शुकः कूजति सानन्दं निखिलश्रुतिसौख्यदः ॥

इति श्रुत्वा मरालकोपि देव तिष्ठत्वेतच्छुककूजनम् । किमनेन
अरुन्तुदेन देवस्य तच्छुककूजनं स्मरतु भवान् । यत्कन्दर्पकाल-
सर्पदष्टस्य देवस्य पतगराजमन्त्र इति भणति सति साधुमणितं
न यस्येति श्रावयन् स्मृतिमात्ररुतसन्निधानी अनन्ताभिधा-
नी द्वावपि उपसावित्याहूय शेषगरुडौ भवद्भ्यां गिरिरुतमेमा-
पासः चतुर्मुखः शिवश्च सर्वामरगणैः सहागच्छेति वक्तव्य इत्या-
शाप्य पत्रिकां च दत्वा भेषयामास । ततश्च ।

अमूत्पतद्गाधिपतिः सपत्नी न ताद्विचित्रं स यतो गरुत्मान् ।

चित्रं फणीन्द्रोपि तथेति यद्वा किं दुर्लभं तुष्येति वासुदेवे ॥

अथ ताभ्यामाकारिताः सर्वे सचुधा अपि विचुधाः भवेन

विभवेन च राजमानाः मानयुक्ता विमानयुक्ताश्च फणीन्द्राचलम-
गमन् देवाः । तदनु तानागतान् वीक्ष्य । देवैते शतानन्दकौ-
शिकमित्राङ्गनशुकहरिप्रभृतयः सप्रमदा सयमाः समृगळुत्तिका-
श्लेषाः साषाढाः वैश्रवणतत्परः देवा मुनयश्च समागताः । तत्रैते
देवाः सकामा अप्यकामाः देवाः द्वियः साशिवा अप्यनुद्राः
राशयः सतुला अप्यतुलाः ग्रहाः समूर्यमङ्गला अप्यमूर्यमङ्गलाः
किं च एतौ द्विंनराजो गरुडमुधांशू मरुन्नियन्तारी वायुपुरन्दरौ नि-
यमित्तारी गुरुमूर्या । शिखिख्याती स्कन्दवैश्वानरी आत्मभुञ्जी
मदनचतुर्मुखी ।

अपि चान्ये केचन शिवाइव समङ्गलाः गाङ्गेयभूषिताश्च ।
अग्रय इव रोहिताश्वाः सहेतयश्च । व्याहण इव सत्यासक्ताः
सुकुमाराश्च । गोर्वाणा इति विष्वक्सेनप्रदाशितान् निरीक्ष्य सह-
र्षस्तमजीगदन् । सेनापते ययायोग्यमेनामवतारयेति । स तु देवेन
पूर्वमेवावितास्तारिताश्चेति वदन्नेव निर्गत्य क्षणात् पुनः प्रविश्य
व्यजिज्ञपत् । देव मद्रमनात् पूर्वमेव सुमनोवाऽऽटिकायां स्थितः
पुरन्दरः वरुणस्त्वाकाशगङ्गानिकट एव सानन्दः । धनदः पु-
प्यजनावासयोग्यं गिरिशिखरमेवाश्रितः । रम्भापने जागरूकस्ति-
ष्ठति नलकूबरः । भानुः काञ्चनलतापिरामां छायामाश्रित्य क्री-
डति । स्कन्दस्तु देवसेनां क्षणमपि न मुञ्चति परम्यः शङ्कमानः
चन्द्रस्तारोऽलसितमण्डपे निवसति । शिवः पारितः पर्वतभुजं परि-
पालयन् वर्तते । मृत्युर्वेङ्कटभूपालवैरिषु स्थापितः मदनस्तु देवस्य

निकट एव धृतशरचापो यामिकव्यापारासक्तः इति विदितमेव
 देवेन । देवान्यर्त्तिकचिद्विज्ञाप्यमस्ति । इन्द्रस्त्वैहिहेतिवासुकिप्र-
 मृतिः सर्पगणः विभेति । वायुर्बहुधोक्तोपि नैकत्र तिष्ठति । वृ-
 श्चिकराशेः स्थलं न मिलति । पराशरः कन्याराशिनिकटं यथा
 न गच्छेत्तथा देवेन वक्तव्यः । स्कन्दवरुणौ वाहिनीपातित्वे प्रा-
 त्तकलहौ । अपि चायं वैश्वानरः अंशेन वैवाहिकानामुदरं प्रवि-
 श्य व्याकुलयति । तदत्र का गतिः इतः परं देवः प्रमाणमिति ।
 देवेषु स्मेरवदने कृतं चतुरालापेन सर्वोपि जनः क्षुधातुर इति
 वद । कथय चतुराननं मद्भवसेत्याज्ञापयति विष्वक्सेनोक्तः
 परमेष्ठी कुबेरमवदत् । धनाधिपते देवः श्रीनिवास आज्ञापयति
 तावन्मीनमेपकुम्भराशयो वर्तन्ते देवानाममृतं स्वामिसरासि पुरैव
 स्थापितं । काष्ठार्थं दिग्देवताः सन्त्येव । पयोर्थं, मेघा आज्ञापि-
 ताः । अलंकृतयः कविनार्पिता एव । अन्यदाज्ञापनीयं भवति तस्मा-
 द्भवानेव शरणमिति तथास्त्विति तेनेक्ते । गृहीत्वा द्रव्यजातं
 तत्तद्योग्यं जने तत्तद्व्यापारे नियोजयामास । तथा हि । कामदाने
 शङ्करं । सुरभिद्रव्यसाधने वसन्तं । आशुगमनागमनव्यापारे वा-
 युं । चन्द्राम्बरमणिग्रहणमोक्षव्यापारे स्वर्भानुम् । वनिताजनस-
 त्कारे मदनम् । अतनुदीपप्रबोधे चन्द्रम् । आर्याज्ञापालने स्कन्दम् ।
 गीतादिश्रवणे वैश्रवणं । सर्वव्यापारेषु मङ्गलम् । इति ।

समास्तारेषु भृतिविषु देवेषु च नरेषु च ।

विभ्रं विभ्रं विशेषेण यद्व्यासोभूत् ममारतैः ॥

ततश्चाष्टवर्गस्तानमाचरितुं प्रवृत्तस्तत्कालजातलक्ष्मीस्मृतिः
अचिन्तयद्देवः । लोके सपद्मत्वेन सपद्मोपि कासारो भुवनाधारे
भवति । सकमल एव चन्द्रो दोषाकरोपि सूर्यज्ञब्रूडामणिल्याति
लभते । सम एव सर्वैः श्लाघ्यते । सश्रीकः स्वयमधर्मपुरुषोति
चण्डी वशवर्तिनीं कुरुते शिवः । इति । अत्रान्तरे विदितप्र-
भुभावः उष्णरश्मिः सार्धकयन् मित्रभावं प्राप्य करवीरपुरं ।
तत्र च क्षीरपारावारकन्यां ।

भापास्मरहयहेपा शेषाम्बुजलोचना शिरोभूषा ।

शेषाहितल्पयोपा सैषा मय्यस्तुकालितपारितोषा ॥

इति स्तुत्वा तथाप्यागमनकारणं किमिति पृष्टस्तां वभाषे ।
देवि शृणु देवः श्रीनिवासः भुजङ्गराजशैले निवसतीति ज्ञातमेव
खलु । स हि शरीरजातपीडया ह्यमानमनाः काचनलताङ्गी
कमलां कमलपाणिमाश्लिष्य पूर्णकामो भवामीति त्वामाह । तद-
त्र शेषाचलगतया भवत्या भवितव्यमिति । अथ क्षणादेव कर-
वीरपुरान्निर्गतयोः सूर्याभिधानरमणीययोः स्वच्छायाहादकयोः
पुष्करोद्गासिकरयोः गगनमध्यास्थितिश्लाघयोः शेषाचलनिकटं
प्राप्तयोस्तपनक्षीराब्धिकन्ययोः प्रथमागते दिनेशे श्रुतदृष्ट-
त्कार्यः देवागता देवीति विज्ञापयति तस्मिन् आश्लिष्य तमाह ।

श्रवणोच्छ्वासकृद्यन्मे ताराश्वासनतत्परः ।

अनुभूतरसाश्लेषः सूर्यं जैवातृको भव ॥

इति । तदनन्तरं च मासां तदनुरूपदेहस्थितिः तथा सह स्वा-

मिसरस्तोरे क्षणशोचिनः तां विगालितवेद्यान्तरामकरोत् । तद-
लक्ष्मीकरकमललापिततैलः पार्वत्या स्नानार्थमाहूतः स्नानपीठमा-
रुहोह । तदा कश्चिदवसरपाठकः पपाठ ।

घनीभूतलेहैः प्रथममभिलिप्याञ्जनसदना
द्रवीभूतौलेप्तं तदनुरमणं सा कृतवती ।

हृदिस्थैः सुस्नातं सुरत्तनिकरैश्चित्रमधुना
कटाहस्थैः स्नातुं हिमगिरितनूजाह्वयति तम् ॥

तत्र काचन भीमसेनतनुरिवोत्क्षिप्तघटा काचिद्विन्ध्याटवीव
महाकरीरा काचिद्रजपङ्क्तिरिव मदीदकधाराकलिता काचिच्च-
कोरीव निशोद्धासितचन्द्रनीवना काचित् त्रयीतनुवत् कुङ्कुम-
रक्तमलोद्भासितकरा काचिद्विष्णुवत् पाणिधृतकमला देवं वनि-
ताजनता स्नापयाम्बभूव ।

अथा कल्पादिभिरात्मानं सत्कृत्य शमी शमीमानाय स्थापि-
तनान्दिः नारायणपुराभिगमनमर्ति चकार देवः । ततश्च सुशोभ-
योगनक्षत्रयुजि मृदितपद्मावतीद्दृष्टि मृदिताकाशभूभुजि दिव-
से वामभागे वक्रेषु चलसता कलधौतवर्णेन सरस्वतीपञ्चकेन युक्त-
हंसयानः पुरतः । चन्द्रवर्णावहीनमाली शिवावुत्तरतो गजेन्द्र-
गमनी दक्षिणतः शचीपुरन्दरी शरणातकीर्तिकालिती वरुणस्कन्द-
पश्चिमतो यमतुः । अन्याप यथायोग्यं निर्जरहृदयानन्दकन्दौ रति-
मन्मथौ च ज्येष्ठापादोऽञ्जली पुनर्वसुक्षसितौ सूर्यमुषाकरी च
मदिष्टदायी नमदिष्टदायी रसानुरूपो नरसानुहूलः ।
लसत्स्वरूपो नैलसत्स्वरूपो मध्ये ययौ ताश्चरयः सलक्ष्मीः ।

१ श्रीगमदः । २ शान्तिवर्गस्य । ३ मन्-१४-० गमन्-१४-० । ४
नारायणानुहूलः । ५ भूमिरिवलक्ष्मणः ।

एवं क्रमेण नगेजाताभिरामं कतिचित्पन्थानमतीत्य नत्वा
 च कपिलेश्वरं रुष्णस्येव महासुवर्णमुखरीतिख्यातां शुकाभिधानां
 व्यक्तिं दृष्ट्वा नदीं च तीर्त्वा महाकल्पसदृशेन वैवाहिकजनेन
 केनचिद्विषयेन च सानोदं प्राप्य नारायणपुरवाशोद्यानगुप्पवाटि-
 काप्रदेशं दृष्ट्वा च वियडूमिपालं शान्ते चान्योन्यपटवासप्रसे-
 पव्यापारे । व्यासस्येव पुराणागमख्यातस्य रुष्णस्येव महा-
 विटपालिच्छाद्यस्य मेरोरिव नगललामस्य सुकृतिन इव महाछा-
 यास्थितेः सुकलस्येव दृष्टप्रसवस्य समराङ्गस्येवेतस्ततः पत-
 च्छिलीमुखस्य सुरेश्वरस्येव सहस्रनेत्रस्य चैत्यरसालद्रुमस्याल-
 बाले क्षणमासीनः पद्मावत्याः विरहविनोदनार्थं कल्पितं मन्दिर-
 मव्युवास । तदनु मरालकस्तमुवाच ।

पाकस्थानं हिरण्यस्यलमथ च मधोरुत्सवस्थानमेत-
 त्प्रहादस्थानमेतत् कविवसतिरियं शम्बरस्थानमेतत् ।

भात्येवं गेहमेतत्पुनरसुरमणोसात्कृतं तादृशं चा-
 प्याश्रयं श्रीनिवासप्रभुवर विबुधोत्तंस ते मोदहेतुः ॥

किंचैषा देव्या धरायाः प्रसादभूमिः चेटी मल्लिका नामात्मन्मु-
 खेन विज्ञापयति देवम् । मत्स्यं चान्धिनो वैवाहिका ययायोग्यं
 तत्तत्स्थानेषु स्थापिताः । तथाहि ।

मेपवृषभादयो गोष्ठे । भर्तृदारिकाकण्ठ एव नक्षत्रमाला ॥
 रत्नादयः प्रमदवने । कपिवुधकलानिधयः सुवार्धातप्रासादेषु ।

१ नगजा पार्वती तयाऽभिरामम् । पक्षे नगजा नाम वृक्षाः । २ महागन्ध
 ने सुपुत्रार्थं तैः मुखरी वाग्मिनी । (* रत्नकरणे समुल्लङ्घ्ये चपतख्यातम् *
 गौगादित्यान्वाङ् ।) पक्षे सुवर्णमुखरीति प्रसिद्धं नदीनाम् ।

सौधाग्रे केतुः । मन्दः सभावहिर्देशे । मुजङ्गावली नरेन्द्रभवने ।
अन्ये सर्वेषु सुर्मनोगणा बाह्योपवने । अपि तु ।

घनुः शस्त्रशालायां प्रास्थाप्यमुद्याने वा । तारा आङ्गिरस्य
निकटं प्रापणीया चन्द्रस्य वा । देवेन सह गतः सविता वसुदे-
वो वा सूर्यो वे ति वेतुमिच्छामीति । देवेनाप्यनाकर्णितकेन
कथय मरालक कदा त्रियाना विरमेत् ।

प्रहस्तपीडने योग्यो नूनं कुम्भप्रभाहरः ।

कुचाभोगः सरोजाक्ष्या हनुमानिव राजते ॥

प्रियकामितसौन्दर्यं विलसत्चारकेक्षणम् ।

पुनः पश्यामि तद्वक्त्रं चन्द्रविम्बमिवोच्छसत् ॥

इति चिन्तयन्नेव तां निशामनैषीत् । एवं स्थिते स्थितकमल-
वृन्देषु मिलिन्देषु कथं कथमपि प्रियचाटुवचनपरिपाटोनिधुवन-
स्निग्धामु मुग्धामु अन्याङ्गनालिङ्गनाचिद्दर्शनकोपसंजातकटु-
वचनमण्डितामु राण्डितामु उपःसञ्चारिजनसंदर्शनचकितता-
रकास्वभिषारिकासु कामिमिधुनमनोरथप्रहरणायुधेषु कूजघ-
णायुधेषु । आप्रातःकालपरिपालनजागरूकश्वगुरदन्तधावमा-
नममपलुतनिधुवनेषु पांसुलाजनेषु भक्ष्यभ्रमोत्थवमानशेषाचल-
वानरोष्विव राण्डितद्विजवसनेषु महाराजसैनिकेष्विव आकुली-
भूतवृन्तेषु बालापचितकुमुमेष्विव नराङ्कितवृन्तेषु अपुरोभागस्थि-
तमन्त्रिनसंछापपरदशवदनेष्विव पश्चात्प्रापिनरुण्ठमालेषु ग्राम्य-

१ शनिः भास्वगुप्तध । २ नरेन्द्रो विषयः राजा च । ३ सुर्मनोगणाः
देवदत्तः पुण्यानि च । ४ वृहस्पतेः । ५ पुण्ड्रमणं गविता पिता सूर्यश्च ।

जनपालितशुकेष्विव किञ्चिन्मलिनपत्रेषु बहुव्यापारव्यग्रवाणि-
 ग्जनेष्विव अक्रमवेष्टितनीवीषु मत्तभङ्गकुपितेन्द्रेष्विव मुक्तपयो-
 धरबन्धेषु नलकूर्वरेष्विव दन्तदष्टरम्भोरुषु नमुचिशूलाघाततदून-
 गजेन्द्रेष्विव आयस्तकटेषु निर्मुक्तेष्विव मुक्तकञ्चुकेषु कौस्तुभेष्विव
 मनोज्ञमणितोहसितेषु वेनेष्विव गलिताङ्गरागेषु अप्रगल्भकाव्ये-
 ष्विव विप्रभ्रष्टालङ्कारेषु तरुणाजनेषु वारुणीमनोविलासेष्विव
 अनुभूयमानशेषमुरतमुखेषु जाते जगन्मङ्गले प्रभातसमये क-
 स्मिंश्चिद्भ्राजमन्त्रिणि समागत्य कृतमङ्गलस्नानेन देवेन भवित-
 व्यम् अयमयं त्वरयति देवः कल्याणमण्डपिकाप्रवेशाय वि-
 यन्महीपालः सूर्यश्चेति वदति श्रीनिवासस्तु तथा कृत्वा स्वय-
 मेवागत्य राज्ञाकारितः सभां प्रविवेश ।

तत्र तु वैवाहिकानां परस्परं पारिहासपेशलाः वाचः प्रसरन्ति
 स्म । तथा हि । कन्यापसंगाः स्त्रियः । भुजङ्गादत्तमानसे वारुणि
 कुङ्कुमेन सत्कुरु भालम् । पितामहाश्वेपरसिके सरस्वति हरिद्रया
 लिम्प कुचकुम्भौ । चण्डि पार्वति पुरतो मव । गुरुद्वेषयोधरे
 तारे स्वीकुरु वीटिकाम् । तापसहितालिङ्गने ऽरुन्धति आसन उ-
 पविश । इति ।

तथा च । वरपक्षगा वनिताः ।

पांडितः स्तनमारिण तव पीनपयोधरे ।

धरे विद्येन्महीपालः सिद्धार्यो भूभृदप्यभूत् ॥

१ शरीररक्तिमा अङ्गरावः प्रसिद्धः । २ आकाशस्य राजा पशुं तन्नाम ।
 ३ पृथिवीपालकोपि ।

कां चन प्रति । सुमलम्बस्तानि इत एहि । मातङ्गगाभिनि किं
ब्रूहि । दोषाकरमुखि क स्थेयं । अधरलसद्रागे श्रान्तासि । इति ।

अथ तस्मिन् व्यतिकरे ।

त्रय्यन्तेर्यदवर्णि यच्च त्रिवुधैराश्लेषे यत्तापसै-

राध्यायि ब्रजवल्लभीभिरनिशं चाश्लेषे यत्सम्भ्रमार ।
यंचालम्बि समुद्रराजमुतयाप्याराधे मद्देशिकै-

स्तच्चाक्षालि पदं वियत्रूपतिना कन्याप्रदानोत्सवे ॥
किं च ।

अङ्गुष्ठस्य दशाननो नखरणेर्ब्रह्माण्डभाण्डक्षितिः

स्पर्शस्य प्रणतेः कयाधुतनयः संकुट्टनस्योरगः ।

यात्रायाः पितरो द्युश्लोकतटिनीपांसोर्महत्त्वं विदु-

र्यस्य श्रीचरणस्य तं नृपवरः प्रक्षाल्य घन्योऽमवर ॥
अत्रान्तरे तत्कालयोग्यगीतिकां पपाठ तदुचितो जनः ।

नया हि ।

याः प्रोक्ताः सुरपारिजातहरणे या भूमिर्भोन्मूलने

याः कंसस्य निचर्हणे कुवलयपोडस्य याः संद्वती ।

ताभिः सम्प्रति नूतनेतरगिरां श्रेणोभिराशास्महे

कल्याणं कमनीयनीरजदशोः पद्मावतीरुष्णयोः ॥

क्रोडस्थित्यतिमुन्दरः सर इव स्वीरं शचीवत् पुन-

यो ह्यर्यशगदापनोदनपटुर्विश्वम्भरानन्ददः ।

नक्ष्मीवन् क्षितिपालशौरिमुत्तयोः पाणिग्रहे मङ्गलं

दद्यात्पद्मगराजशैलवसतिः क्रोडावतारो हरिः ॥

तिर्यक्तितिर्यगपाङ्गपङ्क्तिवलनव्याजत्रयामिश्रित-

स्मेरात्यद्युतिसूचितस्मररुता वेगातिरेकक्रमा ।

सानन्दा हृदि साम्यासूयकवचोलीकप्रकोपा वाहिः

पार्श्वस्या कमला विवाहसमये दद्याच्चिरं मङ्गलम् ॥

रेण्वालीभिरलंकृतो विविरिप प्रेङ्खत्प्रवालद्युति-

वर्णीहस्ताइवातिपल्लवकुलप्रेष्ठश्च गाणिवयवत् ।

पद्मोच्छ्वासकरस्तथा हरिरिव श्रीश्रीनिवासप्रभोः

पादः कृष्णवियन्नृगालसुतयोः कुर्यान्महामङ्गलम् ॥

इति । अथ चम्प्राप्ते मुहूर्ते सावधानेन स्थेशमिति भणति
पुरोधोद्वये वादयति घण्टां ग्रामगणके वाद्यमानेषु तुर्येषु गाय-
न्तीषु तदेशभाषाकुशलासु चिरंष्टीषु पठत्सु विविधमन्त्रान् ब्राह्म-
णेषु आकाशभूषेपि आनन्दामृतसरोमञ्जन्मानसे पद्मावती देवी
स्वाञ्जलिकलिततन्दुलान् श्रीनिवासस्य मौलावाक्षिपत् देवोपि
वक्ष्याः । अत्रान्तरे । राननुज्याः सती मदनकालिका धरामर्वा-
चन् । देवि पश्य पश्य ।

नानारत्नमया इवाब्जमवया श्रीवजरेखान्विताः

किं चैते प्रमदाश्रुनीलमेलिता सञ्चन्द्रकान्ताः पुनः ।

वक्ष्यानायकमस्वकेम्बरमणी रत्नेडितास्तन्दुला

मुक्तास्ते तु करप्रवालललिता हृत्पद्मरागान्विताः ॥

नतः प्रथमं देवो देवीमवलोकयत् । यस्या वदनमिव कुवठ-
यल्लोमनीयं नयनयुगुलं नयनयुगुलवदब्जमुन्दरं वदनम् । कुचपु-

गवि घनघटाकारमञ्जुलाकुन्तलाली कुन्तलालीव सारङ्गत्रपादा-
 यिनी कुचयुगुली । किं च कटाक्षः सुतीक्ष्णोपि कृष्णः कुचभारः
 पर्वतस्वरूपोपि गुरुः । अपि च मौलिर्वक्रकचोद्भासितः कटाक्षो
 नवक्रकचोद्भासितः । कैश्यमरविन्दमुन्दरं नयनमरविन्दमुन्दरम् ।
 स्वशोभितो मध्यभागः नखशोभिः पाणिः । वसुधासदृशं
 जघनं नवसुधासदृशोदररसः । वदरसन्निभं वदनं नवदरसन्निभं
 कण्ठस्थलम् । मन्दो मुग्धभावः अशनिर्वियोगः ।

अनन्तरं सापि तमपश्यन् । यश्चाकारेण प्रतापेन च स्मर-
 विद्वेषी । यस्य च वदने राष्ट्रे च द्विजा मुक्तोपमाः ।
 यस्य च वाहनं मुखं च द्विजैराजः । यस्य चामीकरो-
 ज्ज्वला गजा उपस्कराश्च । यस्मिन् रक्षति क्षितिं चित्रभित्तिश्च-
 न्द्रशालासु । बन्धदर्शनं विदग्धमुखमण्डने । प्रयोधरोच्छेदः
 शरदि । प्रमूनानुरक्ता मृद्धा न गजाः । अमानोनोल्लसिताः सुहृदो
 न वाचः । विप्रसवोल्लसिता दशा न स्त्रियः । मत्कुणभूपिता गज-
 शालाः न कुड्याः । अस्त्रैतत् ।

शश्वद्यः सुरसोर्भिकः कमलिनीवर्गं न विस्मापये-

त्तत्पाणिश्च तदीक्षणव्यतिकरो रागानुबन्धोज्ज्वलः ।

स्वचिक्रे कमलापतित्तदुभयं पूर्वं बबन्ध स्वयं

कामार्तः किल साहसादिव गले माङ्गल्यसूत्रं ततः ॥

१ पक्षे रम-रविद्वेषीति छन्दः । २ मुक्तानां मौक्तिकानामुपमा येषाम् पक्षे
 मुक्ता इव मुक्ति प्रापिता इवेत्यर्थः । ३ चन्द्रो चन्द्रश्च । ४ पर,— । अमी-
 क्तोज्ज्वला इति छन्दः । पक्षे चामीकरं गुरुर्यम् । ५ अ, मा नो, न, इत्य-
 व्ययानि निर्वच्यार्थानि । पक्षे मानेन ऊमा मानोना न मानोना अमानोनाः अन्-
 यत्र उक्तानि । ६ मत्कुणा इत्यरविताः करिणः पक्षे प्रसिद्धाः ।

ततश्चातिक्रान्ते लानहोमविद्यो विषरूपाळः सादरं श्रीनि-
वासमनीगदत् ।

आशेषाचलमासमुद्रममरदमां पालयाद्राविडं -

क्षीणीसास्वरथेभपति च समुद्राब्धं सकोशायुधम् ।

अन्यत्किञ्चिदपि प्रदेयमवनौ देहश्च ये बान्धवाः

सर्वं तेद्य समर्पितं तदधुना त्वन्मुद्रया मुद्रताम् ।

किं च वराहदेवो नागतः प्रायेण भूदारतायामपि साम्यमूय
इति भाति ।

अय चागतेषु यथाविभवं यथोचितं सर्वेषु संमानिताः ।
शेषाय कञ्चुकः इन्द्राय चामरश्रीः चन्द्राय नक्षत्रमाला दत्ता ।
अन्येषु च देवाः सुमनसो जाताः । परं केनचित् जातिहीन
इत्युक्तत्वात् वसन्त असुमनाः आसीत् । शेषः दीर्घष्ट इत्युक्त-
त्वादहितोल्लसितोभूत् । बहुभक्षणाद् वैश्वानरः सहेतिर्जातः ।
तत्र मम को वापराधः । अपि च देवस्य पुत्री गङ्गा नलिनी वा
मालती वा न सन्देहो गतः । अन्यच्च किञ्चित्कालमत्र स्थितेन
भवितव्यम् । इति तच्छ्रुत्वा देवोपि किञ्चित्स्मेरवदनः प्राह ।

आर्य मनसात्रैवैतं स्थितं जानातु भवानधुना त्वमनुजानातु वे-
राहदेवाभिवन्दनाय यामि शेषाचलमित्युक्त्वा च । कथं कथमपि
अभिनवकन्याविरहदूनी घरावियङ्गपाली सात्वय्य सपरिवार-
स्तेनाज्ञतः पद्मावत्या सह निर्गत्यागस्त्याश्रममासाद्य गरुडवने
सर्वानमरगणाननुज्ञाप्य फणीन्द्राचलमगमत्क्रमेण ।

१ भृष्ट्री, भूदेवी च दारता स्त्री त्वं स्तन च । २ जातिपुष्पहीनः पक्ष
स्पष्टम् ।

तानुभौ श्लाघ्यसुरती सततं प्रमदोज्ज्वली ।
 श्यामी पद्मावतीकृष्णौ रेमाते पन्नगाचले ॥
 श्रीनिवासोन्याविद्वद्बचोलङ्कारान्कटकादिकान् ।
 कवये वेङ्कटेशाय श्लेषमेव हि दत्तवान् ॥
 सत्कविना येन यथा पद्माक्षरामित्रभावहृद्येन ।
 जनता सुखिता सततं वेङ्कटम्पालचन्द्रेण ॥

गुरुगुरुकृपया थं दुष्करं स्तोकलोकैः

प्रकटितनिनकीर्तिः सादरं वेङ्कटेशः ॥

चिरसमयहृदिस्थं पूरयन्काव्यमेतत्

कावारेव च तदिष्टं श्रीनिवासः कृतार्थः ॥

इति श्रीमद्देशिकव्यपारावारगमननीकायमानचरगाभिवन्द-
 नवृक्कण्ठीरवाचार्यमूरिहीरान्तेवास्यन्यतमस्याखिलरननापट्टीः स्व-
 कीर्तिकदम्बधवलितदिग्भित्तिवेङ्कटगिरिनिशासिवेङ्कटक्षमापालगुण-
 व्याश्रितस्य अश्रयामापादितसाहित्यकलस्य कविमराकशिशोर्दे-
 गिकचरणसरसीरुहसमर्पितनिनसुतस्य वेङ्कटेशस्य कृतिषु पूर्वः
 श्रीनिशासविलामो नाम श्लेषोत्तरकाव्यचन्धः पर्याप्तः पंचम
 ऽध्यासोयम् ॥ ५ ॥

श्रीः

श्रीनिवासचम्पूः ।

उत्तरविलासे

प्रथम उच्छ्वासः ।

छत्रौ यस्त्वचलेन गोपरमणीवसोरुहैः कन्दुकी
यो वै कालियनागनायरुक्मणाभोगेन रङ्गी च यः ।
देवैः किंकरिणेऽब्धिना भवनिने नागेन पर्यङ्किणे
कालेनायुधिनेऽङ्गनेन रयिने देवाय तस्मै नमः ॥
सर्वत्र सुमनोवृन्दे रससौरम्यशालिनि ॥
पदां नृसिंहसूरिश्च ममामोदाय करुपते ॥

अथ कदाचित् स्वामिसरसो नातिदूरे कस्मिंश्चिद्धतामण्डरे
श्रीमत्या पद्मावत्या सह विहरति श्रीनिवासे देवैतः किञ्चित् प्र-
सरतु द्वाष्टेः मणमत्ययमत्र विपुलकटकोत्ततिर्गाधिराजोत्र नगा-
धिरानश्च भूमृत् अत्रायं महाप्रतापशाली नलः अत्राय-
मनलो देवः अत्रायमगेदः पुरन्दरो नागदो गरुडः अयं भोग-
दृष्टो वासुकिर्नभोगदृष्टः सूर्यः त्रिनयनसमुद्भवः स्कन्दः अत्रिन-
यनसमुद्भवश्चन्द्रः सत्विनन्दनः ऋष्यशृङ्गः अत्रिनन्दनो दुर्वासा-

श्रेते निवेदयति वेत्रपाणौ । तालश्लितेतिवर्धितरागे शङ्कराभरण-
मिलितेचित्ररथगाने । भव दत्तावधान इति सम्प्राप्तहरितत्वे
ऋषिरूपे तथैव तादृशे पद्मावतीस्तनद्वन्द्वे चेति पक्षिरूपे मणति
शुके । सूर्यनन्दनत्वान्मन्द इति च्छायापुत्रं नतापकारित्वात्कल-
ङ्कीति चन्द्रं सहेतिवात्कृशानुभावभावहतीत्यग्निमपहसत्सु विदू-
पकेषु उद्यानद्वारपः सविनयं व्यजिज्ञपत् । देव द्वी भूदेवावागतौ
देवं द्रष्टुमिच्छतः ।

श्रीनिवासः—शीघ्रं प्रवेशय ।

तनस्तावागत्य यथाविधि कृतोपचारावुपविशतः स्मः ।

प्रथमः—

शङ्खचक्राब्जकरयोर्यात्राञ्जासितहंसयोः ।

लसत्पयोधरद्युत्योर्दम्पत्योर्भद्रमस्तु वाम् ॥

द्वितीयः—

कलापैः कटापी च तार्क्ष्येणतार्क्षी लसन्मौलिकोद्दामहारेण हारी ।
रमाकाश्यपीचार्षपाङ्गैरपाङ्गी सदेवोस्तु मद्राचि दत्तावधानः ॥

श्रीनिवासः—निर्दृता वयमाशीर्भ्याम् ।

प्रथमः— भवद्वेषिणश्च ।

द्वितीयः—सदाश्लेषविचक्षणो भवानिति द्रष्टुमुत्कण्ठितं नश्रेतः ।
तच्छ्रुत्वा साहित्यसारमञ्जूषा कमलिनी प्राह । न केवलं व-
चमामेव किं तु वनितानामपि ।

श्रीनिवासः—चन्द्रवचनेनालं कुप्येदेषी कमलिनी ।

प्रथमः—देव कुपिता कुलजा कान्ता ततकनकमालिकेव को-
पागमेधिकां र्वात्रि वहति ।

श्रीनिवासः—क स्थितिर्युवयोः ।

द्वावपि भणतः—

नदी वेगवती दिव्या नागावलविभूषणम् ॥

दैवं स्यात्तारकानन्दो यत्र सा नः पुत्रे प्रभो ॥

श्रीनिवासः—तत्र कीदृक् राजा ।

द्वावपि—

अहीनगुणमृत् माति नरानुग्रहकारकः ।

गजदानवुरीणश्च तत्रत्यो राजशेखरः ॥

श्रीनिवासः—प्रजा कीदृशी ।

द्वावपि ।

उद्भृम्भन्मालिनी मौली भोगिभोगाः करे स्थिताः ।

उतंसे चाब्जकलिका यत्र संस्थितिशालिनाम् ॥

कमलिनी— । सम्मितं । अहो चतुरता कवितायाः । यत्का-
श्चो कारी च युगपद्वर्णिता ।

अत्रान्तरे । कंचन मृङ्गं सितसरोजमलंकुवाणं दृष्ट्वा श्रीनि-
वासः प्राह ।

नदन् किं वक्ति सारङ्गः पुण्डरीकसमीपगः ।

इति तच्छ्रुत्वा द्वयोरेकः—देव ।

निकटस्थेऽभयोत्स्पद्य सारङ्गवरदे त्वायि ॥

द्वितीयः—

वंरदस्तद्युगुलयोः श्रीनिवास भवानिति ।

कमलिनी—

केशीरास्येन च हृता स्त्रिया ते सम्पदावयोः ॥

आकर्ष्य च दरदालितासेतपरोजदामोद्दामगर्भसर्वङ्गपेण क-
टाक्षकलापेन नन्दिततद्वाचि देवे । प्रसन्नमनसं विदित्वा प्रथमः—

हस्तश्रापं त्यजति बहतो लोचने जीदनाशां

चित्रं चेतस्त्यजति रसना वाञ्छति त्वद्रिपूणाम् ।

हंहो गां च त्यजति वदनं स्वीकरोत्युतमाङ्गं

युद्धे जाते गुणविनिमयः श्रीनिवासाक्षितीन्द्र ॥

द्वितीयः—

विज्यश्च चापवदये रथवाह्विचक्रो

बाणालिवद्भजति हन्त विलक्षलावम् ।

स्वस्यैव सौख्यं ततिवच्चपलायमानः

श्रीश्रीनिवास नृपचन्द्र तवारिवर्गः ॥

पुनः प्रथमः—

नेत्रयोः शरजालानि कीर्त्या चापश्रियं वहन् ।

ज्याकर्षणपरः शत्रुर्दष्टः श्रीवेङ्कटप्रभोः ॥

द्वितीयः—

प्रतिकलमनुभुक्तरसो वाहिन्यनुकूलगमनरुतचितः ।

चरति भवानिव तेरिर्भूष्टरुटकेषु षड्दृष्टमेश ॥

श्रीनिवासः—

चक्रं वा श्रियमपि वा तादृशं वा शेषनागरानं वा ।

दद्यां सत्कावेवर्यां तृटेन सदा न चात्र सन्देहः ॥

माहित्यसारमञ्जूषा कमलिनी प्राह—

मञ्जुरालापद्विजकुलमुपक्षपातैकमुन्दरप्रकृतिः ।

भूभृत्सुपन्नगाद्रिर्दृष्टः श्रीश्रीनिवासभूपश्च ॥

तच्छ्रुत्वा द्वावपि ।

अरिरूपं चक्रं श्रीरधिकमलस्या पतत्ययं तार्क्ष्यः ।

नागो विपमैहेतोयं दययालं श्रीनिवास भूप तव ॥

तत्रश्वातिभूमिं गतः संतोषेण बहुधा संमान्य महाकवी ।

विना सुरमणीं देवः सर्वाण्याभरणान्यदात् ।

तथा पद्मावती ताम्यां ददौ त्वं नायकं विना ॥

तत्रस्तयोर्यथास्थानं गतयोर्हंसशुकयोर्महाकव्योर्देवोपि पद्मा-
वत्या सहान्तःपुरमभजत् ।

जृम्भन्नवरसोच्छासा नानावश्वमनोहरा ।

मदीयकवितेवेषं क्रीडा रेजे तदा तयोः ॥

इति श्रीमद्वेङ्कटाचरिमहाकवीन्द्रकृतौ श्रीनिवासविलासचम्पू-
काव्ये उत्तरविलासस्य प्रथम उल्लासः पूर्णायं ज्ञेयः ॥ १ ॥

—०:०—

द्वितीयोल्लासः ।

अन्यदा तु कश्चिच्चक्रग्रहणव्यग्रया चरणमुखरक्तराजहंसमि-
थुनविघटनपरया मानितकविनिकरया अनिमिपकदम्बदत्तकटा-

१ शिपाचलः । २ शत्रुरूपं अरायुक्त च । ३ अधिकमलेषु स्थिता । ४ पत्रे
कमलमधिस्थिता कमलमधिकामिनालयः । ५ शेषः पर्वतश्च । ६ विशयुक्तः
विषमस्थलयुक्तः । ७ देवमाण् । श्रीव । ८ नायकमलङ्कारविशेषं च पतिं च ।

क्षया अनुगृहीतपुण्डरीकया लालितकमलाशयया स्वसमानचर्यया
 देव्या पद्मावत्या सह कुत्रचित् सरसि विहृत्य तत्रटभुवि अक्ष-
 क्रीडारतस्य श्रीनिवासस्य नयनसरणिमुपजगाम कविकदम्बम् ।
 तच्च प्रतिनन्दितागमनं यथायोग्यं उपाविशत् । तत्र कञ्चन
 मभिनवं द्विजं विलोक्य देवः प्रपच्छ । कवे नीलकण्ठकिमर्थ-
 मागमनं भवत इति ।

सोपि विहस्याब्रवीत् । देवाहमपि तदेव चिन्तयन्नागमननिदानं
 कलयामि ।

तथा हि । भाग्यवन्तं भवन्तं द्रष्टुमागतोस्मि इति साधारण-
 सराणेः । याचितुमेति स्वलाघवप्रकटनम् । मद्दिद्याप्रकटनार्थ-
 मित्यात्मस्तुतिमहापातकम् । ग्रामं गच्छंस्तृणं स्पृशतीत्यादि-
 वन् प्रकृतविरुद्धालापः । इन्द्रचन्द्रसमानस्य तव दर्शनदैहिका-
 मुष्मिकफलमिति वन्दिचरणानुचरणप्रसङ्गः । अस्तु वा यः क-
 श्चन हेतुः । तथापि दर्शनयोग्यगुणकत्वं देवे न पश्यामि ॥ दा-
 नधाराद्रीकरत्वं त्वदन्तावलेष्वपि । सदाचरणरत्नभूपितत्वं तव
 वनिनाजनेष्वपि । सूर्यप्रतिपन्थित्वं तव प्रतापेपि । अथ वा महा-
 नुभाव इति गुणामि चेत् कृशानुभावं वहतीत्याक्रन्दते शत्रुवर्गः ।
 विद्वन्मु प्रीतियुक्त इति चेत्कलावत्कोटयस्त्वकीर्त्या तिरस्कृ-
 ताः । मुन्दरोमीति चेत् प्राग्जन्मानि कांचन सुन्दरानां हरता
 त्वर्गवापराद्धम् ।

गांतमशास्त्रप्रकियासु कुशल इति चेद्दुःप्रयत्नावर्मात्र ना-
 नामि । प्रथमं सर्कारोपि गुणं न द्रज्यम् । शब्दराद्धान्नचतुरी-

सीति चेत् तद्विदितविचारं न करोषि इति अभक्तानां वादः । वे-
दान्तशास्त्रप्रवीणोसीति चेत् वेदनयाक्रान्तो न कापि भवान् ।
मदनागमदृष्टोसीति चेत् तदा विद्वन्निकुरन्वपरिपालिनदीक्षाघौ-
रेयतापिशुनकरगतवारवलेयेक्षणं वितर दृष्टिम् ॥ अस्तु वा यं
कञ्चन गुणमादाय दर्शनयोग्यता । तथापि नावयोर्विद्वद्भवर्मा-
क्रान्तयोरुचितः समागमः ॥

निरतो यशःप्रसारे भवान्यतो वैशयप्रसारेहम् ।

काहं क्व भवान् राजन्नवनीपस्त्वं वैनीपोहम् ॥

दूरीकृतकलिर्यस्मात्तस्मादस्य विभक्तिकः ।

न चापि मदनासक्तो युक्ता तेह्यवनीपता ॥

सरलप्रियोस्मि शम्युद्धासी पुन्नागमुप्रियश्चापि ।

सत्सुमनोवृत्तिरापि प्रभुवर्य ततोवनीपता मेभूत् ॥

अथ तत्र हंसकविः प्राह । देवाहमेवं जानामि ।

भूदेवेन्द्रः कविः शश्वद्राजमानगुणोत्तरः ।

अयं स्वत्समतां घत्ते देवमानवशङ्करः ॥

ततः शुकोवदत् ।

श्रीनिवासांभुजमुखविकासकपदावलिः ।

अनन्तोच्छ्वासमाघत्ते हंस एवेति विद्महे ॥

ततः कमलिनी प्राह । सुकवे । जम्बूवज्रविन्दुवज्रलज्ज-
चाञ्चलज्जलवन् । इतीयं समस्या पूर्णायिति । ततः नीलकण्ठकविः ।

वर्षाञ्चूरणं तनोति नितरां यज्जीवनं प्राणिनां

सूर्यानन्दकर विप्रारि भुवने यद्दोवरोच्छ्वासकम् ।

१ तेषाम् भक्तानां हितस्य विचारलम् । पश्ये तद्विदाः प्रत्ययाः । २ वेद-
ना यन्तना तथा पश्ये वेदनं नयनं चाक्रान्तः । ३ पाचकः ।

भात्युच्चैर्यशमा कदम्बकमिदं श्रीश्रीनिवासप्रभो-

जम्बूवज्रलबिन्दुवज्रजलजवज्रमालवज्रमालवत् ॥

श्रीनिवासः— महारुवे नीलकण्ठ सर्वतः श्वाया ते वाणी ।
अपीदानीन्तनं काल वर्णय ।

नीलकण्ठः—

भवान्हि सद्वेपपराङ्गनाशं चक्रे लसद्वेपपराङ्गनाशम् ।

द्विद्विदिशेत्यक्षरमावधानो भूयान्मदीयाक्षरमावधानः ॥

श्रीनिवास — अवहितोस्मि ।

नीलकण्ठः—

विघटितचक्रो विगलितहरिमण्डल एष वीतनेऽसुखः ।

सायन्तनकालस्ते रिपुरथचर्या चरत्यये देव ॥

किं च ।

हरन् सच्चक्रसंतोषं तमो विपुलयन् बहु ।

देव सायन्तनः कालः भाति दुष्प्रविक्राव्यवत् ॥

अत्रान्तरे द्वारपालेन सविनय प्रवेशितः कल्याणिधिनामा क-
विरागव्य दक्षिणपाणिमुद्गमय्य प्राह ।

पद्मोद्भासभृदा सवीरवलयश्लाघ्यः सुरेखाञ्चितः

पाणिस्ते वरदानगारिमहितानन्द विधत्ते मदा ।

साधर्म्यं विवरीकरीति भवतानुर्मिर्भगद् सोर्मिक-

स्तद्वैधर्म्यमपि प्रहाशयति म श्रीश्रीनिवास प्रभो ॥

इत्थेव यान्तया कस्या चिद्वेदायासादितचन्द्रमण्डलमवेक्ष्या—

यमपरः कलानिधिर्विपुलानन्दं तनोति द्विजरान इति भणति वे-
द्यावंदके कमलिनी माह ।

उच्छसितगोकुलश्री राघोज्ज्वलरूप एष शिशिरकरः ।

चराते हरे तव चर्या तस्माद्युक्तं विवृत्वमेतस्य ॥

नीलकण्ठः ।

कमलिनीकलानिधिगुणवर्णने परेतिविस्मयः ।

हंसः । नैतच्चित्रम् ।

पद्मिनीनां परामोदो जृम्भत्यपि पंचोधरे ।

श्रीनिवासे समीपस्थे द्वेपादेः क्व नु संभवः ॥

अत्रान्तरे वेलावेदकः ।

रसकल्लोलवान्मीनललामाद्यः सरित्पतिः ।

देव चन्द्रोदये पद्मावतीशान्छेव वर्धते ॥

श्रीनिवासः । श्रुत्वा सस्मितम् । कलानिधिकथये सर्वज्ञचूडा-
मणिह्यार्ति । नीलकण्ठस्य सकलायाः पर्वतभुवः स्वामित्वं
कमलिन्यै सर्वतोमुत्तश्रियमन्येभ्योपि यथाकामं वित्तं वित्तार्य
प्रमदागारं प्रविवेश ॥

इति श्रीमद्देवद्वयधरिमहाकवीन्द्रकृती श्रीनिवासचम्प्या मु-
त्तराविलासे द्वितीयोच्छ्वासः ॥ २ ॥

—०:०—

तृतीयोच्छ्वासः ।

अन्यदा तु कापि चिरयति निननायके श्रीनिवासे देवी
पद्मावती कमलिनीमाह । ससि ।

अस्तं प्रयाति यमुमानुदयं प्राप्नोत्ययं पुनर्वसुमात्रं
कमलिनी—विहस्य । किं ततः ।

देवी । सत्रीडं ! न किमपि ।

केतकी—देवि कथय कथय ।

कमलिनी हूं ।

किं कथनीयमपरं ज्ञातं चित्ते मुकुन्दोस्याः ॥

देवि—कथमिव ।

कमलिनी—

पद्मश्रीनेत्रगुणे शं खरमासा(?) गले च दन्तेषु ।

कुन्दधियो यतः स्युर्ज्ञातं चित्ते मुकुन्दोस्याः ॥

देवी— नहि नहि अन्यत् किमपि वक्तुकामास्मि ।

कमलिनी—तर्हि तत्कथय ।

देवी—मुपर्वमुन्दरो राकोमनोद्गः कमलोज्ज्वलः ।

विभूर्हरति मे चेतः ।

कमलिनी—किमपराह्वं मया ।

केतकी—तस्यागतं तयैव सरण्या ।

मालती—कृष्णः किं ।

देवी सहृद्धारं । नहि चन्द्रमाः कमलिनी—तर्हि अस्मि

प्रयातोऽप्यस्यैतदुत्तरार्धं भवितुमर्हति ।

लाप्यन्ते मन्त्रु दीपा राशौ मुकुलीभयन्ति पद्मानि । इति ।

देवी—कृतावहित्थम् । अथ किं ।

केतकी—नहि नहि पटवग्रस्य कम्बलेन संयोगः ।

देवी—सरोपामिव । तर्हि किं भवितुमर्हति ।

केतकी—

नायाति भवनमधुना कान्तश्रेत्पीत्यते मनो मधुना ।

देवी सलज्जमातिष्ठत् ।

कमलिनी—दुःसहः खलु विप्रयोगः। सिंहमध्यानां मध्यानां ।

यद्यज्जापि द्वितीयो मदन इव पीड्यति ।

केतकी—रूपगानां चेति वक्तव्यम् । मां किं पुनर्द्विनरान-
विषोगः ।

अत्रान्तरे द्वारपालिका मल्लिकाऽऽगत्य । देवि वर्षसे यदेवः
श्रीनिवासः प्राप्तोर्ध्वं भवनद्वारे तिष्ठति ।

सर्वाः सचकितमुत्थायान्तः प्रविश्य बद्धकपाटा आतिष्ठन् ।
ततश्च देवोपि अन्तः पुरकपाटमासाद्य

देवी—मन्दंमन्दम् । सखि कमलिनि तूर्णो तिष्ठ । छलाम्येनम् ।

मालती—एवमेव कर्तव्यं एकद्विवारम् । येन देवोपि ज्ञा-
स्यति ज्ञातव्यम् ।

देवी—कस्त्वं ।

श्रीनिवासः—चक्री ।

देवी—साश्वर्यं । नोन्द्रालयभुवि ।

श्रीनिवासः—ललेने श्रीनिवासः ।

१ भवेत् श्लोका—

कर्त्वं चक्री नन्द्रालयभुवि ललेने श्रीनिवासः मुमान्त्रि-
थ्याध्याप्यं हारिम रघुः शशिमुखि कमये ताश्वर्यात्तावतायात् ।

मद्रांते हेहिर्दृष्टि मममयति पदपात ममः म कोक ।

कंसारीः सोदम स्मृदिन यति हरा सा जहातीत्तावती ॥

देवी—समन्दहासं । सुमन्विश्रुत्यायाम् ।

श्रीनिवासः—हास्मि रुष्णः शशिमुखि ।

देवी । सखहेलम् । कमये ताह्यराजावृतायाम् ।

श्रीनिवासः—मद्रोगे देहि दृष्टिम् ।

देवी—सरोपम् । स मम पतिपदाघातभद्रः ।

श्रीनिवासः—स को वा ।

देवी—सलज्जम् । सखी कमलिनि न जानाति अयं देवस्य
नामापि त्रिभुवनरक्षाधौरेयस्य ।

कमलिनी—भण भण शृणुमस्तावद्वक्तव्यसीमाम् ।

यन्मकरन्दरसौधे यच्च तरङ्गः सुधासमुद्रस्य ।

यच्चैन्दवकरसारो यच्चासारो मृगाक्षि गोस्तन्याः ॥

श्रीनिवासः—स्वगतम् । परोक्षेपि प्रणयभूयिष्ठानि कमलि-
नीवचनानि शीतलयन्ति मे मानसम् ।

देवी—कंसारिः ।

श्रीनिवासः—सोहमास्मि ।

ततश्च । इत्युदितवति हरी रामहासोत्पलाक्षी ।

कमलिनी देवैतावत्कालपर्यन्तकं क भवान् ।

श्रीनिवासः—सम्यताम् । तत्र तत्र वनलताकुञ्जेषु राधोत्सव-
मनुभवता मया यापितोर्धरात्रः ।

देवी—स्वगतम् । अहोद्यापि न विस्मरति राधाविलासो देवस्य ।

नाराणां मानसं नित्यं पांशुंलामनुधावति ।

शततारापतिश्चन्द्रस्तारामन्यामकामयत् ॥
 त्वं तच्चमान्तरं शश्वत्त्वं वै प्राणा बहिश्चरा ।
 इत्युक्त्वा पुनः कृष्णो यद्वा दैवमदक्षिणम् ॥

प्रकाशम् । धाप्पर्यमवलम्ब्य । किमत्रागमने कारणम् ।

श्रीनिवासः—सदङ्गनाशरणद्वारामिति ।

देवी—अङ्गेति साम्नेदितम् । नेदं युद्धस्थानम् ।

श्रीनिवासः—न केवलं स्वल्पयुद्धस्थानं किं तु अतनुयुद्धस्था-
 नमेतन् ।

देवी । सत्रपानन्दं - कपाटमुद्धास्यातिष्ठत् ।

ततश्च श्रीनिवासे प्रवेष्टुमिच्छति सति प्रसार्य बाहुं तिर्य-
 ग्द्वारदेशे स्थित्वा कमलिनी ।

मागच्छ शोणिमा नेत्रे पद्मावत्या विराजते ।

श्रीनिवासः—

रजःस्नातासु नारीषु प्रायेणैवं भविष्यति ॥

कमलिनी—मानवतीति द्रवीमी ।

श्रीनिवासः—बहुधामानवतीति वक्तव्यम् । मध्यस्थामु यु-
 प्यामु किं न्यूनम् । देवीं प्रति ।

पद्मार्थं मुखवामिषे कुवलयश्रीसत्क्रियार्हं च ते ।

दृग्बत्कुन्तलवन्मृगाक्षि मुमनश्रेणी मनोक्षे तव ॥

रम्भाधिकृतिदक्षमूरुयुगवद्वक्षोजवत्सेचल—

श्रीकं मानवदङ्गनेति चपलं नीयाच्छरीरं सदा ॥

देवी—देव सुराधिकोच्छ्वासरीतिमेव भज । तयैव सप्रमदो भव ।

कमलिनी—देवीं प्रति ।

कोपः कृशानुभावं वहतु च मानः कुलास्त्रिया रक्ष्यः ।

देवि हितं कथयामि शृण्वेनं कथ्य मां भुजङ्ग इति ॥

१ शनं चताः सागः पक्षे एनवामरुं नमयम् । २ महद्—नास रणद्वारम् ।
 महद्ना शरण द्वारम् । ३ महद् युद्धायां । महत्तुद्धस्थां च ।

श्रीनिवासः—स्वगतम् । कमलिनीवचनमापि कर्दमस्तम्भप्रती-
लीमाश्रयति । प्रकाशं ।

सृष्टशाम्यहीनां मालां च त्यज कोपमणूदरे ॥

शब्दविन्मासदोषो मे नाहमध्यापराधिकः ।

कमलिनी—स्वगतम् । अत एव देवी कुप्यति । प्रकाशम् ।
देवि शृणुमस्तावत् किंनरो गायति ।

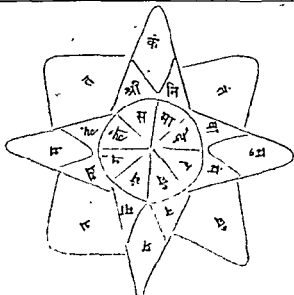
किंनरः—

सश्रीकं मानितं देवासुरसंघैर्घनप्रपम् ।

मानगम्यमहो हन्त

कमलिनी—देव श्रवणातिथीकृतः स्वस्वयं पादोनः श्लोकः ।

॥ अष्टदलपद्मवन्धोयं ज्ञयः ॥

श्रीनिवासः—सखि जानान्यष्टदलपद्मबन्धनिबन्धनमेतत् ।

अस्य तुर्यः पादः श्रीनिवासं नमाम्यहम् ॥

किञ्च ।

अनहत्तालसीन्दर्यं सुरागश्रीयुतं मनः ।

गीतं हरति पद्माक्षि देवी स्तनयुगोव नः ॥

देवी वस्त्रान्तेन गूहितकुचाऽतिष्ठत् ।

श्रीनिवासः ।

सर्वभूत्स्मयहरे जृम्भच्चक्रश्रियान्विते ।

मयि स्तनद्वये चाद्य नेत्रान्तः प्रसरत्यहो ।

देवी अवनतवदना आसीत् ।

श्रीनिवासः—

सुरोहितललामाद्यं राजवृन्दजयावहम् ।

अधः करोषि सुरते कस्मान्भामिव ते मुखम् ॥

देवी—उन्मत्ताकितकोपवेशम् । त्वां सुरते अधः करोतु

सा राधा ।

श्रीनिवासः—

हंहो त्वमेवहि सदानन्दनोषमनोहरा ।

गोरंभैः मुखदा पद्मावती सा राधिका मता ॥

देवी—त्वगनम् । अस्तिरान्तरस्यास्य वेणोरिव मधुगिरिरो
वाहिः प्रसरन्ति ।

कमलिनी—पावत् वृश्चति नावाकर्षणं नोचितम् ।

देवी—उभयत्रापि तव स्थितिः ।

पुनः किन्नरः—

घटयति वियोगिचक्रं तनुते नितरां हि कुवलयोद्बोधम् ।

किमयं महिमा रात्रेर्यद्वा चरितं निशान्तकालस्य ।

कमालिनी—तर्हि प्रबोधकालः पद्मिनीनाम् ।

केतकी । न केवलं स्थावराणां जङ्गमानां च ।

देवी सापराधेवाकुला कुलनक्षत्रमालं म्लायच्चन्द्रमुखं गग-
नमपश्यत् । श्रीनिवासोपि तद्देहम् । ततश्च श्रीनिवासेष्यसहमा-
नमीनकेतनाधेगेन देव्यां प्रसारयति पाणिम् ।

कमलिनी प्राह । देवि ।

जृम्भत्केसरमालो मुग्धे सारैङ्गनिर्गतिनिदानम् ।

भवतीं गृहीतुमिच्छत्येष हरिः कोत्र शरणं ते ॥

देवी—सभयम् । आर्यपुत्र त्रायस्व मां हरिर्गृहीतुमिच्छति ।
इत्याल्लिलङ्गे ।

श्रीनिवासः—माभीर्वियन्नृशालतनये । इत्याश्वस्य अमटितवटना-
पटीयमीं निषेतिममिनन्ध तथा सह मृदुलां शम्वां मुकवि-
काव्य इव प्रविषेत् ।

इति श्रीमद्देहद्वारिकुली श्रीनिवासचम्पूः उत्तरखण्डे
वृत्ताय उद्गायः पूर्णायाम् ॥ १ ॥

१ विष्णुमिश्रैः गणपुत्रमायः षष्ठे विविरितदेशममुद्रायः । २ हरिण-
विवर्धे काव्यम् विष्णुवन्द्यात् । गारुडः इत्यादि । ३ हरि विष्णुः शम्वा
४ देव्ये नियमः च ।

—००—

एकदा तु वैकुण्ठवराहकलत्रं धरादेवी स्वामिसरस्तोरे हसन्ती प्राह । पद्मावति कलितपर्वतास्थितिराभिनवतया अस्मद्विहारस्थलीं भूधरं विलोक्य चित्तजातकुतूहलेनाक्रान्त्वेव वर्तसे ।

पद्मावती—स्वगतम् । अहो परिहांसपरिपाटी वसुमतीदेव्याः । प्रकाशम् । देवि घरे । इयं कादम्बिनीश्यामला व्यक्तिस्तरलयति मे मानसम् ।

धरादेवी—सत्यं वदसिं पीनपयोधरमहिमायम् ।

पद्मावती—धरित्रि राजहंसविहाराभावान्न शोभते विलेयम् ।

धरादेवी—सखि वैकुण्ठः क्व गतः सुन्दरि ते भर्ता ।

पद्मावती—स्वगतम् । देवं श्रीनिवासमपि स्पृशति । इतः परमार्थमर्थादा पटले स्याप्या । प्रकाशम् । अयि वसुधे इदानीमेव गुम्फत्कौडदर्शनार्थं गतः ।

धरा देवी—तेन किं फलम् ।

पद्मावती—रतिं विना किमन्यत् ।

धरा देवी—भूर्स्वीरुतदाक्षिण्यामिति किं न मणसि ।

पद्मावती—रक्षितमर्थादया मया न स्पष्टमुक्तम् ॥

अत्रान्तरे सश्रीर्निवासो वराहस्तमेव देशे प्रातः प्राह ।

१ कादम्बिनी मेघमालेन श्यामला श्यामवर्णा पक्षे कादम्बिनी इत्यह ५ दम् । २ वाक्यमहिमेत्यर्थः पक्षे पीनपयोधरा मेघा एव । ३ वराहदर्शनार्थम् पक्षे कौटं वसुधे इत्यहम् । ४ रतिः प्रीतिः स्त्रीक्रीडा च । ५ भुवा भूदेव्या स्त्रीकृतं दाक्षिण्यं मारुत्यं यस्य तत् । पक्षे भूर्स्वीरुते मारुत्यम् ।

वत्स वासुदेव वृषाकारः कश्चिदैत्यः श्यामाकक्षेत्रदूषक इति
श्रुतम् । अतो योद्धुमिच्छामि । -

श्रीनिवासः— वसुन्धरारमण । जरतोपि देवस्याद्यापि अ-
तर्नुयुद्धस्पृहा न विरमति ।

वराहः—वत्स वसुंधारागो दुष्परिहारः ।

श्रीनिवासः—तर्हि किरिचक्रं प्रेषय ॥

वराहः—सहस्रारं चक्रमेव प्रेषयामि ।

श्रीनिवासः—अहमपि देवस्य सहायो भवितुमुत्सहे जराशि-
थिलितमन्धिवन्धावयवस्य ॥

वराहः—विहस्य । कृतं कृतमातिसाहसेन ।

येयं हिरण्याक्षनियोधनसहायमृता साहाय्यं करिष्यति ध-
रणीकुचभारादपि गुरुतरी गदा त्वं तु धमुधां पद्मावर्ता च ममा-
गमनं च प्रतिपालयस्तिष्ठेति प्रचालितः ।

श्रीनिवासः—देवि धरे इदानीं मदधीनासि खलु ।

वरदेवी—देव यदा रसातलादुद्धृता भवता वराहरूपेण ।
अत्रान्तरे कथारिकङ्करः पपाठ ।

लोकाज्ञातनिदानकहरनर्तनमूलकारण धूमः ।

तव सुपयोधरदर्शनमिति यस्माद्गौरि नीलैकण्ठोयम् ॥

देवी—आर्या गीयते ।

१ मदनयुद्धस्पृहा । मरुती युद्धस्पृहा । २ वसुधा वृषीक्षितमाष्टा ५५
भवेष्टा र्शति । ३ वराहमहत्म् । ४ अष्टम् । ५ एतस्यैव पर्यायश्लाघि
नैवचन्द्रस्य रश्मिर्वाहिति मात ।

तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणा नाम सखी प्राह । न केवल गीयते स्तू-
यते च ॥

श्रीनिवास —संहृत्तेय गीति । —

लक्ष्मणा—देवीस्तनद्वयीव । , — —

श्रीनिवास — समन्दहासम् । अनन्तरागमनोहरया देवीस्त
नद्वय्या परिमित्ररागा किमित्युपमीयते गीति' ॥

देवी—साम्यसूयमिव । इय लक्ष्मणा खलु जानाति कलह
सलक्षणम् । —

श्रीनिवास —देवि कुतस्त्वाम्यसि । तानि परिहासवचनानि
कुसुमानि । (१) २ । १ । १

देवी— हुं कुसुमानि सुसुमनानि वाऽनवसरे प्रयुक्तानि तान्येव
किं न शरजालानि ।

लक्ष्मणा—देव प्रायेणेय मदनासक्तेव लक्ष्यते ॥

श्रीनिवास — तथा वक्तु जडोभवति मे जिह्वा ।

यतस्त्वधैवोक्तमद्य ।

नक्तिचक्ति कापि कापि प्रमादगतं घन

घनमिव निज कान्त भूयो वने कलयत्यहो ।

विरहविधुरा माकन्ददुभ्रमरमराङ्गना

रणितमपि सा घत्ते तुष्टयै न नागवधूरिति ॥

देवी—स्वगतम् । आ पापया भिन्न रहस्य । प्रकाशम् ।

हरिणीवृत्तमेतन् । यत न समरसलमानुबन्धि ।

१ सन् सत्य वृत्तं वृत्तांतो यस्याम् । पक्षे सम्यादवतुला । २ यदि अनसन्ता
इति श्रीनिवास भाषणाभिप्राय । ३ हरिण्या वृत्तं वतन पक्ष हरिणीउद्द ।

कमलिनी—अतनुसमरसलभ्रानुबन्धीति वक्तव्यम् ।

लक्ष्मणा—कारिणीवृत्तमेतत् ।

श्रीनिवासः—तद्वर्णवृत्तमिति वक्तव्यम् ॥

देवी—सलज्जम् । अलीकमेव वर्ण्यते प्रियंसख्या ।

लक्ष्मणा—तर्हि नालीकं वर्णयामि ।

भ्रमरकमनोज्ञमेतत् सौरम्योत्पत्तिकुलमवनम् ।

भुवनेव्यस्थितिरम्यं नालीकं भाति नृपकन्ये ।

श्रीनिवासः—एतदप्यलीकवर्णनमेव जानामि ॥

एतास्मिन् व्यतिकरे उद्यानद्वारपालेन निवेदितम् । देव
मुमनेसां विषये का वाज्ञेति ।

श्रीनिवासः—मालिकाः करणीयाः ।

स तु पुनः प्राह । देव विद्वन्निकुरम्बं द्वारि निष्ठति इति
विज्ञापयामि ।

श्रीनिवासः—विहस्य । प्रवेशय को विचारः ॥

ततः । विपश्चिद्दृन्दमागत्य यथायोग्यमुपविष्टम् । तत्र
कश्चित्कहोडनामकः प्राह ।

सतीकण्ठे लग्नः करधृतकुमारो न न गैरं

जुष्यद्रौ निठन् गमयति च कालं मुकठिनम् ।

इदानीं रामेन्द्र त्वदरिनिवहः स्थाणुसमतां

प्रयात्युच्चैस्त्वं वै मनुजपदवीं यासि किमिदम् ।

अन्यः शोभनापकविः—

रक्तं स्वाङ्गजमाशु भूमिबलये निक्षिप्य जन्याङ्गने

हित्वा बाणमसौ भिनत्ति नितरां देवस्य सम्पश्यतः ।

मैत्र मण्डलमप्यथोच्चपदवीं भ्रामोत्परिदमापति

व्यूहस्ते विजयः कथं तदितरस्तस्मिन् कथं वर्ण्यताम् ।

श्रीनिवासः— सहर्षम् ।

सन्त्येवात्र सहस्रशो युवतयः सा चातुरी दुर्लभा ॥

इति समस्यामाह ।

कहोडः ।

भासके मयि पुष्पिणीति शयनं गेहाद्वाहिः कल्पितं

नीतश्च प्रतिवेशिनी कपटत पार्श्वं तदाहं त्वया ।

केलीकण्ठरवः कपोतनिन्दव्याजेन गोपायितः

सन्त्येवात्र सहस्रशो युवतयः सा चातुरी दुर्लभा ॥

सोमनाथः—

छिच्चा पुष्करमालिकां स तु बलादाडोलयन् कुञ्जरान्

भिन्दन् कुम्भमसौ कर च कलयन्नाकर्षति स्म स्फुटम् ।

कृष्णः किं न हि केसरीत्युपवने श्वश्रूस्तया वञ्चिता

सन्त्येवात्र सहस्रशो युवतयः सा चातुरी दुर्लभा ॥

श्रीनिवास—संगतम् । उद्घाटितं मर्म महाकविम्याम् । प्र-
त्युक्ता खलु सा सरणिः ।

कमलिनी—देव कदा ।

श्रीनिवासः— यदादिमधुराधरा स्वीकृतिः । तिष्ठत्वेतत् ।
महाकवी मेत्रावली वर्णनीया ।

कहोडः—शिवशिव । अस्पृष्टदोषगन्धे देवेष्टमेरसमहचारी
पापाली ।

श्रीनिवासः—कादम्बिनीं वर्णय

कहोडः । देव वपुसमये हंसाङ्गनानां न प्रचारः ॥

श्रीनिवासः—एनां नलधरावलीं वर्णयेति भणामि ।

कहोडः—स्वगतम् । कथं राजद्वारान् वर्णयामि ।

प्रथमः— यदाज्ञापयति देवः ।

अतिरोहितकान्त्यधरश्रीवत्सञ्जवनलक्ष्मिकुन्तलवत् ।

गिरिमधुरं कुचयुगपदेवं शरीरं लसत्यस्याः ॥

सर्वाः स्त्रियो हसन्ति ।

श्रीनिवासः—कपे' पयोधरपार्लीं वर्णयेति भणामि ।

कहोडः—

चक्रो विरूपधारी नापि गुरुत्वं कदापि कलशस्य ।

तस्मादनुपमलीलो भाष्येतस्याः पयोधराभोगः ॥

श्रीनिवासः—नीरंदागलिं वर्णय ।

कहोडः ।

पूषा त्वेकः कोषयित्वा त्रिनेत्रं कालिङ्गथाप्यशगोष्ठ्यां द्वितीयः ।

दन्ताभावाग्नीरदः कामपालात्तार्त्तीपीकं नैव जाने धरित्र्याम् ॥

कमलिनी—महाकवे । वार्धके सर्वो जनः नीरद इति सुतो
न कथयसि ।

देव —सरिमतम् । मुकवे गोमैतं वर्णयेति ममाशयः ।

कहोडः—उच्चैर्हसन् । देव तथा मण पुनः । मेघादिशब्दैर्वयं
वाञ्छिता द्वयर्थः ।

हंसानन्दमपाकरोति धरणी कीर्तिं तनोति स्फुटं ।

सारङ्गं परिपाति नाशयति तत् कीर्नाशदुःखं सदा ।-

कामं वर्षति चांगमान् कलयति प्रोज्ज्वलितान् संततं

जीयाद्यस्तु ददाति चामृतमपि श्रीरुष्णनीलाम्बुदः ॥

मोम— देवाहमेवं तर्कयामि ।

अपहसतश्चन्द्ररुचिं दधतः करकश्रियं च घनतां च ।

उचितं पयोधरत्वं रामन् सरसस्य मेघस्य ॥

अस्मिन् व्यतिकरे वैलावेदकः पपाठ ।

दैत्येन्द्रहृत्तटविपाटनपाटवाद्य-

कण्ठीरवास्यवनगर्जितदेशिकोपम् ।

स्मामृद्गुहाप्रतिरवाडिगुणो वराहः

देवस्य जृम्भति मुहुर्नय शङ्खनादः ।

इति श्रुत्वा वृषभाकारं दैत्यं निहत्य प्रतिनिश्चयेन मगवता
क्रोधेन मवितव्यमिति सर्वाननुज्ञाप्य स्वयमपि तत्स्थानमगमत् ।

इति श्रीनिवामविलासाख्यचम्प्यां उत्तरविलासे चतुर्थी

उच्छ्वासः ॥ ४ ॥

—०:०—

पञ्चमउच्छ्वासः ।

अथ कदाचिन्मन्नातममये वेत्रपाणिव्यनिज्ञापत् ।

१ कीर्नाशदुःखं इति वदन्तु मम् मगदुःखं च । २ आगमान् उच्छ्वासं
वराहं ।

धनतिभिर्हारिसम्पन्नयति हि कृष्णप्रबोधरुधिरश्रीः ।-

सर्वत्र शरद्गमने सूर्यो देवर्षिरपि गृहद्वारि ॥ ।

श्रीनिवासः— ससंभ्रमानन्दादेरमुत्थाप्य संमान्य भगवन्त
नारदमास्थानमण्डपं प्रवेश्य महर्षे कुत आगमनमित्याह ।

सोप्यवदत् । भवदर्शनार्थं विराधिलोकात् ।

श्रीनिवासः— अनुगृहीतोस्मीति ।

नारदः ।

कीर्तिः सोऽप्यसन्ततिर्हि तरणिः श्रेणी प्रतापश्च ते

साचिव्यं गुणसिन्धुपारगमने कुर्यादिति श्रद्धया ।

दृष्टे मय्यचलादिमातदितरा दृष्टान्य रोधाभवत्

कुर्वे किं नु तथा विरुद्धगुणयोः श्रीश्रीनिवासप्रभो ॥

श्रीनिवासः— अहो महत्वारोपप्रकारः । भवतु भगवतः ज्ञ-
तानन्दस्य समायां कीदृशी प्रवृत्तिः ।

नारदः—

प्रणमन्त्ययं समार्यः सनकः पुरतः सनन्दनेश्रति ।

कथयति वेत्रकरौघे सामि स्मितमातनोति परमेष्ठी ॥

किञ्च ।

इयं नवरसोच्छासवाणी चित्तं धिनोति नः ।

इति काव्यलवव्याजात् भार्या स्तौति चतुर्मुखः ॥

श्रीनिवासः— महर्षे सर्वत्रः श्लाघा ते भारती अपि नाम कथय
वियत्रपाठराजधानी वृत्तान्तं किमप्यभिनवम् ।

नारदः देवलोकां एतद्वत्पाकान्शुष्यते तद्वरजस्तोषिमान-

स्तत्पुत्रः कुमारश्च राज्यार्थं योद्धुमिच्छतस्तस्माद्दहमेतेन वृत्तान्ते-
न देवं योजयित्वा युद्धदर्शनार्थं सत्वरं गमिष्यामीत्यागतवान् ।

श्रीनिवासः अनतिहर्षं देवार्पिमनुज्ञाप्य यावन्नारायणपुरं
गन्तुमिच्छति तावदेव युगपत्तोण्डिमाननृपालः कुमारश्चागत्य
यथाविधि पूजितो श्रीनिवासमूचतुः । कृतसाहाय्येन देवेन भ-
वितव्यं इति । तच्छ्रुत्वा श्रीनिवासस्तोण्डिमानं प्राह ।

सुतोऽग्रजस्येति जगन्निवासः पार्थस्य सेवामुररीचकार ।

भोष्मः परित्यज्य वसुन्धराशां वैचित्रवीर्यं नृपमाततान ॥

कुमारं प्रति ।

युधिष्ठिरः किं न विदां वरिष्ठो न तत्पितृव्ये धृतराष्ट्रतासीत् ।

धरामुतस्यापि धरापतित्वे कथं मनीषा-प्रसरत्यये ते ॥

उभौ प्रति ।

येषां मनीषास्ति धरान्विनत्ये तेषां न गोत्रान्विततेति चित्रम् ।

ज्याकर्षणं ये बहुमानयन्ति कीनाशलोके गणनैव तेषाम् ॥

वस्वीशतैकस्य मतोशतेयमन्यस्य चेत्तर्हि समो विभागः ।

द्वयोर्विवादे सति चैवमेव बुवैर्विमज्या वसुमत्यमेया ॥

इति । ततश्च तावुमावपि दुराग्रहमस्ती ।

अयं कुमारः सच शक्तिपुक्तो राज्ञः सुतोयं स बुधैत्वमेति ।

अयं तपस्वी स च धर्मविद्याविचक्षणो ह्यावपि मे ममानी ॥

१ धृतं राष्ट्रं येन तद्भावः । २ धृतराष्ट्र इति नाम दुर्योधनपितुः । ३ वृ-
त्तीप्राणयुक्तता पक्षे वैश्यस्यस्थितित्वम् । ४ ज्याधनुर्गुणः पृथ्वी च । ५
कीनाशलोके ऋषीवल्लभम् इति च । ६ वसुमानि शब्दस्य सामविभागे वसु-मनि
इति भवतीति हेयम् । ७ पदान्तः पक्षे सामर्प्यपुक्तः । ८ वसुः शान्तिं प्रदह्य ।

इति पद्मावत्योक्तश्लोकाभिमाय च विदित्वा पुनः प्राह ।
यद्यस्मात् खेदयितु युवयोः समीकमेव हितम्भवति तर्हि ।

अहं चैकतश्चक्रमेकेत्र बुद्ध्वा इदानीमपि स्यात्तथैव व्यवस्था ॥

नर कौरवश्चापतुर्हर्षमुच्चैः यथेच्छं स गृण्हातु भाग स्वकीयम् ॥

इत्येवमुक्तवति देवे ।

गृण्हाश्चक्रं तोण्डिमानो नृपालः प्राप स्थान स्व तथा दृष्टरूप ।

तद्वदेव राजहस मुदाद्यः स्वीकृत्यागात्स्वा पुरीं राजपुत्र ॥

वतश्च ।

हस्त्यश्वपत्तिरथघोषविमिश्रमेरी- । । ।

भाङ्गारपूरिदिशावलयान्तराला ।

स्वैःस्वैः पर परिवृष्टैः परिपाल्यमाना

सेनाद्वयी समरभूमिमुपाजगाम ॥

तदा कुमारोपि भुजावलेपान्मौर्वीसनाधीकृतचापदण्डः ।

किरञ्छरान्सर्पसमानरीणां बभूव भीष्मोपि विचित्रवीर्यः ॥

शुभ्राश्वयुक्स्यन्दनमृत्किरीटी मनोरथाप्रार्पितकसशत्रु ।

हरिह्वजं प्राप स तोण्डिमानो रैणक्षमा स्मारितपार्थचर्य ॥

मम्मर्दे षति गगने सुराङ्गनानामुत्तुङ्गस्थलमनवेक्ष्य नारदोयम् ।

बीरीचाप्रतिमपराक्रम दिदृशु स्वर्योपा गुरुबुचमारुहुरासीत् ॥

अथ तस्मिन् व्यतिकरे काश्चिद्देत्रपाणिस्तोण्डिमानमूपालमवदत् ।

१ भीष्म पाण्डव पितामहः भयङ्करः । २ विचित्रवीर्यं भीष्मपु
विचित्रं वीर्यं यस्येतादृशः ३ रणभूमिम् ।

वीरोवेतावानिरङ्गावतीर्णां कृत्वा युद्धं विग्रहव्यांगकामौ ।
 एकः शत्रोः सङ्घपातादथाग्रे योधाभावादन्व इत्येष भेदः ॥
 रिपोः शराघातविभिन्नमूर्धा दन्तावेलोयं विलुठन् पृथिव्याम् ।
 गुरुप्रहारोन्मथितस्य तस्य क्रीडस्य लीलां वहतीति मन्ये ॥
 न केवलं वर्णत एव राजन् वैशाघवो नीरद भाव माप ।
 किं तु प्रभो वैरिमुजप्रमुक्तमहागदाभग्गरदत्वतश्च ॥

अहह ।

सेनापतिः संयति लब्धलक्ष्यो जित्वारियूथं सहसा प्रभग्नः ।
 पलायमानो यदसौ विचित्रं सेनाविहीनोप्यभवच्च मूढः ॥
 इत्येवमुक्त्वा संवृतवचसि तस्मिन् । सेनापतिमङ्गश्रवणकोपेन
 कलिततापेन तोण्डिमानभूपेन ।

प्राकाशि चक्रं यदनेकधारं ज्वलज्वलच्छ्रीमदनेकधारम् ॥

कर्तुं ययौ सर्वेविपक्षपातं ततोण्डिमाने कृतपक्षपातम् ॥

अनन्यधार्यं प्रसमीक्ष्य चक्रं तत्तापितं चापि कुमार चक्रम् ।

सुदर्शनं घोरतरं स देवो बभार वेगात् किल वामुदेवः ॥

ततश्च ।

निजायुधप्रतापेन अगाम वमुघां हरिः ।

युक्तस्वभक्तरागाव्यो बभारापि च मूर्च्छनाम् ॥

तस्मिन् व्यतिकरे युद्धोत्सवदर्शनमङ्गदुःखमारमाकं दैववशात्
 प्राप्तिमिति अभिनयति सेदमुद्रा भगवति नारदे हाहेति क्रन्द-

१ देहत्यागेच्छु युद्धत्यागेच्छुश्च । २ क्रीड. कुमारशत्रु । ३ हस्ती ।
 अरदत्वम् भेदत्व च ।

सु नारायणपुरनिवासिजनेषु सपरिवृढा सेनायुगुली धीतरणव्या-
पारदुराग्रहा तथाविधस्यं श्रीनिवासस्य चरणमूलमुपागमत् ।

वाहिन्येकैव गङ्गाख्या प्रादे तस्येति विश्रुता ।

इदानीं वाहिनीद्वन्द्वमिति चित्रीयते मनः ॥

अथ विविधप्रयत्नेन प्राप्तप्रबोधः पौरवृद्धैः सह संमन्त्र्य स-
मं विमज्य तदायम् । तोण्डिमानकुमारी तोपपर प्राप्तराज्यौ
द्वावप्यष्टच्छद्य पद्मावत्या सह भोगीन्द्राचलं प्रत्युदचलच्छ्री-
निवासः ।

कण्ठे कण्ठीरवाख्यां प्रतिकलमधुरां विभ्रतः सूरिचूडा-

रुनस्यान्ते वसन्त्यः कलयति कवितां गद्यपद्यावन्दाम् ॥

तस्य श्रीश्रीनिवासप्रभुवररचिते त्रैलोक्येशस्य काव्ये

मुकुटललामावलीनीराजितचरणयुगलश्रीभद्रेङ्कटाध्वारिविरचितायां
श्रीनिवासावैलाषाभिधाशालिन्यां चम्प्यां उत्तरविलासे पञ्चमोऽयं
उल्लासः ॥ ६ ॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः श्रीवैङ्कटेशप्रसादात् ।